

BILDEN AV SVERIGE

Studier av nyheter och nyhetsideologier
i TV, radio och dagspress

JÖRGEN WESTERSTÅHL
FOLKE JOHANSSON

Bilden av Sverige

Bilden av Sverige

*Studier av nyheter och nyhetsideologier i
TV, radio och dagspress*

Jörgen Westerståhl
Folke Johansson

Denna bok ingår som nr 2 (av 4) i skriftserien

Näringsliv och Samhälle 1985

© Författarna och Studieförbundet Näringsliv och Samhälle

Tryckt hos Kristianstads Boktryckeri AB, 1985

Förlagsredaktör Jan-Olof Edberg

Diagram av Ragnar Edberg

Omslag av Tommy Säflund

ISBN 91 7150 265 3

Studieförbundet Näringsliv och Samhälle

Sköldungagatan 2

114 27 Stockholm

Telefon 08-23 25 20

SNS – STUDIEFÖRBUNDET NÄRINGS LIV OCH SAMHÄLLE

är en ideell sammanslutning av enskilda personer inom svenskt näringsliv, fristående från politiska partier och intresseorganisationer. Genom vetenskaplig forskning, konferenser samt studier och debatt i lokala grupper vill SNS sprida kunskap om ekonomiska och sociala förhållanden, stimulera till positiva insatser i arbets- och samhällsliv och till individuella ställningstaganden i den allmänna debatten.

Innehållsförteckning

Utgivarens förord	7
Författarnas förord	9
1 Undersökningen	11
2 Sveriges Radio: tre skeden – tre nyhetsideologier	36
3 Några huvuddrag i mediebildens utveckling	60
4 Eländesrapportering	80
5 Mediebild och samhällsstatistik	89
6 Aktörerna	107
7 Kritisk samhällsrapportering	124
8 Mediebild och expertbedömning	149
9 Kommentarer och intervjuer i TV och radio	169
10 Mediebild, politiska ideologier och allmän opinion	190
11 Sammanfattning och slutsatser	213
Bilagor	244

Utgivarens förord

Det ligger i linje med en SNS-tradition att publicera analyser om massmedia och massmedias relationer till näringsliv och samhälle. Redan 1953 kom *Företaget och pressen* och i början av 70-talet följde en trilogi om massmediafrågor: *Lag och etik för massmedier*, *Massmedia och företagen* och *Vridet och vinklat i massmedia*.

Den nu aktuella boken, *Bilden av Sverige*, tar upp ett alltid lika brännande ämne, nämligen frågan om nyhetsvärdering, dvs vilka egenskaper som krävs för att en nyhet skall bli en nyhet och i vilka former nyheten skall presenteras. Hur har de nyhetsideologier som styr samhällsrapporteringen förändrats under 1900-talets gång? Vilka värderingar präglar dagens Sverigebild i TV, radio och dagspress?

I en kommande etapp av projektet, som avrapporteras 1986, behandlas svenska massmedias bild av utlandet.

Projektet drivs vid Statsvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet av professor Jörgen Westerståhl och forskarassistent Folke Johansson, som också gemensamt svarat för denna bok.

Som alltid när det gäller SNS böcker svarar författarna ensamma för innehållet.

Stockholm i februari 1985

Hans Tson Söderström

Författarnas förord

De forskningsresultat som här framläggs bygger på två stora massmedieundersökningar, avsedda att belysa den världsbild eller samhällsbild som medierna presenterar, främst genom sitt nyhetsmaterial.

Den ena undersökningen gällde den svenska *dagspressen* och den inleddes i början av 70-talet. Genom en urvalsundersökning skulle de stora utvecklingslinjerna från tiden före första världskriget och framåt klarläggas. Vissa delresultat har tidigare publicerats från dessa presstudier. Här utnyttjas de i full skala.

För det tidskrävande arbetet med tidningsurval i denna undersökning svarade Claes-Olof Olsson, i samarbete med statistisk expertis. Som forskningsassistent hade han också huvudansvaret för kodningen av tidningarnas innehåll. Bland de många kodare som medverkade må nämnas de som gjorde den största insatsen vid den definitiva kodningen, nämligen Ulla Carlsson, Jaak Talvend, Sture Wernersson och Dan Wiklund. Projektet har finansierats av Riksbankens Jubileumsfond.

Den andra undersökningen inleddes vid 80-talets början och gäller *etermedierna*. Den har byggts ut i förhållande till de första planerna och är ännu inte avslutad. Som forskningsassistenter har medverkat Per Hedberg och Jonas Hinnfors; den sistnämnde har bl a haft ett självständigt ansvar för en historisk undersökning av Dagens eko. I kodningen av huvudundersökningen har dessutom Peter Esaiasson, Marina Gherzetti och Mikael Gilljam deltagit. Ytterligare kodningsuppgifter m m har utförts av Monica Göransson, Lena Lindgren, Tiina Nordlöf och Olof

Westerståhl. Projektet har finansierats av Riksbankens Jubileumsfond samt Knut och Alice Wallenbergs Stiftelse.

Docenterna Villy Bergström och Jan Vegelius har bidragit med ett par specialanalyser (se bilagorna 2 och 3).

Etermedieundersökningen hade inte kunnat få den bredd och utformning den nu har, om inte Arkivet för Ljud och Bild tillkommit. Den service Arkivet erbjudit – vår kontaktperson har främst varit Eva Block – har varit synnerligen effektiv. En annan tillgång har varit att TTs Dataarkiv trädde i verksamhet samtidigt som våra undersökningar inleddes.

Vad Sveriges Radio beträffar har våra kontakter under de gångna åren varit många och väsentliga. Torsten Byggdahl åtog sig redan från början att vara oss behjälplig vid våra förbindelser med företaget, vilka av naturliga skäl i hög grad gällt nyhetsredaktionerna. SRs dokumentarkiv, med Karin Byström som chef, har generöst ställt källmaterial till förfogande.

Vi har också haft skäl att träda i förbindelse med många företrädare för myndigheter, partier och organisationer. Som en replipunkt i Stockholm för hela detta projekt har Studieförbundet Näringsliv och Samhälle tjänat.

Marianne Forsberg har beredvilligt och effektivt hjälpt oss med den tekniska utformningen av manuskript och tabeller.

Till våra finansiärer, till våra många medarbetare och till den ännu större kretsen av utomstående, som på olika sätt hjälpt oss i våra undersökningar, framför vi vårt tack. De har alla positivt bidragit till genomförandet av dessa studier. För brister i analyser och presentation svarar endast vi själva.

Göteborg i januari 1985

Författarna

1 Undersökningen

Presentation

Detta forskningsprojekt handlar om massmediernas, i första hand etermediernas, bild av samhället. Projektet har en historia. För några år sedan inledde vi ett studium av radio/TVs samhällsbild. I centrum för den undersökningen står en ingående granskning av ett halvt års radio/TV-utbud från 80-talets början. Resultaten jämfördes med en tidigare undersökning av dagspressens samhällsbild, sådan den framträdde i sex tvärsnitt från åren 1912–72. Dessa jämförelser visade sig bli så givande att ett flertal ytterligare studier genomfördes, varigenom de båda stora undersökningarna kunde bindas samman, kompletteras och aktualiseras.

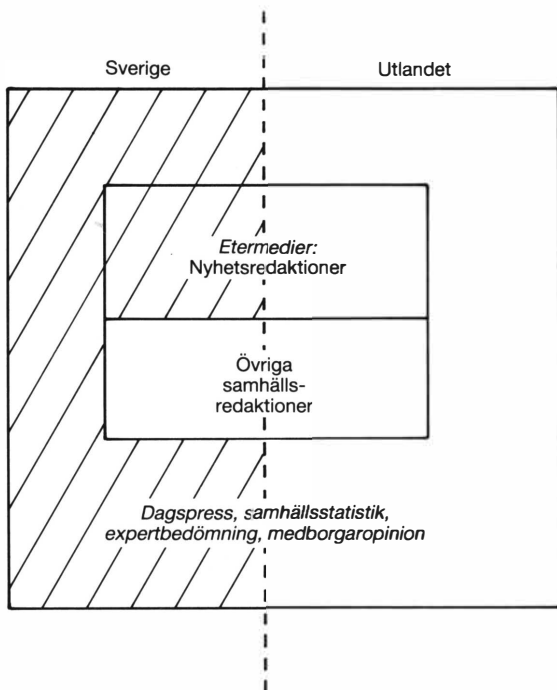
Ett övergripande historiskt perspektiv kan på detta sätt läggas på mediernas samhällsbild. Radio/TVs utveckling kan belysas mot bakgrund av dagspressens. Mediernas rapportering om samhället jämföres också med annat material hämtat från samhällsstatistik, expertbedömning och medborgaropinion. Under projektarbetets gång har allt större vikt kommit att läggas vid denna konfrontation mellan olika samhällsbilder.

När det gäller etermediernas utbud studeras endast den bild av samhället som de presenterar med anspråk på att belysa de faktiska förhållandena och det faktiska skeendet. Det innebär bl a att hela den programverksamhet som omfattar teater, film och underhållning lämnas obeaktad. Innebörden är givetvis inte att denna programverksamhet skulle sakna betydelse för auditoriets bild av det faktiskt existerande samhället. Det är endast så

att dessa program måste analyseras med helt andra metoder än faktaprogrammen och att deras inflytande på auditoriets verklighetsuppfattning förefaller mera svårgripbart.

Den samhällsbild vi studerar i etermedierna är alltså den som produceras av nyhetsredaktionerna och övriga samhällsredaktioner. I föreliggande skrift redovisas endast resultat från en undersökning av nyhetsprogrammen och enbart den del av programmen som behandlar Sverige. Motsvarande begränsning gäller för undersökningen av nyhetsmaterialet i dagspressen.

Figur 1:1 Samhällsbilden.

Bilden av omvärlden, utlandet, avser vi att presentera i en särskild skrift, där även material från övriga samhällsredaktioner skall utnyttjas. Den svenska dagspressens motsvarande rapportering om utlandet skall också redovisas liksom vad ett urval av utländska tidningar förmedlat om omvärlden under en kortare jämförelseperiod. Det är vår förhoppning att sedan kunna återkomma med en övergripande och mera teoretisk volym där också objektivitetsproblemen kan bli föremål för en systematisk behandling. Det samlade undersökningsmaterialet presenteras översiktligt i figur 1:1, där det streckade fältet markerar den nu aktuella undersökningen.

Bakgrund

Samhällsrapporteringens villkor har i väsentliga avseenden förändrats under de senaste årtiondena och det är naturligt att forskningsprojektet tar sin utgångspunkt i dessa förändrade förhållanden.

När den svenska demokratin började ta gestalt under de första årtiondena av detta sekel var dagspressen det helt dominerande mediet för masskommunikation i samhälleliga angelägenheter. Pressen i Sverige blev en utpräglad partipress, med en mer eller mindre given lojalitet mellan tidning och parti. De politiskt intresserade läsarna kunde vanligen välja en tidning, vars politiska färg de sympatiserade med. Partipressen fyllde, är det rimligt att anta, inte bara en informerande och propagerande utan också en lojalitetsskapande funktion. Demokratin växte fram under en period då massmedierna aktivt medverkade till att skapa bindningar mellan medborgarna och partierna och deras samhälleliga mål.

När SR (Sveriges Radio/Radiotjänst) inledde sin verksamhet 1925 var det under de första årtiondena knappast fråga om något annat än ett komplement till dagspressen när det gällde samhällsrapporteringen. Någon gång på 50-talet kan man räkna med att ljudradion, även på detta område, började bli ett ledande medi-

um. I och med att TV sedan slog igenom blev etermediernas dominans ett faktum.

Att etermedier med monopolställning skall iaktta opartiskhet framstod redan från början som en självklar grundsats. Det in-
nebar framför allt att programverksamheten inte fick präglas av
fasta bindningar till partier, organisationer eller andra gruppe-
ringar i samhället; endast allmänt omfattande mål liksom reli-
giös förkunnelse kunde enligt gällande normer stödjas. Sam-
hällsrapporteringen i de massmedier som nådde de flesta med-
borgarna skulle alltså principiellt vara neutral och inte syfta till
att skapa lojaliteter.

Samtidigt med etermediernas framväxt skedde också föränd-
ringar inom dagspressen. Tidningsdöden begränsade valfriheten
och pressens karaktär av partipress började försvagas. Vissa
stora tidningar med monopolställning blev alltmer partipolitiskt
neutrala samtidigt som den partipolitiska profilen i den egentliga
partipressen visserligen fanns kvar men förtunnades.

Dagspressen har behållit sin läsekrets och särskilt de politiskt
intresserade visar sig i större utsträckning än andra ha förtroen-
de för tidningarna. Generellt gäller emellertid sedan länge, en-
ligt många undersökningar, att förtroendet bland den stora all-
mänheten är starkare för etermedierna än för pressen. Just det
förhållandet att etermedierna uppfattas som opartiska tycks
vara väsentligt i sammanhanget.

Jämsides med denna utveckling har också journalistrollen för-
ändrats. Ideologiskt har denna nya roll kommit till uttryck i vad
som brukar kallas "professionalism". Innebörden är att journa-
listerna på basis av sitt yrkeskunnande skall svara för samhälls-
rapporteringen. De skall härvid inte vara bundna av utifrån
kommande direktiv utan självständigt handla med hänsyn till
publiken och dess behov av information och kulturell stimulans.
Journalistiken har "ett större ansvar i folkbildningens tjänst än i
marknadskrafternas", den skall i första hand "tjäna de maktlösa
– inte makthavarna" (Journalistförbundets handlingsprogram).

Den professionella ideologin har kommit att påverka den re-

daktionella organisationen. På tidningarna har ägarna – vare sig det gäller enskilda eller organisationer – och redaktionsledningarna fått se sitt inflytande begränsat. I journalistförbundets handlingsprogram talas om journalisternas ”avgörande inflytande” på tidningarnas redaktionella innehåll och det förklaras att detta inflytande sedan flera år tillbaka blivit praxis. Inom SR har den centrala ledningsfunktionen, förenad också med ett övergripande programansvar, försvunnit och decentraliserats till ett flertal programansvariga enheter. Därutöver synes själva ledningsfunktionen inom de olika enheterna ha försvagats.

Även när det gäller själva det journalistiska arbetet har förändringar skett. Man betonar mer än förut nödvändigheten av en aktiv och uppföljande journalistik och av kritisk granskning.

Dessa tre inbördes sammanhängande omständigheter – partipressens försvagning, etermediernas allt starkare dominans samt den självständiga och aktiva journalistrollen – har förändrat förutsättningarna för samhällsrapporteringen i medierna. Därmed har de också påverkat hela kommunikationen i samhällsfrågor. En genom partierna kanaliserad kommunikation, inriktad på att skapa fasta lojaliteter, har trängts tillbaka till förmån för en allmän, principiellt partineutral kommunikation, i hög grad präglad av aktiv, kritisk journalistik. Att närmare belysa konsekvenserna av dessa förändringar har synts vara en angelägen uppgift.

Frågeställningar

En analys av mediernas samhällsbild kan innefatta åtminstone tre övergripande frågor:

- 1 Hur ser bilden ut?
- 2 Vilka och vad avgör hur bilden skall se ut?
- 3 Vilken effekt får bilden?

Vi tar upp frågorna en efter en, fast i omvänd ordning.

Vilken effekt får mediebilden?

Den tredje frågan om mediebildens effekt skall inte här bli föremål för någon empirisk studie. Vi utgår emellertid från – som man vanligen gör – att mediebilden har en effekt och att effekten går i förutsatt riktning. Med detta menas att när mottagaren påverkas av mediets budskap, går i de flesta fall påverkan i den riktning som sändaren avser. Man skulle till och med kunna påstå att om så ej vore fallet, skulle frågorna 1 och 2 ovan mer eller mindre sakna intresse. En förutsatt medieeffekt ligger alltså bakom de flesta medieresonemang.

Det finns skäl att kortfattat beröra några komplikationer med talet om medieeffekt. I första hand tänker man väl på medieeffekten som en påverkan från sändaren A, genom det speciella mediebudskapet direkt på mottagaren B. Vad som påverkar är mediebudskapets omedelbara, manifesta innehåll: B blir t ex övertygad om att A har rätt i vad han påstår.

Man har också skäl att räkna med att det kan finnas bakomliggande, mera generella budskap som på längre sikt kan ha en påverkanseffekt. Låt oss anta att alla problem i samhället presenteras för och kommenteras av politiker. De som lyssnar till många sådana mediebudskap kan härigenom bibringas en föreställning om politikernas allmakt eller om att allt som är galet i samhället är politikernas fel. Den påverkan det här gäller går alltså utöver det konkreta budskapets innehåll och gäller effekten av upprepade budskap och själva sättet att presentera och hantera dem.

När det gäller mediebudskapets effekt på mottagaren tänker man vanligen på den direkta effekten: B låter sig eller låter sig icke övertygas av A. Men låt oss anta att B är politiker: då kanske han använder mediebudskapen i första hand för att skapa sig en uppfattning om opinionsläget i en viss fråga, sedan kanske hans politiska handlande – och det blir då en indirekt effekt – påverkas av denna information. Han kanske anpassar sig till en faktiskt eller förment allmän opinion. En annan typ av indirekt mediepåverkan på politiker, är när de utformar sina

budskap med särskild hänsyn till de rutiner och standarder som tillämpas inom massmedierna. I förlängningen härav ligger då en påverkan på själva det politiska klimatet, på politikens innehåll. I föreliggande sammanhang är dessa indirekta effekter de intressantaste.

Forskningen om direkta medieeffekter stöter på stora problem. Framför allt brukar det vara svårt att isolera ett visst mediums effekt från andra slag av påverkan. Forskning om indirekta medieeffekter är sällsynt och rimligen ännu mera komplicerad. Detta hindrar inte att det finns skäl att förutsätta sådana effekter. Vi kommer i fortsättningen att i vissa fall resonemangsvis beröra indirekta medieeffekter.

Vilka och vad avgör hur mediernas samhällsbild skall se ut?

Den andra frågan om vilka och vad som avgör hur mediernas samhällsbild skall se ut, skall vi behandla i detta projekt. Svaret på frågan, eller snarare olika pusselbitar till ett svar, kommer vi att successivt ta fram. Både studiet av utlandsbilden och av samhällsredaktionernas övriga svenska material, vid sidan om nyheterna, kan väntas vara av stort intresse i detta sammanhang. Först när hela projektet är avslutat kan en mer övergripande summering göras.

Frågan om orsaker eller förklaringar till samhälleliga företeelser kan undersökas på olika plan. Av bakgrunden till detta projekt framgick att vi i första hand är intresserade av hur den moderna svenska journalistiken fungerar. Det är mediernas policy som står i centrum. Med en sådan ansats blir det naturligt att främst uppmärksamma de inom medierna verksamma aktörerna – både journalister och andra som drar upp riktlinjer för mediernas verksamhet – och söka fastställa deras roll för mediebildningen.

Även om ingenting kan presenteras i ett medium utan att en aktör inom mediet fattat beslut därom, är medieaktören i sitt beslutsfattande givetvis ingalunda suverän. Händelser inträffar, andra aktörer agerar, det finns en gemensam kulturmiljö – allt

detta skapar en omvärld som de som verkar inom medierna inte alls eller endast delvis kan påverka. Att belysa dylika omvärldsrelationer utgör en viktig förutsättning för en analys av mediernas policy.

I senare medieforskning har man ofta pekat på hur nyhetsproduktionen, inte minst i TV, på varje steg är bunden av olika tekniker och rutiner vilka därigenom också sätter sin prägel på produkten. De produktionstekniska frågorna kommer enbart att åskådliggöras som skillnader mellan olika slag av undersökta medier.

Intresset inriktas alltså i första hand på dem som verkar inom medierna och deras nyhetspolicy. Det finns skäl att kortfattat utveckla några tankar som väglett denna undersökning.

Policybesluten gäller främst *vad* som skall rapporteras om samhället och *hur* det skall rapporteras. Två skilda slag av hänsyn eller motiv förutsättes härvid bestämma medieaktörens handlande:

- 1 Önskan att informera och/eller påverka mottagarna
- 2 Önskan att beakta auditoriets intresse för meddelandet

Den första typen av hänsyn är vanlig i alla slag av kommunikation. Beaktandet av auditoriets intressen blir av särskild vikt vid masskommunikation, där man vill nå många utan att genom direktkontakt kunna avläsa deras reaktion. Endast i den mån auditoriet observerar och intresserar sig för meddelandet är det meningsfullt att sprida det.

Man kan utgå från att överväganden av båda slagen gör sig gällande i all masskommunikation, även om sändarnas ambitioner kan växla och auditoriets sammansättning ger skiftande förutsättningar. En ständig observans av vad auditoriet efterfrågar blir en självklarhet i medier som drivs på kommersiell bas. Men även i t ex en helsubventionerad organisationstidskrift har redaktören anledning att beakta artiklarnas läsvärde.

Vad SR beträffar möter man denna dubbla hänsyn i flera

olika gestalter. Den ständigt pågående debatten om lyssnar- eller tittarsiffror kontra programkvalitet kan ses som ett uttryck för detta. Ett "sneglande" på sådana siffror framhålls ofta som något fult, samtidigt som det antyds att de flesta inom monopolet gör så. När det gäller nyhetsrapporteringen finns det, såsom närmare skall belysas i följande kapitel, en motsvarande diskussion om publikens intressen kontra det som journalisterna anser vara väsentligt att upplysa om.

Antagandet om en marknadsstyrning saknar naturligtvis ingalunda problem. Man kan fråga sig i vilken mån medierna verkligen har möjlighet att skaffa sig korrekt information om marknadens önskemål. Hur får man reda på förändringar i kundens efterfrågan? Vad man kan räkna med är att, om ett nytt behov verkligen registreras, blir det också tillgodosett. Det ligger även nära till hands att tänka sig att efterfrågan hos dem som är utbildningsmässigt och ekonomiskt bättre ställda tillgodoses i något större utsträckning än vad deras antal skulle motivera.

Ett speciellt problem utgör förhållandet att efterfrågan av nyheter också kan tänkas bli påverkad av utbudet. Här, som vid annan marknadsstyrning, kan själva utbudet om inte direkt skapa så dock stimulera efterfrågan och påverka dess inriktning. Man skulle till och med kunna tänka sig att denna situation vore särskilt aktuell när det gäller nyheter, som är en vara som inte direkt brukar testas i praktiska sammanhang.

Marknadsanpassningen är alltså ingalunda oproblematisht. Att det föreligger en medveten strävan i denna riktning är dock obestridligt. Denna kontinuerliga strävan att anpassa produkten, nyheterna, till efterfrågan förutsättes — det är nästa led i resonemanget — komma till uttryck i bl a vad som brukar kallas "nyhetsvärderingsprinciper". Dessa principer bygger uppenbarligen på föreställningar om hur en nyhet skall vara beskaffad för att tilldra sig auditoriets uppmärksamhet. Det är alltså nyhetens inneboende egenskaper, eventuellt förstärkta av presentationen, som skall tilldra sig intresset. Man kan vidare anta att bakom dessa bedömningar ligger ett slags allmänpsykologiska

resonemang; jfr exempelvis de psykologiska härledningarna av nyhetsvärderingsprinciperna i Galtungs och Holmboe Ruges klassiska artikel¹. I långa stycken gäller samma villkor som för dramat: händelsen skall ha en början och ett slut, den skall vara personifierad, gärna innehålla otäcka eller skräckinjagande moment etc.

Om det andra slaget av hänsyn – önskan att informera och/eller påverka – gäller att de kan komma i konflikt med de traditionella nyhetsvärderingsprinciperna. Man kan betrakta dessa principer som ett slags restriktion på det andra slaget av hänsyn.

Det sagda har betydelse för antaganden man kan göra om olika inslag i etermediernas samhällsrapportering. Eftersom nyhetsbyråerna är specialiserade på att sälja nyheter, bör man kunna utgå från att deras bedömning av nyhetsvärdet hos ett meddelande i största utsträckning är marknadsstyrt. Det betyder att utrymmet för hänsyn till viljan att informera och/eller påverka ökar ju mer man avlägsnar sig från de strikta telegramnyheterna. Ett nyhetsmeddelande kompletterat med intervjuer respektive kommentarer ger större rörelsefrihet. Ett redaktionellt skapat programinslag, utan anknytning till en aktuell händelse, representerar en ytterligare frihetsgrad. Samhällsredaktionernas program som är fristående från nyhetsströmmen och kanske förberedda sedan månader tillbaka ger plats för den största graden av frihet. Där är alltså utrymmet störst för programmakarnas vilja att informera och/eller påverka. Ju större handlingsutrymmet är, desto lättare bör det vara att avläsa intentionerna bakom programmet.

Vissa av dessa intentioner bakom programmen kan betecknas som ideologiska. Det innebär bl a att de utgår från en övergripande syn på samhället varifrån slutsatser dras om samhällsrapporteringens inriktning. Olika ideologiska nivåer kan vara aktuella.

¹ Johan Galtung och Mari Holmboe Ruge, *The Structure of Foreign News, Journal of Peace Research*, Vol 1.

Den första och mest välkända gäller de *partipolitiska ideologierna*. Där ingår uppfattningar om hur samhället och människorna är beskaffade och vilka mål som bör uppställas för samhällets utveckling. Det är naturligt att tänka sig att sådana ideologiska uppfattningar också skall kunna översättas i bestämda krav på samhällsrapporteringen i medierna. Eftersom vi förväntar oss att finna starkare partiideologiska nedslag i annan samhällsrapportering än den som återfinns i nyheternas svenska material, kommer de partiideologiska sammanhangen inte att bli någon huvudsaklig undersökningsuppgift i denna volym.

En speciell typ av ideologier har kallats *massmedieideologier*. Härmed har man menat "uppfattningen om vilken roll massmedierna bör spela i samhället och vilka krafter som skall kontrollera dem" (SOU 1975:79 sid 92). Man brukar skilja mellan två huvudtyper av sådana ideologier, en auktoritär och en frihetlig, vardera föreliggande i olika varianter. Här intresserar enbart den frihetliga ideologin. Den bygger på tanken att olika inom befolkningen förekommande opinioner skall få komma till uttryck genom medierna, bl a också kritik mot de politiska makt-havarna.

I den ekonomiskt liberala varianten förutsättes att etableringsfriheten på medieområdet i kombination med fria marknadskrafter skall garantera opinionsfrihet. Utvecklingen inom tidningspressen mot lokala monopol och framför allt tillkomsten av statliga etermediemonopol har lett till utformningen av vad som kallas en social ansvarsideologi, med etermedierna betraktade som "public-service-företag" eller verkande "i allmänhetens tjänst". Enligt denna ideologi har medierna en skyldighet att bereda plats för olika opinioner. Monopolet skall, för att anknyta till den svenska radiolagens formulering, utövas opartiskt och sakligt och med beaktande av en vidsträckt yttrandefrihet och informationsfrihet.

Medieideologierna, uppfattade på detta sätt, är generella och de olika varianterna knyter an till skilda produktionstekniska förutsättningar som i huvudsak kan ligga fast under lång tid.

Etermediemonopolets ställning i Sverige har t ex i princip varit oförändrad under hela dess existens eller omkring sextio år.

Vi har emellertid behov av att studera en mera föränderlig ideologi eller en ideologi på ett mindre generellt plan. Det är en ideologi som kan förändras inom ramen för samma allmänna massmedieideologi och som gäller själva målsättningen för samhällsrapporteringen: vad, vem skall uppmärksammas och på vilket sätt?

Ett kort namn på denna typ av ideologi skulle kunna vara *nyhetsideologi*. Man måste då komma ihåg att det här gäller mer än rapportering av nyheter i strikt mening. Det gäller samhällsrapporteringen i stort. Nyhetsideologierna kommer att konfronteras med de förut omtalade nyhetsvärderingsprinciperna. Hur detta möte kommer att gestalta sig är än så länge en empirisk fråga.

Slutligen tycks det finnas behov av att beröra också ett fjärde ideologiskt plan. Det har en vidare tillämpning än nyhetsideologin. Det står i nära förbindelse med denna ideologi men gäller även utanför mediernas område. Man skulle kunna kalla denna ideologi för det allmänna *opinionsklimatet* vid en viss tidpunkt. Vilka åsikter, vilka synsätt är på modet eller dominerar under en viss tidsperiod. Opinionsklimatet förändras, ibland långsamt, ibland snabbt.

Dessa olika ideologier står alla i viss relation till varandra. Medieideologierna är i sina båda huvudtyper överordnade de politiska ideologierna i den meningen att de täcker in hela partispektrum. Den frihetliga ideologin ingår således som ett moment i alla demokratiska partiers ideologi och är en del av det överordnade demokratiidealet fri åsiktsbildning. De olika varianterna av den frihetliga ideologin hänger visserligen nära samman med den medietekniska utvecklingen men har också en viss anknytning till skilda demokratiska partiideologier.

Den ideologi som står i centrum för intresset i denna bok är nyhetsideologin, som vi skall söka klarlägga, främst på etermedieområdet. Vi har emellertid ibland anledning att också betrak-

ta nyhetsideologins relation till partiideologierna. Opinionsklimatet utgör den kanske mest svårfångade ideologin. Den har anknytning till både partiideologi och nyhetsideologi men är inte identisk med någondera. Vi kommer i vissa sammanhang att konstatera eller förutsätta dess existens, knappast mera.

Vår föreställningsram kan i korthet återges på följande sätt:

De faktorer som bestämmer nyhetsproduktionen eller tillkomsten av massmediernas bild av samhället kan sammanfattas under två begrepp, nyhetsvärderingsprinciper och nyhetsideologier. Nyhetsvärderingsprinciperna, som bygger på allmänpsykologiska iakttagelser av vad som intresserar människorna i omvärlden, förutsättes ligga fast under längre tid. Nyhetsideologierna, som ger uttryck för vilka sidor av samhällslivet som bör belysas i medierna, präglas av olika aktörers samhällssyn men också av det allmänna opinionsklimatet. Nyhetsideologin är varierande och föränderlig. Samspelet mellan nyhetsvärderingsprinciperna och nyhetsideologierna bör närmare prövas. I denna skrift ligger tyngdpunkten på ett studium av nyhetsideologierna. Vi hoppas få tillfälle att återkomma med mera systematiska studier av nyhetsvärderingsprinciperna.

Hur ser mediebilden ut?

Den första frågan om samhällsbilden i medierna – hur ser bilden ut? – är genomgående aktuell. Svaren på denna fråga ingår som ett led i besvarandet av andra frågor.

Vad kan man säga om en bild? Tag det enklaste exemplet: någon visar ett fotografi av en person man känner. När man då ger ett omdöme om bilden – säger att den förskönar eller förfular, ger något väsentligt eller är misslyckad – jämför man med originalet, personen ifråga eller rättare med den bild man själv har av personen ifråga.

För att beskriva eller karaktärisera en bild behöver man framför allt något att jämföra med. Det är sådana jämförelser vi i stor utsträckning skall ägna oss åt. Jämförelserna är av olika slag.

Den första typen av jämförelser är mellan medier. Vi jämför samhällsbilden i Ekot, Rapport och Aktuellt för att konstatera likheter och olikheter. Jämförelser görs också med andra medier, i denna bok främst med dagspressen och, i vissa fall, med TTs telegram.

Förutom jämförelser av olika medier vid samma tid, blir det en huvuduppgift att jämföra mediernas utveckling över tiden. I vilka avseenden förändras ett mediums samhällsbild, följs olika medier åt i utvecklingen eller är det några som går före? Vi har tillgång till ett material som för etermediernas vidkommande tillåter punktvisa jämförelser under nästan en 50-årsperiod och vad dagspressen beträffar under en 70-årsperiod.

Mediebilden kan också konfronteras med annat material, t ex statistiska uppgifter om samhällsförhållandena. Vi behöver inte ta ställning till den filosofiska frågan om samhällsstatistiken är verkligheten själv eller om den också bara ger en bild. Oavsett svaret på denna fråga kan både överensstämmelse och avvikelser mellan mediebild och motsvarande statistiska uppgifter användas vid försök att förklara mediebilden. Jämförelser av detta slag genomförs på ett begränsat antal punkter.

En annan typ av jämförelse kan göras genom att låta mediernas sätt att rapportera om samhället konfronteras med expertbedömning av motsvarande företeelse. Till experter kan man räkna vetenskapsmän och personer som i sin yrkesverksamhet, t ex i olika myndigheter, sysslar med berörda samhällsproblem. Jämförelser av detta slag kan teoretiskt sett göras över nästan hela fältet för samhällsrapportering. Av praktiska skäl får de inskränkas till ett litet antal fall.

Med hänsyn till vad som förut sagts om ideologiernas roll är det naturligt att intensivt studera vissa tidningar och tidskrifter, som har en utpräglad och klart angiven ideologisk anknytning. Om såväl expertbedömning som ideologiskt förankrad bedömning gäller att den är av särskilt intresse, därför att den kan förmodas uppvisa en relativ självständighet i förhållande till den gängse mediebilden. I föreliggande skrift redovisas dock inga

ideologistudier av detta slag. Endast några allmänna partiideologiska avstämningar förekommer, grundade på intervjufrågor.

I vilken mån är de åsikter som förs fram i medierna och de bedömningar som görs om samhällsförhållanden representativa för befolkningen i stort? En sådan kontroll mot folkopinionen kan vara naturlig att företa. I speciella sakfrågor kan man använda material från opinionsundersökningar. När det gäller allmän politisk representativitet är röstfördelningen vid riksdagsvalen en utgångspunkt.

Om dessa olika slag av jämförelser gäller att det inte föreligger någon självklar skyldighet för medierna att presentera samma bild av samhället som den man återfinner i statistiska serier, i expertbedömningar eller allmän opinion. Det primära syftet med jämförelserna är att använda dem för att förstå och förklara mediebilden. En annan sak är att konstaterade avvikelser också kan användas som ett led i en kritik mot medierna. En sådan kritik förutsätter ett normativt resonemang som ligger utanför den empiriska analysen.

Att beskriva genom att jämföra kan stå som ett slags motto för huvuddelen av denna skrift.

Genomförande

De forskningsresultat som presenteras i denna skrift bygger på ett flertal undersökningar, som gäller innehållet i olika medier och som genomförts vid olika tidpunkter och med delvis olika tekniker. Den samlade mängden av material vars egenskaper registrerats och kodats och sedan analyserats är mycket stor: omkring 70 000 enheter, inslag i etermedieprogram respektive artiklar i tidningar, har hittills granskats. Varje sådan enhet har karaktäriserats med hänsyn till ett stort antal egenskaper – den längsta variabellistan omfattar över hundra variabler. Figur 1:2 ger en översiktlig bild av de olika undersökningarna och materialets tidsmässiga fördelning.

Figur 1:2 Forskningsprojektets dataunderlag.

1912	1924	1936/37	1948	1960	1970/71	1972	1975/76	1980/81	1981/82	1982/83	1983/84
P	P	P	P	P		P		P*			
								E			
						R*		R	R*	R*	R*
								A			
		*	*	*		*					
					+		+	+		+	

Pressundersökningen 1912–72, cirka 40 000 artiklar (P)

Pressen: Komplettering från förstasidor, cirka 1 400 artiklar (P*)

Etermedier: Huvudundersökningen 1980/81:

Ekot	6 000 inslag (E)	} cirka 10 500 inslag
Rapport	2 300 inslag (R)	
Aktuellt	2 100 inslag (A)	

Etermedier: Komplettering Rapport 1972, 1980–84, dagen-
efter-listor cirka 8 000 inslag (R*)

Etermedier: Ekot 1937–72, dagen-efter-listor, 5 500 inslag (*)

Etermedier: Kompletteringar, dagen-efter-listor, cirka 1 100 inslag/undersök-
ning (+)

Etermedierna: Huvudundersökningen

Huvudundersökningen gäller etermedierna – nyhetsredaktionernas och samhällsredaktionernas rapportering – under vinterhalvåret 1980/81, närmare bestämt tiden 15 oktober 1980 (dagen för den allmänpolitiska debatten i riksdagen) och sex månader framåt eller till och med den 15 april 1981. De studerade nyhets-sändningarna utgörs av Morgonekot, Lunchekot och Dagens Eko 1, dvs 16.45-sändningen i riksradios program 3, samt Aktuellt och Rapports huvudsändningar. De tre Ekosändningarna sammantagna kallas "Ekoredaktionen", medan enbart "Ekot" är liktydigt med Dagens Eko 1. Sportnyheter och väderleksrapporter, liksom radios tidningskrönikor, har uteslutits. Samhällsredaktionernas program under motsvarande tid har anskaffats – med en viss begränsning när det gäller ljudradios program – men ännu inte bearbetats.

Vad som skall behandlas i denna skrift är det svenska materialet i nyhetssändningarna, inte det utländska. Det finns emellertid också en mellankategori, nämligen vad som kan kallas för svenskt mellanstatligt material: den gäller Sverige och svenskar i relation till andra stater. Som exempel kan nämnas svensk export eller bistånd till annat land eller svenskers uttalanden om andra länder respektive utlänningars uttalanden om Sverige. Såsom framgår av tabell 1:1, upptar denna kategori mellan 12 och 15 procent av sändningstiden i de olika nyhetsprogrammen. Den har i denna undersökning genomgående förts till det svenska materialet.

Tabell 1:1 Svenskt och utländskt material, inom- och mellanstatligt. Andel av sändningstid i procent samt totalt antal inslag.

	Svenskt		Utländskt		S:a %	Totalt antal inslag
	Inom- statligt %	Mellan- statligt %	Inom- statligt %	Mellan- statligt %		
Morgonekot	40	13	27	20	100	1889
Lunchekot	43	12	26	19	100	2299
Dagens Eko 1	52	13	21	14	100	1973
Ekot totalt	44	13	25	18	100	6161
Rapport	53	12	24	11	100	2202
Aktuellt	49	15	22	14	100	2105

Av tabell 1:1 kan man vidare utläsa att det samlade svenska materialet i TV upptar inemot två tredjedelar av sändningstiden men inte mer än drygt hälften i de båda tidiga Ekosändningarna. I Ekot växer den svenska materialdelen under dagens lopp. Tabellen ger också besked om det totala antalet undersökta inslag per program under de sex månaderna. De olika nyhetsprogrammen har, med måttliga variationer, omkring 2 000 inslag vardera, vilket gör cirka 6 000 inslag för Ekot sammantaget. Tidsmässigt omfattar de undersökta ljudradioinslagen och TV-sändningarna ungefär lika lång tid, eller sammanlagt 139 timmar för Rap-

port och Aktuellt mot 130 timmar för ljudradion. Ljudradions nyhetssändningar innehåller en väsentligt större andel korta telegram än sändningarna i Rapport och Aktuellt.

Inslagen i nyhetssändningarna utgör som nämnts också analysenheter. De har genom kodningen karakteriserats genom ett antal egenskaper som kan sammanfattas i fem huvudkategorier, gällande form, arena, sakområde, aktör och perspektiv.

Formkategorierna innefattar *tid* (mätt i sekunder med en telegramschablon på 25 sekunder för ljudradion), *materialtyp* (kuriösa, telegram, redigerat reportage, direktsänt reportage, bakgrund), *aktualitetsgrad* (dagsaktuellt, dvs ny, icke förutsägbar händelse, pågående händelse med angivande av vad som hänt sedan sist men icke något förutsägbart, tidsaktuellt utan någon omedelbar anknytning till aktuell händelse, dagsaktuell förutsägbar händelse samt pågående, förutsägbar händelse), *presentationsform* (telegramuppläsning, reporterbeskrivning, intervju, tal, reporterkommentar, studiokommentar). När det gäller *intervjutekniken* görs en skillnad mellan *aktiva* frågor, där den utfrågade drivs in i en försvarsposition och vederbörandes budskap ifrågasättes, *positiva* frågor, där den intervjuade hjälps att föra fram sitt budskap samt *neutrala* intervjufrågor.

Till formkategorierna kan också föras en klassificering av varje nyhetsinslag såsom *unik* eller icke-*unik*. Unik är den nyhet eller händelse varom rapportering förekommer i endast en sändning. De unika händelserna registreras på respektive program. Som "samma" händelse har också betraktats vissa övergripande händelser, exempelvis en läkarstämma, även om rapporteringen i sändningarna tagit upp olika ämnen som behandlats på stämman. Grovt räknat tycks man kunna förutsätta att drygt hälften av inslagen i Morgonekot och Lunchekot är unika mot cirka en tredjedel av inslagen i Dagens Eko 1, Rapport och Aktuellt. Tidsdifferensen mellan sändningarna torde vara en väsentlig förklaring till denna skillnad.

Den innehållsliga karaktäristiken av nyhetsinslagen sker med utgångspunkt från tre huvuddimensioner: det gäller att fastställa

ämnes- eller sakområde, att registrera de aktörer som förekommer samt att söka fånga den belysning eller färgläggning som kan förekomma i inslaget i form av perspektiv på aktörer eller som ett slags allmän "inslagsvalens". Analyserna kommer att ske i anslutning till dessa tre dimensioner, men det finns skäl att erinra om att när en journalist väljer en nyhet, torde det vanligen vara kombinationer av dessa dimensioner eller egenskaper som påverkar valet: sakområdet blir intressant därför att det handlar om elände, t ex en större olycka, eller det blir intressant just därför att en viss aktör agerar där eller därför att ämnet ger möjlighet att kritiskt belysa aktören.

Med hänsyn till ämnen eller *sakområden* har en långtgående uppdelning av materialet genomförts. Omkring 150 sakområden särskiljs (se exempel i bilaga 1). Uppdelningen möjliggör sammanläggning efter olika principer men också detaljanalyser av vissa områden. För varje inslag registreras ett huvudsakligt sakområde, men det finns också utrymme för att registrera ytterligare två sakområden som är berörda genom inslaget.

Även registreringen av svenska *aktörer* innebär en uppdelning på närmare 150 kategorier eller enskilda individer. Partiernas ledande företrädare och vissa representanter för större organisationer registreras individuellt — tillsammans drygt ett 40-tal — medan övriga aktörer sammanförs till grupper såsom partier, statliga institutioner av olika slag, intresseorganisationer, folkrörelser, vetenskapsmän, kulturpersonligheter. Generellt anges om vederbörande befinner sig i central eller lokal beslutsposition eller ej.

Aktörerna kan vara antingen av-aktörer eller om-aktörer. Av-aktör är den som handlar, utför något eller säger något. Om-aktör är den som är föremål för någon åtgärd eller uttalande. För varje inslag finns det möjlighet att registrera tre av-aktörer och för varje av-aktör två om-aktörer.

På aktörerna kan också anläggas *perspektiv*, positiva, negativa eller neutrala. De positiva och negativa perspektiven är uppdelade i ett 30-tal specificerade grupper vardera. Det oftast förekommande och lättast registrerade negativa perspektivet är ut-

talad kritik från en aktör mot en annan. Ett sådant perspektiv kan emellertid också åstadkommas genom att en aktör presenteras i ett oförmånligt sammanhang. På ett begränsat antal kontroversiella sakområden har även ett antal specifika argument för eller mot olika åtgärder noterats.

Slutligen har också själva inslagen allmänt klassificerats med hänsyn till sin karaktär. Intresset knyter här väsentligen an till förekomsten av "negativa" händelser eller "eländesrapportering".

Svensk dagspress 1912–72.

Denna undersökning av nyhetsmeddelanden (och ledare) i ett urval av svenska dagstidningar under vissa år genomfördes, vad materialinsamling och kodning beträffar, i början av 70-talet. Den avser att ge ett tvärsnitt av svensk dagspress (prenumerant-tidningar) från sex olika år: 1912, 1924, 1936, 1948, 1960 och 1972 (valet visade sig ha fallit på "rättans år" enligt den kinesiska kalendern). Undersökningen täcker alltså en 60-årsperiod, med ett första år före första världskriget, och sedan vart tolfte år därefter, med undvikande av något av världskrigsåren.

Urvalet av tidningsartiklar bygger på ett val av tidningsexemplar; i dessa tidningsexemplar har sedan samtliga nyhetsartiklar behandlats (med undantag för korta notiser). Principen för valet av tidningsexemplar är i huvuddrag följande. Var tredje dag under de aktuella undersökningsåren representeras av ett tidningsexemplar, vilket gör sammanlagt cirka 120 tidningsexemplar per år (söndagarna har ersatts med tidningsexemplar för annan dag). Tidningar med lägre periodicitet än tre exemplar per vecka liksom tidningar med mindre upplaga än en etthundratjugondedel av pressens totalupplaga har uteslutits. Bland återstående tidningar gjordes ett slumpmässigt urval för de i undersökningen ingående dagarna, varvid sannolikheten att komma med i urvalet gjordes beroende av respektive tidningsandel av totalupplagan. Detta innebär att större tidningar kommer att företrädas med flera exemplar i urvalet, mindre tidningar kanske bara med ett enda. Eftersom denna urvalsteknik gav

en väl liten andel socialdemokratiska tidningar, genomfördes ett tilläggsurval av 20 sådana tidningsexemplar per undersökningsår. Detta tilläggsurval används endast vid sådana analyser där en skillnad görs mellan borgerlig och socialdemokratisk press.

Vid kodningen av artikelinnehållet har tillämpats principer som delvis avviker från huvudundersökningens men som ändå är såpass överensstämmande att genom hopslagningar m m jämförelser mellan de båda undersökningarna är möjliga att göra. Det gäller exempelvis registreringen av sakområde och aktör, av inslagens respektive artiklarnas negativa eller positiva karaktär. Perspektivregistreringen är däremot en annan. I pressundersökningen finns också en registrering av mer övergripande infallsvinklar på hela artikeln: politisk, rättslig, ekonomisk och teknisk samt social aspekt.

Pressundersökningen spänner över en lång tidsperiod och det är givet att intresset särskilt inriktas på förändringar och tidstrender. Vad man i första hand kan säga något om är läget vart tolfte år; värdena för de mellanliggande åren är okända. Under vissa betingelser syns det dock rimligt att dra mera generella slutsatser: när värdena är oförändrade år från år, talar sannolikheten för att redigeringen i stort sett legat fast, när värdena ändras i samma riktning från det ena året till det andra, ligger det nära till hands att förutsätta en successiv utveckling. Även ett trendbrott kan accepteras utan att föreställningen om en trend behöver överges, nämligen om det kan anföras en övertygande förklaring.

Tabell 1:2 Pressundersökningens material. Antal artiklar och textvolym (spaltymta, m²). Specialurvalet av socialdemokratiska tidningar ingår ej.

Undersökningsår	1912	1924	1936	1948	1960	1972
Antal artiklar	2837	3633	3858	5148	6283	7040
Spaltmeter (m ²)	41	56	67	63	90	125

I tabell 1:2 ges exempel både på allmänna trender och ett trendbrott. Antalet artiklar i de undersökta tidningsexemplaren ökar således kontinuerligt från det första året till det sista, rimligen som en följd i första hand av att antalet tidningssidor eller "ytan" ökar. När det gäller ökningen av ytan avviker år 1948, då det sker en svag minskning av textutrymmet för nyhetsmaterialet i förhållande till närmast föregående undersökningsår. Förklaringen torde vara den från världskriget kvardröjande ransonerings av tidningspapper. Att antalet artiklar trots detta icke var lägre år 1948 än förut kan betraktas som en redigerings teknisk motåtgärd mot ransonerings: artiklarna har blivit kortare.

Det sista året för pressundersökningen var alltså 1972, d v s en tidpunkt ungefär nio år före etermedieundersökningen. För att förbättra möjligheterna till jämförelser mellan pressen och etermedierna beslöt vi att genomföra en *mindre, kompletterande pressundersökning*. Den begränsades till tidningarnas förstasidor – i ett tidningsurval av samma typ som i den stora pressundersökningen – men till samma tidsperiod som huvudundersökningen, d v s till vinterhalvåret 1980/81. Ett något förkortat och till båda undersökningarna anpassat kodschema har använts. Vad beträffar förhållandet mellan nyhetsmaterialet på förstasidorna och det samlade nyhetsmaterialet i respektive tidning ger den stora pressundersökningen hållpunkter för en bedömning.

Den speciella Ekostudien.

Jämförelser mellan dagspressens utveckling över tid och huvudundersökningens etermediematerial visade sig efterhand allt mer givande. I det läget uppstod tanken att närmare binda ihop de båda undersökningarna genom en studie av det enda av SRS nyhetsprogram som har en längre historia, nämligen Dagens Eko. Som undersökningsår valdes de som motsvarade pressundersökningen: oktober-december 1937, då Ekot började sin verksamhet, 1948, 1960 och 1972.

Vad som finns bevarat från dessa år är i huvudsak dagefter-listorna, d v s komprimerade sammanfattningar av de olika

inslagen, försedda med angivelser av tid för inslagen och medverkande. Dessa listor gör det möjligt att registrera huvudsakligt sakområde och förekommande huvudaktörer, både av- och omaktörer. En närmare kontroll av dagen-efter-listorna mot de fullständiga sändningarna 1980/81 visar att en sådan registrering kan ske med en helt tillfredsställande precision. Däremot ger listorna endast ofullständigt besked om ytterligare sakområden och aktörer och någon perspektivregistrering är ej möjlig.

Undersökningarna har genomförts med ett förkortat kodschema, anpassat till såväl pressundersökningen som huvudundersökningen.

Andra specialstudier av etermedierna.

Med användande av dagen-efter-listorna har ytterligare ett antal specialundersökningar av etermedierna genomförts, nämligen av Rapport första halvåret 1972, av Rapport vinterhalvåret (eller oktober-april) 1981/82, 1982/83 och 1983/84. Vid dessa undersökningar har ett något begränsat men heltäckande kodschema tillämpats. Rapport vinterhalvåret 1975/76, Dagens Eko 1 1982/83 och Aktuellt för samma tid har gjorts till föremål för begränsade studier avseende några få egenskaper hos de kodade inslagen.

Metodfrågor

Allmänt om de olika innehållsanalyserna gäller att reliabiliteten eller tillförlitligheten i undersökningarna – närmast konsekvensen och entydigheten i kodningen – vid upprepade tillfällen prövats. Har reliabiliteten enligt gängse standarder ansetts för låg, har omkodning enligt kompletterande riktlinjer skett till dess en tillfredsställande nivå uppnåtts.

Ett speciellt problem utgör det förhållandet att ett flertal undersökningar med olika kodformulär successivt genomförts. Under den tid etermedieundersökningen och senare studier genomförts torde det i stort sett varit möjligt att garantera kontinuitet i kodningsverksamheten. Tidigare erfarenheter har kunnat utnyttjas och föras vidare. När det gäller förhållandet till den äldre

stora pressundersökningen är problemet påtagligare. Även där kodningskategorierna kunnat anpassas till varandra är det risk för att de kompletterande oskrivna detaljreglerna vid kodningsförfarandena inbördes avviker. Detta blir särskilt känsligt när det gäller att jämföra nivåer mellan olika undersökningar, t ex konstaterandet av ett trendbrott i utvecklingen mellan två olika studier. Endast mycket stora skillnader kan här bedömas som någorlunda säkerställda, dvs robusta även mot vissa olikheter i kodningsförfarandet. I andra fall kan man räkna med att riskerna är mindre t ex om man jämför samband mellan olika variabler inom respektive undersökning.

Våra undersökningar innefattar i största utsträckning *jämförelser mellan medier*, över tid och mellan olika medier vid samma tid. Det finns därför anledning att ägna omsorg åt valet av mått på likhet eller skillnader mellan medier. Ett flertal olika mått har prövats och i de flesta fall ger de i huvudsak samma bild av förekommande likheter och skillnader. Vi har stannat för att välja ett mått som bygger på summan av procentskillnader mellan de jämförda fördelningarna och som kan variera från 0 eller maximal olikhet till 1 eller identitet¹.

Till måttets påtagliga fördelar hör att det är intuitivt lättbegripligt: man jämför t ex den procentuella fördelningen på ett antal sakområden i två medier och summerar förekommande procentskillnader mellan de båda fördelningarna. Jämför exempelvis Rapport och Aktuellt enligt tabell 1:1: för svenskt inomstatligt material utgör skillnaden (mellan 53 och 49 procent) 4 procentenheter och för mellanstatligt 3, för utländskt inomstatligt 2 och mellanstatligt 3 procentenheter eller sammanlagt 12 procentenheter. Uttryckt med det använda procentdifferensmåttet (PD) blir värdet för likheten mellan Rapport och Aktuellt i detta fall 0.94 (= 12 avvikelser av möjliga 200).

¹ Måttet har tidigare använts av Kent Asp i *The Struggle for the Agenda. Party Agenda, Media Agenda and Voter Agenda in the 1979 Swedish Election Campaign*, *Communication Research* nr 3 1983.

En ytterligare fördel med PD är att det endast kan ha positiva värden och att det är relativt okänsligt för förändringar av antalet jämförda kategorier.

Angående måttets tekniska beskaffenhet och de närmare skälen för det slutliga valet se bilaga 2.

Intervjuundersökning.

Under våren 1981 genomförde SIFO på vårt uppdrag en intervjuundersökning om TV-programmen. Sammanlagt intervjuades drygt 1 000 personer i åldern 18-70 år. Två huvudsakliga frågeställningar behandlades. Den ena gällde TVs uppmärksammande av olika sakområden. De intervjuade tillfrågades om de ansåg att TV sände för mycket, ungefär lagom eller för litet inom tio angivna områden. De intervjuade uppmanades också att själva nämna något annat område som de ansåg uppmärksammades för mycket och något område som uppmärksammades för litet.

Den andra frågeställningen avsåg TVs behandling av olika grupper i samhället. Här frågades de intervjuade om de ansåg att TV behandlade tio angivna grupper alltför välvilligt, någorlunda rättvist eller alltför kritiskt. Även här uppmanades de intervjuade att också själva nämna någon grupp som de tyckte var alltför välvilligt behandlad, respektive någon grupp som är alltför kritiskt behandlad.

Frågorna om särskilda sakområden och grupper har besvarats av de allra flesta. Andelen vet inte-svar utgör mellan 7 och 10 procent beträffande sakområden och 10 till 15 procent, i ett fall 25 procent, beträffande angivna grupper. Flertalet intervjuade begagnade också möjligheten att besvara en eller flera av de öppna frågorna.

2 Sveriges Radio: tre skeden — tre nyhetsideologier

Nyhetsverksamheten organiseras

En kort nyhetssändning ingick redan i första dagens program när SR (dåvarande Radiotjänst) inledde sin verksamhet den 1 januari 1925. Sändningen kom från Tidningarnas Telegrambyrå (TT). Enligt avtalet mellan SR och statens representant Telegrafverket, fick radioprogrammen "ej innehålla andra dagsnyheter eller därmed jämförliga meddelanden" än sådana som tillhandahölls genom TT. Från början förekom enbart en sändning från TT per dag, sedan utökades antalet.

Detta TTs monopol på egentliga nyhetssändningar inom det större radiomonopolets ram bibehölls enligt avtalsbestämmelserna i över 20 år och i praktiken i över 30 år, även om det genombröts vid enstaka tillfällen. Ett uppmärksammat exempel var när radion från andra världskrigets slutfas kontinuerligt sände meddelanden, byggda på avlyssning av utländska radiostationer. Redan från början hade radion rätt till direktsändning från evenemang, t ex idrottstävlingar eller Riksdagens högtidliga öppnande.

Det ganska märkliga arrangemanget med TTs ensamrätt till nyhetssändningar i radion har betraktats som ett uttryck för dagstidningarnas och TTs vilja att få kontroll över ett nytt konkurrerande medium. Den förste radiochefen, Gustaf Reuterswärd, var tillika chef för TT. I en återblick (Röster i Radio 1948:36) framhåller denne att under de första åren på radion var

allting ofullkomligt och tekniskt otillfredsställande. I det läget kunde det också framstå som sakligt motiverat att den unga radion genom TT fick tillgång till en stor, kvalificerad nyhetsredaktion¹.

Ännu tio år senare förklarade en offentlig utredning om Sveriges Radio (SOU 1935:10, s 45) att tillskapandet av en egen nyhetsbyrå för radion inte endast skulle bli en dyrbar affär utan också "en tämligen onödig sådan". Däremot ansåg utredningen att TT borde leverera nyhetsmaterialet till radion på samma sätt som till tidningarna och att radion sedan själv borde få bestämma i vilken form materialet skulle distribueras till lyssnarna. Det dröjde ända till 1956 innan SR började sända egna korta nyhetsbulletiner.

TT-nyheterna har fortsatt att utgöra ett självständigt inslag i radions nyhetsverksamhet. Från början sammanhängde detta med den auktoritet och uppskattning som TTs nyhetssändningar erhållit under de första årtiondena. När ljudradion senare resursmässigt sett utan vidare kommit i det läget att den ensam skulle kunna svara för hela nyhetsverksamheten, har ett principiellt skäl tillkommit för att bibehålla TTs nyhetskommunikéer vid sidan om radions egna: de bidrar till mångfalden inom monopolet.

Att radion, generellt sett, var ett utmärkt aktualitetsmedium stod tidigt klart. Vid sidan om de korta telegramnyheterna meddelades därför en omfattande aktuell information. Här är det främst föredragsverksamheten som kommer i åtanke. Under radions första år ägnades så mycket som en tredjedel av den bästa programtiden till föredrag, ofta i aktuella ämnen. Av föredragen ägnades redan under dessa år drygt en tredjedel åt samhällsförhållanden i vid mening, inklusive historia. Till bilden hör också

¹ För en mer fullständig redogörelse för förhållandet mellan SR och TT se Göran Elgemyr, Skall rundradion få parasitera på pressen eller ej? i *Tala till och tala med*, Jörgen Cederberg och Göran Elgemyr (red), Legenda, Stockholm 1984.

att föredragen enligt en stor lyssnarenkät 1928 var ytterst populära. Av 20 olika programtyper kom föredragen på tredje plats i lyssnarnas rangordning, närmast efter "folkvisor och allmogemusik" och "gammal dansmusik".

Regelbundet återkommande programinslag utgjorde riksdagskrönikor, utrikeskrönikor och lagstiftningskrönikor. Som exempel på ämnen i föredragsverksamheten kan vi från årsredovisningen 1932 välja följande:

Årets statsverksproposition — några jämförelser och uppgifter *Statsrådet Felix Hamrin*

Den svenska kronans inhemska köpkraft *Professor Gunnar Myrdal*

Demokrati och diktatur i våra dagars Europa *Docent Herbert Tingsten*

Ekonomiska synpunkter på kvinnornas förvärvsarbete *Fil dr Karin Kock*

Efter flera olika försök med regelbundet återkommande aktualitetsinslag inrättades från oktober 1937 programpunkten Dagens Eko, "en särskild kvart avsedd för korta kommentarer till dagskrönikan". När man läser förteckningar över inslag i Dagens Eko under tidigare år, får man i hög grad intrycket att föredragsavdelningen flyttat in i Ekot. Några exempel från 1945 års redovisning:

Årets statsverksproposition *Finansminister Ernst Wigforss*
Orientering inför San Franciscokonferensen *Professor Herbert Tingsten*

Utrikespolitisk deklaration vid första majmötet på Gärdet i Stockholm *Statsminister Per Albin Hansson*

Verkstadskonfliktens orsaker och förlopp och resultatet av den träffade uppgörelsen *Metallindustriarbetarförbundets ordförande Oscar Westerlund*

Det engelska valresultatet *Docent Gunnar Heckscher*

I årsredovisningen för SR 1955/56 heter det att Ekoredaktionen byggts ut, att Ekot förlängts till 20 minuter och att man nu har

fem inslag per sändning mot tidigare två. Nyheterna sägs nu vara den alltigenom bestämmande faktorn för innehållet i Dagens Eko och man framhåller att man genomfört en journalistiskt sett effektivare redigering.

Den svenska radion påminde, har det sagts, från början mer om ett ämbetsverk än om en tidningsredaktion. Vid mitten av 50-talet började tidningsredaktionen definitivt ta gestalt.

Folkbildning i idealistisk anda

SRs samhällsbild presenterades alltså från början mot bakgrunden av dagliga nyhetssändningar, för vilka inte SR utan TT ensam svarade. Om TTs dagsnyheter skriver SRs programansvariga i en skrift från 1929, att de måste uppfylla de allra strängaste krav på objektivitet och opartiskhet, eftersom de går ut över hela landet utan konkurrens och utan appell. Dessa dagsnyheter skulle omedelbart kritiserats, om de lade bort sitt "ogenomträngliga pansar av torr normalprosa"¹.

Vad SR beträffar heter det i det ursprungliga avtalet med Telegrafstyrelsen att programmen inte bara skall vara präglade av vederhäftighet, saklighet och opartiskhet utan att de även skall hållas på en "hög ideell, kulturell och konstnärlig nivå". Verksamheten skall vidare bedrivas med tanke på att "folkupplysningen och folkbildningsarbetet befrämjas".

Ideellt folkbildningsarbete var alltså från början en klart uttalad målsättning. Ännu 30 år senare förklarade utredningen om televisionens införande i Sverige (SOU 1954:32, s 168) att "televisionen bör liksom rundradion ställas i samhällets, kulturens, folkbildningens och hemmets tjänst". I SRs första verksamhetsberättelse från 1932 kan man läsa att föredragschefen besökt BBCs i London utbildningskurs för ledare av lyssnargrupper samt Englands ledande folkbildningsorganisationer.

¹ Radiotjänst. *En bok om programmet och lyssnarna*. P A Norstedt & Söner, Stockholm 1929, sid 88.

När SRs förebild, det engelska BBC, startade fick dess styrelse en anmaning av engelska regeringen att inte själv förfäktat några meningar som gällde den allmänna politiken och att undvika program där man berörde politiska, religiösa och ekonomiska stridsfrågor. I Sverige följde man samma mönster men liksom i England blev det fråga om en successiv uppmjukning av kravet att undvika kontroversiella ämnen.

Redan 1925 fick Programrådet – en motsvarighet till Radionämnden men med uppgift också att utforma allmänna direktiv för programverksamheten – ta ställning till ett förslag om utrikes- och inrikeskrönikor i radio. Rådet hade inget emot att man försöksvis utsände översikter över politiska händelser och förhållanden i utlandet under förutsättning att dessa var objektivt avfattade. Däremot ansåg Rådet att någon utsändning av inrikespolitiska krönikor icke borde äga rum, åtminstone icke för närvarande enär det torde vara "hart när omöjligt att utforma dem på sådant sätt, att de icke ge anledning till meningskonflikter. . ."

Under de närmast följande åren lättades restriktionerna något och bl a infördes riksdagskrönikor, som emellertid var utformade på ett sådant sätt att de svårligen kunde väcka anstöt. Beträffande föredragsverksamheten skriver den programansvarige 1929 att man i regel inte behövde förhandsgranska manuskript. Vanligen gick det till så att SR vände sig till "kända personligheter" och kom överens om ämnet, varefter föredragets utformning "med fullt förtroende" överlämnades till föredragshållaren. Man provade också tidigt en programform där "inom olika områden namnkunniga personer" fritt fick utveckla sina åsikter i ett ämne som låg dem om hjärtat och man förklarade principiellt att radion inte kunde umbära det personliga moment, som ligger i att en talare får ge luft åt sin övertygelse och slipper lägga band på sitt temperament – "inom den goda smakens gränser".

På det politiska området skedde 1932 en väsentlig förändring. Programrådet uttalade att de för radioverksamheten i princip gällande stadgarna "icke utgöra hinder för radiering av uttalan-

den i dagspolitiska ämnen under förutsättning, att det därvid står öppet för skilda meningsriktningar att framföra sina åsikter" (jfr detta och tidigare citat från programrådet SOU 1935:10 sid 49 f). Som en följd av detta beslut radierades en första debatt mellan olika partiers företrädare inför riksdagsvalet 1932.

Härigenom släpptes alltså den partipolitiska debatten in i radion, under den uttryckliga förutsättningen att skilda meningsriktningar samtidigt fick tillfälle att framträda. 1934 års radioutredning registrerade den successiva utvecklingen av radions programpolitik med tillfredsställelse. När på detta vis olika meningars företrädare får komma till tals måste dock enligt utredningen det kravet alltid ställas, "att de orubbligen hålla sig till sak och ingen annans mening beljuga eller misstänkliggöra" (sid 50).

I radioutredningen från 40-talet (SOU 1946:1) heter det om de politiska programmen att de principer som programledningen hittills tillämpat synes böra fullföljas. Regeln om opartiskhet bör alltså ges sådan innebörd, "att mera betydande meningsbrytningar inom nationen kunna komma fram på ett upplysande och levande sätt utan att därigenom vanlig takt och hänsyn till lyssnarskarorna åsidosättes" (sid 43). Utredningen förordade också att man skulle låta de stora idélinjerna brytas mot varandra och att deltagarna i debatten härvid kunde väljas bland intellektuella krafter utan alltför utpräglad partifärg.

Utredningen framhöll vidare att en svårighet som följer med politiska diskussioner i radio är det eftertryck, den förstoring som radion gärna förlämnar tillspetsade polemiska uttalanden eller åsikter av utpräglad minoritetskaraktär. Den principen har så småningom utbildats att "radion icke bör stå öppen för extrema ytterlighetspartier" och, att politiska grupper "som icke erhållit representation i riksdagen eller som blott erhållit några få mandat," (sid 36) icke bör ifrågakomma som deltagare i den politiska radiodebatten. Utredningen tillade att denna huvudprincip torde böra upprätthållas även i fortsättningen, dock med reservationen att överdriven försiktighet torde vara farligare än överdriven djärvhet.

Programrådets fordran att skilda meningsriktningar skulle framträda i program där politiskt kontroversiella frågor behandlades fick en för programverksamheten besvärande effekt. Om någon av huvudparterna vägrade att ställa upp i ett radioprogram, kunde detta icke komma till stånd. De politiska partierna fick på detta vis ett slags vetorätt mot radioprogram, som bestod ända fram till mitten av 50-talet. Först då beslöt man från SRs sida att genomföra sändningar i politiskt kontroversiella frågor, även om någon av de väsentliga meningsriktningarnas företrädare vägrade att ställa upp.

Även synen på hur radion skulle behandla andra samhällsområden än det politiska med starka inslag av konflikt är av intresse i detta sammanhang. Vi väljer ett par uttalanden om fackliga frågor. I radioutredningen från 40-talet (SOU 1946:1) framhålls sålunda att det moderna Sverige ger underlag för fackliga program av olika slag. Programmen bör ta sikte på såväl olika yrkesgruppers problem som problem "vilka är gemensamma för arbetare och företagare i allmänhet" (sid 43). Som exempel nämns, förutom råd och anvisningar för skilda yrken, instruktiva föredrag om rationalisering och affärsekonomi liksom skildringar av den fackliga rörelsens uppkomst och utveckling.

På liknande sätt rekommenderar den utredning som förbereder televisionens införande (SOU 1954:32) program med information om produktions- och arbetsförhållanden, "forskningens och teknikens utveckling på olika industriella områden, betydelsen av höjd produktivitet såsom förutsättning för stigande välbefinnande, samarbetet på arbetsplatserna, åtgärder för effektivt arbetarskydd. . ."

Mera generellt understryker televisionsutredningen reportagens betydelse för televisionen. Stora nationella evenemang och idrottstävlingar sägs vara väl lämpade för televisionssändningar, varvid reportaget från drottning Elizabeths kröning anges som ett utomordentligt exempel. Man hoppas också på att televisionen skall berika det redan av radion intensivt bedrivna reportaget från svenska bygder. Utredningen erinrar vidare om de för-

hoppningar som Socialstyrelsen, Civilförsvarsstyrelsen och Nationalföreningen för trafiksäkerhetens främjande uttalat om televiserade upplysningsprogram. Socialstyrelsen hoppas sålunda att en saklig orientering med bildens hjälp skall vara ägnad att hos allmänheten "skingra vanföreställningar om exempelvis anstaltsvård".

Låt oss nu söka sammanfatta några karaktäristiska drag under denna första, cirka 30-åriga period i SRs historia. Ett nyckelord är ända från början och fram till televisionsutredningen vid 50-talets mitt "folkbildning": etermedierna skulle stå i folkbildningens tjänst.

Folkbildningen framstod som okontroversiell. Vetenskapsmän och experter på olika områden skulle, på basis av tillgänglig kunskap och erfarenhet, tala om hur saker och ting förhöll sig. Allmänheten skulle upplysas, informeras. Någon åsiktspåverkan ansågs det inte vara fråga om annat än när det gällde okontroversiella ämnen som rådgivning i hälsofrågor, trafiksäkerhet etc. Som en möjlig effekt kunde man kanske också tänka sig att "vanföreställningar" skingrades. Att verka i folkupplysningens tjänst uppfattades som oproblematiskt för radiomonopolet, när det gällde både självständigheten gentemot staten och det särskilda kravet på opartiskhet.

Vad som därmed utgjorde ett uppenbart problem var behandlingen av kontroversiella samhällsfrågor. Den primära inställningen var att så långt möjligt hålla dem borta. Det partipolitiska ämnesområdet utgjorde den största stötestenen. Vi har sett hur den restriktiva inställningen här successivt uppmjukades. "Extrema" åsikter skulle emellertid inte släppas fram i radion och "den goda smaken" skulle utgöra en barriär mot alltför skarpa och polemiska uttalanden. Synen på andra kontroversiella samhällsfrågor utvecklades i stort sett på samma sätt.

Strävan att undvika eller begränsa kontroversiella inslag i samhällsbilden har sin motsvarighet i en strävan att betona och understryka det gemensamma, det som förenar. Samförståndet, harmonin mellan olika intressen framhävs. Här är de nyss åter-

givna uttalandena om arbetslivet och de fackliga frågorna belysande.

Slutligen ingår i denna samhällssyn ett slags självklart, vanligen omedvetet "ovanifrån"-perspektiv: folkbildaren är läraren som undervisar sina elever, myndigheten instruerar allmänheten etc. Ordet "paternalism" har ibland använts för att karakterisera denna hållning. Nils-Olof Franzén talar vid ett senare tillfälle om det gamla enkanaliga systemet "med dess inneboende förmyndarattityd"¹. Som följande avslutande exempel visar kunde folkbildarambitionen ibland bli nästan gränslös och inte bara avse "folket" utan också dess ledare. Den blivande radiochefen Yngve Hugo förklarade sålunda i Rösterna i Radio 1935 att radion genom en vederhäftig och saklig upplysning i politiska frågor skulle kunna lyfta upp politiken på ett högre plan. Kanske, säger han vidare, "skulle lyssnarna – valmännen vänja sig vid en sådan något förfinad politisk umgängeston såsom man vänjer sig vid radions klassiska musik: kanske skulle man så småningom vilja höra en sådan också utanför radion på de allmänna valmötena och i riksdagen"².

Publiksmaken som ledstjärna

Vid mitten av 50-talet skedde en genomgripande förändring i den nyhetsideologi som präglade Ekot. Den traditionella nyhetsjournalistiken, som under lång tid utvecklats på tidningsredaktionerna, trängde in också på Ekot som egentligen först nu blev en nyhetsredaktion i vanlig mening.

Den främste exponenten för denna nya syn på Ekots uppgifter var Per Persson. Han utvecklade sina tankar i en intern PM redan 1956 men återkom i utförligare form i SRs årsbok 1959/60.

¹ Sveriges Radio inför 1970-talet, *Sveriges Radio informerar* nr 7, Stockholm 1969.

² Citerat efter Jörgen Cederberg och Göran Elgemyr, Radion och det journalistiska oberoendet, sid 169, i *Tala till och tala med*, Legenda, Stockholm 1984.

Det finns skäl att ganska utförligt stanna inför detta dokument, som innehåller de väsentliga beståndsdelarna i den nya ideologin.

Per Persson börjar med att karaktärisera arbetsförhållandena på Dagens Eko. Det mest iögonfallande är, säger han, att Ekot till skillnad från det mesta i radioväg sänds ut relativt oförberett och att arbetsrytmen alltså är kort och ofta hetsig. Han framhåller vidare att bevakningen är det allt annat överskuggande för jakten på nuet – att i förtid informera sig om vad som skall ske. Ibland är dock detta omöjligt och typexemplet är de stora olyckorna. Olycksrapporterna ställer de största kraven på snabbhet och dessutom vet vi ”att de mer än någonting annat tilldrar sig den stora publikens omedelbara och glupande intresse.” Vidare betonas vikten av att dessa rapporter presenteras i genomarbetad form och med den rätta tonen ”inget slarv, inget överdrivet blodigt eller upphetsande, absolut trohet i skildringen av händelseförloppet, men desto mera av varsam, lugnande kommentar och helst understödd av en klar, men inte sentimental medkänsla för vad som hänt”.

Per Persson ställer också frågan om man över huvud taget bör referera olyckor i radio. Han svarar ja på frågan och säger att helt avstå från detta nyhetsstoff skulle vara att göra våld på verkligheten. När han vidgar frågeställningen till att gälla om man i radio skall sända *allt* det nyhetsstoff som tidningarna nu innehåller blir svaret: vi skall inte sända absolut allt i radio men vi kan nästan ta allt. ”Alla nyheter i meningen intressanta, ovanliga och därför allmänmänniskt sett appellerande är i praktiken stora nyheter. Däremot kan man kanske säga att inte alla stora nyheter är goda nyheter – annat än för nyhetsorganets försäljningsavdelning. Men att värdera nyheter bara ur moralisk synvinkel är att se i ett grodperspektiv.”

Vi på radion skall inte, framhåller Per Persson vidare, i nyhetsavseende företräda någon viss ideell eller humanitär inriktning och endast syssla med sådana nyheter som anses ”värdiga oss”. ”Vi är ju bara till – när allt kommer omkring – för att sprida

kunskap om det som händer runtom i världen, att så snabbt som möjligt spegla det som vi vet intresserar våra lyssnare. Att känna sin publik, att ständigt befinna sig på dess nivå tycks mig vara ett ännu väsentligare krav för radions än för tidningarnas folk.” Han understryker ytterligare denna synpunkt: ”Att med ekot som underlag göra lyssnarna till goda medborgare vågar vi inte tilltro oss. Vi är inga folkskollärare i den meningen.”

Avslutningsvis tar Per Persson också upp frågan om opartiskheten. Ekoredaktören måste vara ”strängt opartisk, och programmet skall andas objektivitet.” Detta har, säger han vidare, i många år varit en stående regel som de senaste åren tillämpats smidigare. Nu räknas Dagens Eko som en helhet bestående av flera veckors regelbundet återkommande sändningar. Han berättar därefter om en händelse ett par år tidigare som innebar ett avsteg från principen om balans i varje enskilt inslag. Vid en vild strejk ville den ena parten, de strejkande, gärna yttra sig i ekomikrofonen, medan arbetsgivarna vägrade. Därmed ansåg man att ekoinslaget som sådant var stoppat. Men Ekot bröt mot allmän praxis och sände endast den ena parten och meddelade att den andra parten för dagen inte ville avge någon kommentar. Följande dag kom kommentaren från varvsledningen.

För att belysa att Per Perssons syn på Ekoredaktionens arbete inte var något unikt utan präglade hela nyhetsverksamheten vid SR vid denna tid citerar vi ett dokument från Aktuellt 1959. Det är ett cirkulärbrev till nyanställda medarbetare i TVs nyhetsredaktion som på detta sätt hälsas välkomna:

”I Aktuellt är vi inte rädda för nyheter av något slag. Vi tar upp allting, som kan ges beteckningen aktualiteter. Det må sedan vara mord, olyckor eller solskenshistorier om människor som lyckas bra, sport, filmstjärnor, sociala framsteg osv. Skulle något stort hända – låt oss säga en ordinär eldsvåda med människor i livsfara eller en tågkatastrof eller om Chrustjev helt plötsligt skulle dyka upp i Din stad. . .”

Författaren till denna cirkulärskrivelse har på ett märkligt sätt i några korta meningar lyckats komprimera och, om man ser det så, oavsiktligt parodiera denna nyhetssyn. Kombinationen av mord, olyckor och solskenshistorier om människor som lyckats bra, av filmstjärnor och sociala framsteg samt av eldsvådor och Chrustjev, är nästan oslagbar.

Denna nyhetsideologi är lätt att sammanfatta. De journalister som från 50-talets mitt satte sin prägel på SRs nyhetsredaktioner hade medvetet och i ett slag detroniserat folkbildningsidealet. Moraliska värderingar skulle inte styra nyhetsbedömningen, "vi är inga folkskollärare". Det var inte bara fråga om att släppa in andra nyheter än tidigare. Beskrivningen av hur t ex olyckor skulle behandlas visar att det inte heller var tal om att anpassa sig till TTs "torra normalprosa". Journalistiken i pressen – med endast smärre restriktioner – var den tydliga förebilden.

Målet var ett enda, att spegla de händelser i världen som intresserade lyssnarna. Att "känna sin publik, att ständigt befinna sig på dess nivå" angavs vara det centrala kravet på en journalist.

Hur visste man vilka nyheter lyssnarna efterfrågade? Bortsett från de lyssnarreaktioner man direkt kunde registrera på radions nyhetsredaktioner, var uppenbarligen dagspressens nyhetsvärdering vägledande. Genom konkurrensen om läsare, tidningarna emellan, förutsätts man få fram en produkt som så nära som möjligt var anpassad till publikens efterfrågan. SR tillämpade – utan att drivas av "vinstintresse" – samma riktlinjer.

Samhällsbevakning i kritisk anda

Redan några år in på 60-talet kommer förvarningar om att nya vindar börjar blåsa. Radioutredningen, tillsatt 1960, kan här tjäna som utgångspunkt. Utredningen erinrar i betänkandet (SOU 1965:20) om att statsrådet i sina direktiv än en gång fastslagit radions karaktär av "Public service-företag". Utredningen utvecklar närmare innebörden av radio-TV i "allmänhetens

tjänst". Den skall tjäna både samhällets intressen och publikens önskemål. Samhällets intressen tillgodoses genom en allsidig information om det egna landet och om världen i stort. Ett väsentligt led i denna information utgör redovisningen av de skilda åsikter och värderingar och meningsriktningar som ingår som en integrerande del i den moderna demokratin. En väl fungerande demokrati sägs kräva kunniga medborgare, vilka tar del av opinionsbildningen i samhället och därför kan delta i statslivet på ett meningsfullt sätt. Enligt utredningen kan man med en viss tillspetsning hävda att det moderna samhället är så komplicerat, så svåröverskådligt, att ett demokratiskt styrelseskick förutsätter massmediernas och då i första hand etermediernas medverkan.

Utredningen framhåller vidare att radio/TV också skall ta hänsyn till publikens intressen och se till att så många som möjligt av dess önskemål tillgodoses. Det är emellertid enligt utredningen alltför förenklat att tolka detta som att "ge folk vad de vill ha". Utredningen framhåller att detta inte är en så entydig målsättning som många föreställer sig, bl a därför att den stora publiken består av en mångfald större eller mindre grupper. Även de små gruppernas intressen måste tillgodoses och en radio/TV i allmänhetens tjänst kan därför aldrig låta sig ledas av enbart kvantitativa data om publiken och aldrig låta det vara ett mål i sig att uppnå största möjliga publik. Etermedierna har därutöver skyldigheter också gentemot den andliga odlingen, mot de sköna konsterna, mot stil och ton i samhället.

Det senast återgivna uttalandet är av samma slag som kunde förekomma under den allra första perioden, dvs de ideella målen understryks än en gång. Men när utredningen går vidare och diskuterar hur politik och samhälle skall behandlas märks det, att nya synsätt tränger på. Man diskuterar sålunda påståendet att medierna endast skall spegla vad som händer i politik och samhälle utan att själva ta ställning. Detta sägs i och för sig vara en riktig målsättning, men den får inte tolkas så att etermedierna endast skall spegla de frågor som de politiska partierna anser

värda att föra fram till diskussion. När partierna kommer överens eller lämnar vissa frågor åt sitt öde är det särskilt viktigt att etermedierna bedriver en aktiv journalistik, framhåller utredningen. Medierna skall anordna debatt även i ämnen där riksdagen föredrar att uppvisa enighet, återge minoritetsmeningar inom partierna etc.

Bevakningen av samhällsfrågor på detta sätt kan i vissa fall bli till "samhällskritik" (sid 185), säger utredningen. Termen täcker en kritisk granskning inte bara av offentliga organ utan även av företag, intresseorganisationer, ideella rörelser m m. Många menar nu, framhåller utredningen, att det inte är någon uppgift för SR att aktivt och självständigt belysa problemen på ett sätt som kan innebära kritik av samhället eller partipolitikens sätt att fungera. Denna restriktiva inställning är emellertid inte förenlig med en allsidig belysning av samhällsproblemen, förklarar utredningen.

Den samhällskritik som det här är fråga om tycks emellertid vara en kritik på basis av en grundläggande samhällslojalitet. Som illustrationsmaterial kan vi välja vad utredningen anför om försvaret: få områden är mera tacksamma för framställning i radio och i synnerhet i TV än försvaret. "Stoffet har en egen dramatik, som Sveriges Radio också sedan länge vetat att utnyttja. Detta gäller såväl de årliga fälttjänstövningarna som vapentekniska nyheter och civilförsvaret." Utredningen framhåller vidare att värdet av denna upplysning i radio/TV ofta har framhållits av de ansvariga myndigheterna som också hjälpt till med informationen. Ehuru detta samarbete i allt väsentligt är problemfritt, bör det likväl enligt utredningen påpekas att SR lika lite som vad gäller andra myndigheter kan anses förhindrad att, om så befinns angeläget, ställa militära myndigheters åtgärder under kritisk granskning: "Den klart positiva hållning som Sveriges Radio måste inta till landets försvarsmakt får med andra ord inte innebära, att etermedierna skulle betraktas som myndigheternas språkrör" (sid 426).

Förändringens vind var stark vid denna tid. Redan i april 1966

kritiserar Ivar Ivre i SRs personaltidning *Antennen* en "rutinmässig, många gånger tämligen banal jakt på s k kontroversiellt stoff" och han erinrar om uttrycket "social pornografi". Avslutningsvis framhåller han att det demokratiska samhället utvecklas inte endast genom meningsmotsättningar utan även genom samförstånd. Byggstenarna heter "conflict and consensus."

I den proposition som följde på radioutredningen föreslogs inrättandet av två, inom samma företag konkurrerande kanaler i TV. Vad nyhetsorganisationen beträffar förordades att vardera kanalen skulle ha ett kommenterande aktualitetsprogram. En fullt utbyggd nyhetsorganisation inom varje programenhet befarades dock medföra alltför stora kostnader och därför förordades en gemensam telegramredaktion för radion och de båda TV-kanalerna.

I enlighet härmed fick vid två-kanalstarten i december 1969 de båda TV-kanalerna var sitt kommenterande program samt en gemensam nyhetsredaktion. I maj 1970 beslutade Sveriges Radios styrelse att nyhetsverksamheten skulle utredas¹. Som en förberedelse inhämtades genom intervjuer med anställda på nyhetsredaktionen deras synpunkter på verksamheten. Angående nyhetsvärderingsprinciperna redovisas bl a följande resultat. Flertalet intervjupersoner anser att gängse bedömningsnormer inom journalistkåren ger ett tillfredsställande urval. TTs material anses böra täckas och de stora morgontidningarna – och radion – anses vara lämpliga jämförelsenormer. Man tar "stor hänsyn till tittarnas intressen men undviker att gå in alltför mycket på våld, brott, sex, skandaler, kändisar och pseudohändelser."

SRs nyhetsutredning kunde inte enas utan framlade två förslag. Enligt majoritetsförslaget skulle den centrala nyhetsredaktionen bibehållas. Minoriteten förordade däremot att denna redaktion skulle tas bort och att separata nyhetsredaktioner för de

¹ De i det följande återgivna interna utredningarna och skrivelserna finns i SRs dokumentarkiv.

två kanalerna skulle etableras. Bakom förslagen låg olika synpunkter på nyhetsmaterialet. Majoriteten betonade således att på den dagsaktuella rapporteringen måste ligga ett heltäckningskrav, en plikt att redovisa de viktigaste dagshändelserna och en strävan att anpassa rapporteringen till "den gängse nyhetsrapporteringen", för att uppfylla de stränga kraven på opartiskhet och balans i nyhetsrapporteringen och behålla förtroendet hos publiken. Majoriteten ansåg också att pluralismen i nyhetsrapporteringen främst angick den icke dagsaktuella redovisande nyhetsrapporteringen samt avvägningen mellan riksmaterial och distriktsmaterial. Vinsterna av pluralism inom televisionens dagsaktuella nyhetsförmedling betraktades enbart som marginella.

Minoriteten i utredningen var däremot skeptisk mot "gängse" nyhetsförmedling och förordade istället att definitionen på heltäckning borde avse "förhållandet mellan en redaktions deklarerade målsättning och programmets faktiska form och innehåll". Kravet på pluralism skulle tillgodoses genom en "stimulerande tävlan" mellan de båda kanalernas nyhetsredaktioner. Någon monopolisering av den dagliga faktarapporteringen borde inte komma ifråga.

Den nyhetslösning som infördes från och med den 30 september 1972 innebar att de båda kanalerna fick egna kommenterande program utan nyhetsmässiga heltäckningskrav. Heltäckningskravet skulle istället åvila de telegramrapporterande nyhets-sändningar som centralredaktionen skulle svara för.

Majoritetens och minoritetens ståndpunkter avspeglas också i olika programuttalanden från de båda kanalernas kommenterande nyhetsredaktioner. I Aktuellts målbeskrivning från hösten 1972 heter det sålunda bland annat att Aktuellt ska ge tittarna "en bred sammanfattning av dagens viktigaste in- och utrikesnyheter" i nära samarbete med telegramredaktionen. Samtidigt framhålls att Aktuellt skall upplevas som ett personligt profilerat nyhetsprogram, vilket ställer höga krav på programrepresentatörer och kommentatorer att inom programmets ram finna

sin personliga profil.

För Rapports vidkommande finns ingen motsvarande policy-deklaration men däremot flera principiella uttalanden av kanalchefen och medarbetare i Rapport. Oloph Hansson kritiserade sålunda på ett symposium 1971 den anglosaxiska journalisttraditionen som prioriterar det spektakulära, dramatiska stoffet. Nyheterna måste komma fram, prioriteras och sorteras efter en klart utformad policy, där "min kanal har valt att sätta *viktigheten* som ett primärt kriterium. Med viktighet menar vi händelser och företeelser som påverkar många människor idag och i morgon." På samma sätt uttalar sig Bengt Öste för att vid nyhetsvärderingen identifiera de nyheter, som är väsentliga för många människor och på lång sikt.

Enligt noteringar från TV 2s programpolicydiskussion i februari 1969 framhåller Roland Hjelte att man måste se TV som en väsentlig faktor "medverkande i utvecklingen". Man skall gå ett steg längre än att bara spegla utvecklingen, man skall "driva kampanjer inom programmet, t ex miljöfrågan." Örjan Wallqvist framhåller att publiken inte själv är mäktig att formulera en programsyn: "Vi bör tala om för människorna hur världen ser ut på alla de sätt". En annan talare konstaterar också att TV 2 sannolikt kommer "att intressera sig mer för kontroversiella program och subjektivitet än TV 1."

Även i publicerade programuttalanden¹ av de båda kanalcheferna kan man utläsa skillnader i kanalernas filosofi. Håkan Unsgaard framhåller således för TV1s räkning att en aktiv samhällsbevakning skall vara orädd och opartisk. Den "får inte tveka att ta upp kontroversiella frågor, men den måste göra detta under ansvar, med respekt för opartiskhetskravet". På flera ställen talas om behovet av "representativitet" i urvalet av ämnen och om uppgiften att "spegla" det levande mönstret av samspel och motsättningar. Örjan Wallqvist framhåller i sin artikel om

¹ Sveriges Radio inför 1970-talet. *Sveriges Radio informerar* nr 7. Stockholm 1969.

TV2 inför starten bl a behovet av programenheternas självständighet. Han understryker att TV i sin programsättning inte slaviskt skall följa regeln om mest antal tittare utan lita på mediets förmåga att "skapa intresse genom att uthålligt och målmedvetet behandla programstoff som enligt mera konventionella bedömningar inte är 'populärt'."

Man kan möjligen tycka att dessa uttalanden inte är särskilt anmärkningsvärda eller långtgående. I en intern promemoria (PMH 1971) blir emellertid utredningsminoritetens förslag föremål för en synnerligen kritisk granskning. Där framhävs en passus i minoritetsförslaget där det talas om att nyhetsområdet integreras i den totala verksamheten. "Redan detta torde innebära att samma allmänna ideologi som präglar programverksamheten i stort på en kanal också skall gälla dess nyhetsverksamhet". Vidare erinras om att i en bilaga till minoritetsförslaget rekommenderas en hård prioritering av nyhetsmaterialet, en sällning som bör göras så kraftig att "många företeelser i samhället blir obevakade." Det finns därför skäl säger promemorieförfattaren att med misstänksamhet betrakta minoritetsförslaget. "En liten grupp människor bestämmer principerna för vad som är värt att meddela och hur det i överensstämmelse med kanalens filosofi skall meddelas."

Det mest utförliga policydokumentet från denna tid om riktlinjerna för nyhetsrapporteringen kommer från Ekoredaktionen 1971 (jfr ett utdrag sid 55). I likhet med 1960 års kommitté betonas att det finns två grundkriterier som skall tillämpas vid nyhetsvalet, nämligen vad som är intressant och vad som är viktigt. Det framhålls att det finns intressanta nyheter som inte är viktiga (typ sport, schlagerfestival, jägare mötte björn) men man hoppas att Ekots lyssnare skall vara något mer intresserade än genomsnittet människor av att söka information om samhället och världen. Ekots nyhetspolicy framstår tydligt som en kompromiss eller ett både- och i förhållande till den tidigare periodens betonande av enbart lyssnarintresset och Rapportredaktionens koncentration på "viktigheten".

Den centrala nyhetsredaktionen bibehölls alltså tills vidare. Den nya radioutredning som tillsattes 1974 (SOU 1977:19) föreslog emellertid att den s k centralredaktionen skulle upplösas och dess uppgifter övertas av de båda TV-kanalernas nyhetsredaktioner liksom av ljudradions Eko-redaktion. Även denna radioutredning utvecklade en massmedieideologisk grundsyn. Det skedde i nära anslutning till de riktlinjer som statsmakterna uppställt för det statliga presstödet.

Rundradion har enligt utredningen ett särskilt ansvar för att yttrandefriheten blir så stor som möjligt och att skilda åsikter och uppfattningar kommer till uttryck och att olika tolkningsmöjligheter prövas. Rundradions ansvar för informationsfriheten innebär krav på en undersökande och uppsökande journalistik som aktivt kan inhämta uppgifter och meningsyttringar och tillhandahålla en så mångsidig och fullständig information som möjligt. Det åligger vidare radio och TV att ge medborgarna den information som krävs för att orientera sig och ta ställning i politiska frågor och ge de förtroendevalda information om olika opinioner. Etermedierna bör ge utrymme för olika åsikter och värderingar i syfte att kommentera, stimulera till debatt och verka opinionsbildande. Rundradion bör vidare granska och kontrollera myndigheter, organisationer, företag och andra som fattar för medborgarna betydelsefulla beslut. Radio och TV bör också slutligen bidra till att främja kommunikationen inom och mellan olika grupper i samhället (sid 85 ff).

Den centrala nyhetsredaktionens avskaffande föranledde icke så omfattande diskussioner och policyförklaringar från SRs nyhetsredaktioner som förekommit i början på 70-talet. Enligt en preliminär, osignerad skiss för TV1s nyhetsbevakning påpekas att den nya ordningen nödvändiggör en integration mellan nyheter och aktualiteter. Man talar om att bedriva en seriös och självständig nyhetsjournalistik inriktad på det väsentliga i nuets händelser. Man förklarar sig vilja strikt tillämpa radiolagens bestämmelser om opartiskhet och saklighet i en bestämt uttalad strävan att "fånga upp och spegla opinioner, ej att skapa och

styra dem. . .” Med tanke på de aktuella kraven på insyn och medinflytande vill man prioritera den uppsökande nyhetsverksamheten. Man skall härvid kritiskt granska myndigheters och institutioners beslut och beslutsunderlag. TV1s nyhetsredaktion skall i begreppet kritisk granskning inte enbart lägga in dess ”negativa aspekt”, den kritiska granskningen ”kan också ha en positiv innebörd”.

När Aktuellt i mars 1981 lägger om sin journalistiska profil består den viktigaste förnyelsen i de dagsanknutna längre inslag som införs i huvudsändningen. Detta längre format kommer att ge utrymme för både ”kritiskt granskande journalistik kring enskilda företeelser i samhället och för sammanfattande analyser av händelser som lätt blir fragment i nyhetsflödet”. Man säger sig vilja vidga det traditionella nyhetsbegreppet. I ett sent uttalande från 1983 talas återigen om ”positiva inslag” i programmet.

Ekoredaktionens nyhetspolicy (utdrag)

1971:

Grundkriterier:

Intressant, viktigt

Vi sänder det som är intressant.

Det intressanta är förstås någonting som varierar med vårt och lyssnarnas intressen. Men det intressanta är i regel någonting allmängiltigt, sällan något privat.

Det finns också nyheter som kan bedömas vara intressanta, engagerande, uppskakande, roande, underhållande, om än inte viktiga (typ sport, schlagerfestival, jägare mötte björn).

Våra lyssnare är, hoppas vi, något mer intresserade än genomsnittet människor av att söka information om samhället och världen.

Men vi talar inte till dessa intresserade personer i deras egenskap av fackexperter, typ frimärkssamlare, politiker, fackföreningsfunktionärer. Vi skall välja stoffet därför att

det är eller bedöms bli viktigt för lyssnarna i deras egenskap av intresserade medborgare i samhället eller världen.

Ekoredaktionens plikt är att förklara, analysera, ge bakgrund och sammanhang utifrån viktighets- och intressekraven.

1980:

Grundkriterier:

Viktigt, intressant.

Vi sänder det som är viktigt: det är sådant som har betydelse för många och kan tänkas ha konsekvenser för många.

Vi talar inte till våra lyssnare i deras egenskap av fackexperter, typ frimärkssamlare, politiker, fackföreningsfunktionärer. Vi skall välja stoffet därför att det är eller bedöms bli viktigt för lyssnarna i deras egenskap av intresserade medborgare i samhället eller världen.

Det finns också nyheter som kan bedömas vara intressanta, engagerande, uppskakande, roande, underhållande, om än inte viktiga (typ sport, jägare mötte björn).

Ekoredaktionens plikt är att ge fakta, förklara, kritiskt granska, ge bakgrund och sammanhang utifrån viktighets- och intressekraven.

Principerna för Rapports fortsatta nyhetspolicy finns inte dokumenterade. Däremot har Ekoredaktionen överarbetat de tidigare riktlinjerna 1974 och 1979 (förändringarna 1971–74 är i här aktuella avseenden enbart redaktionella). Även om innehållet i långa stycken är detsamma, visar en närmare jämförelse mellan 1971 och 1979 års upplaga på vissa smärre men ingalunda betydelselösa förskjutningar i synsättet (jfr utdrag ovan). När det gäller de angivna grundkriterierna för nyhetsvärdering – vad som är viktigt och vad som är intressant – ändras sålunda ordningsföljden. Vad som är viktigt har 1980 fått första platsen och den tidigare utläggningen om vad som kan vara intressant

för publiken har förkortats. Även inskjutandet av de två orden "kritiskt granska", när det gäller Ekoredaktionens uppgift, må nämnas. Är det frågan om en utveckling, tycks den snarast kunna tolkas som ett litet steg närmare Rapports synsätt från början av 70-talet.

Detta sista skede i nyhetsideologins utveckling inleddes alltså för omkring 20 år sedan. Under mellanskedet hade folkbildningsidealet trängts tillbaka. Nu kom det åter, i en annan skepnad, som demokratisk medborgarbildning. Medan folkbildaren undvek de kontroversiella frågorna, prioriterade harmoni och samförstånd samt var benägen att se på problemen ovanifrån, krävde de som talade om medborgarbildning att åsiktsmotsättningarna i samhället skulle belysas, att det beslutsfattarna ville dölja skulle lyftas fram och att de styrdas snarare än de styrandes perspektiv skulle vara den naturliga utgångspunkten.

Kritiken mot mellanskedet motiveras med samhällsansvarsideologin. Etermedierna skulle enligt 1960 års radioutredning inte bara tillgodose publikintresset utan också samhällsintresset. De skulle emellertid inte, som man tidigare tänkt, begränsa sig till att komplettera den politiska debatten med opartisk information. Etermedierna skulle nu spela en aktiv roll, när det gällde att bereda medborgarna för deltagande i den demokratiska åsiktsbildningen och beslutsprocessen.

Utredningen från år 1960 kritiserade också tanken att enbart ge den stora publiken vad den ville ha; den stora publiken bestod av många mindre grupper vilkas intressen också måste tillgodoses. Om denna argumentation kan sägas att den ersätter den demokratiska majoritetsprincipen med en princip, som i andra sammanhang vanligen uppfattas som en mer konservativ tappning av den demokratiska traditionen, nämligen krav på särskilda minoritetshänsyn.

Både samhällsintresset och publikintresset skulle alltså beaktas enligt 1960 års utredning. När det gällde nyhetsrapporteringen, kom man i den följande debatten att skilja mellan hänsyn till publikens intresse och händelsens "viktighet". En konflikt upp-

stod mellan dem som var anhängare av gängse nyhetsförmedling – vilken förutsattes ge en bred täckning av händelserna och tillgodose publikintresset – och dem som ansåg att enbart händelsens viktighet skulle vara avgörande. Viktig angavs den händelse vara som påverkade många människor i dag och på längre sikt. Denna bedömning av händelsernas vikt skulle uppenbarligen göras av vederbörande nyhetsredaktion. Hur långt man var beredd att gå visar förklaringen, att heltäckningskravet skulle begränsas till att avse i vilken mån redaktionen levde upp till sin egen deklarerade målsättning. Den sistnämnda ståndpunkten företrädde av kanal 2 och Rapportredaktionen efter starten 1969, den förstnämnda ståndpunkten av nyhetsredaktionen och, väl också i huvudsak, av Ekot och Aktuellt. Senare policyuttalanden om nyhetsvärderingen ger inget belägg för att striden från tiden kring 1970 förts vidare. Ekots uttryckliga betoning redan 1971 av att hänsyn skall tas till både publikens intresse och händelsens vikt kan uppfattas som en kompromiss mellan de båda ursprungliga ståndpunkterna. Inom denna vida ram kan de flesta samlas.

Ända sedan mitten på 60-talet har den "kritiska bevakningen" av samhället varit ett honnörsord i de återgivna uttalandena. När 1960 års radioutredning deklarerar sitt stöd för denna verksamhet, sker det under förutsättning av den "klart positiva hållning" som etermedierna måste inta till det svenska samhällets institutioner. Några motsvarande begränsningar återfinns däremot inte i den efterföljande långa serien av uttalanden i denna fråga. I dokument från senare tid talas ibland om att man vill bereda plats också för positiva inslag.

Sammanfattning

SR inledde sin verksamhet för ca sextio år sedan. Då var dagspressen det totalt dominerande nyhetsmediet, inte minst på det politiska fältet. Den komplettering SR kunde ge skulle vara strikt opartisk. Successivt har etermediernas relativa betydelse

vuxit. Redan 1960 års radioutredning såg dem som de viktigaste medierna för medborgarnas demokratiska fostran. Det är mot denna bakgrund man skall se den förändrade synen på SRs roll.

Beträffande de ideal som ställts upp för samhällsrapporteringen kan man alltså schematiskt skilja mellan tre perioder, varav den första omfattar cirka 30 år, den andra knappt 10 år och den tredje tog sin början för ungefär 20 år sedan. Den korta mellanperioden är klart avgränsad både bakåt och framåt i tiden. Den är också mera enhetlig, medan under de båda andra perioderna ideologin successivt förändrats.

Gemensamt för den första och sista perioden är att man avsiktligt söker styra samhällsrapporteringen efter vissa angivna ideal. Det mellanliggande skedets överordnade norm är däremot innehållsligt tom. Publiken skall få vad den begär och publiksmaken kommer till uttryck i det traditionella nyhetsstoffet.

Under både den första och den sista perioden åberopar man uttryckligen SRs uppgift att verka i "allmänhetens tjänst" som grund för sina krav på styrning av samhällsrapporteringen. Under mellanperioden – då man har som enda mål att tjäna allmänheten genom att tillgodose dess önskemål – saknas motsvarande uttalanden. Det tycks således inte vara "tjänsten" utan "styrningen" som behöver legitimation.

3 Några huvuddrag i mediebildens utveckling

Vilken betydelse har de nyss skildrade ideologierna för nyhetsrapporteringen? Är det så att den stora nyhetsströmmen, det faktiska händelseförloppet slår igenom så starkt att ideologiska synsätt bara blir krusningar på ytan? Eller förhåller det sig så att dessa ideologier verkligen sätter sin prägel på nyhetsförmedlingen?

Vi befinner oss i den icke alldeles vanliga situationen att kunna ge ett svar på en sådan allmän fråga, i varje fall ett svar som för en bra bit på väg. Vårt historiska material, våra mätningar av medieinnehållet vid olika tidpunkter, kan användas i detta sammanhang. Detta kapitel innehåller några specialstudier av Ekot samt ett antal resultat av de mera övergripande mediejämförelserna över tid. På många enskilda punkter kommer vi tillbaka senare i framställningen. Den historiska dimensionen släpper vi inte helt ur sikte i något kapitel. Det innebär också att svaret på den allmänna frågan om nyhetsideologins betydelse kommer att ges successivt.

Resultaten redovisas i ett antal tabeller och diagram baserade på olika undersökningar som översiktligt presenterats i kapitel 1. Ramen för jämförelserna växlar. Delvis beror detta på att kodningsprinciperna, dvs reglerna för registrering av egenskaper hos medieinnehållet, inte alltid varit desamma i alla undersökningar.

Ekohistoria — några specialstudier

Experter — journalister

Dagens Eko är det äldsta av SRs egna nyhetsprogram. Det är det enda som har en så lång historia — snart 50 år — att det täcker större delen av SRs egen existens. Vi börjar därför med att belysa sådana egenskaper hos Ekot som främst präglade dess tidiga gestalt.

En första förändring som skall behandlas gäller inte nyheter-
nas innehåll utan vad man kan kalla en formegenskap: vem
ansvarar för programinnehållet?

Det är inte fråga om juridiskt ansvar utan om det sakliga
ansvaret för programmets innehåll. En skillnad görs mellan två
personkategorier, experter och journalister. De förstnämnda
hade som tidigare framgått en central roll i SRs folkbildnings-
verksamhet. Framhållas bör att vad som redovisas inte är inter-
vjuer med experter utan endast sådana nyhetsinslag där exper-
ten ostörd får uttala sin mening, skildra ett visst skeende etc.
Om en journalist förekommer i sådana sammanhang är hans roll
endast presentatörens.

Ekots utveckling är i detta avseende drastisk. Under Ekots
första år, eller rättare första kvartal, eftersom Ekot började den
1 oktober 1937, svarade experterna för över 50 procent av pro-
graminslagen. Redan vid nästa mättillfälle 1948 är denna andel
nere i cirka 20 procent och den sjunker 1960 till 3,5 procent.
1972 har experterna praktiskt taget försvunnit och journalister-
na är ensamma herrar på täppan (se tabell 3:1).

Tabell 3:1 *Experter — journalister: ansvar för programinnehål-
let. Dagens Eko 1937–72, procent av tid.*

År	1937	1948	1960	1972
Expert	57,1	19,6	3,5	0,2
Journalist	42,9	80,4	96,5	99,8
	100	100	100	100

Vad ligger bakom denna förändring, där journalisterna helt tar över den roll som de från början delade med experterna? Man kan hänvisa till SRs personalutveckling och till Ekots förvandling till en nyhetsredaktion av sedvanligt snitt. Det var naturligt att den fåtaliga personalen på 30- och 40-talen begärde hjälp utifrån. Det var också naturligt att när man från mitten på 50-talet medvetet satte en journalistisk prägel på programmet, blev experterna mindre användbara. Men är det självklart att fristående expertinslag helt måste försvinna ur programmen? Utan att göra något systematiskt studium av förhållandena i andra länder, kan man dock konstatera att expertkommentarer till nyheter ingalunda är någonting okänt.

Som exempel kan vi nämna en undersökning av BBC, som utförts av Bodil Annersten och Alf Martin. De jämför en månads nyhetssändningar i BBC och SR under 1975; någon avgörande förändring tycks inte ha skett sedan dess. Att politiker och tidningsjournalister ofta förekommer även i rollen av experter i brittiska program betonas i undersökningen. BBCs radio sände under denna period cirka tre gånger så många intervjuer som Sveriges Radios Ekoprogram. I gengäld, framhåller undersökarna, sände SR fler kommentarer än BBCs radio. "Eftersom kommentarerna uteslutande gjordes av SRs eget folk kan man dra slutsatsen att inom Sveriges Radio är det talade ordet framför allt reserverat för de egna medarbetarna."¹

Det tycks alltså inte vara självklart att fristående expertkommentarer är oförenliga med modern nyhetsrapportering i etermedierna.

Evenemang och folkbildningsinslag

Innehållskategorin "evenemang" står för händelser, där huvudintresset ligger på den yttre ramen, ceremonin etc och inte på de

¹ En jämförande studie av etermediers utbud av nyheter och nyhetskommentarer i Sverige och Storbritannien våren 1974. Stencil, Statsvetenskapliga institutionen, Göteborg.

budskap eller den sakinformation som eventuellt också ingår. Som förut nämnts hade SR redan från början rätt att direktsända evenemang, trots TTs nyhetsmonopol. SR hade alltså redan när Ekot började en lång evenemangstradition.

Av tabell 3:2 kan utläsas att evenemangen 1937 utgjorde drygt en femtedel av Ekots inslag. 1948 var andelen av sändningstiden nära 14 procent och 1960 nära 10 procent. 1972 slutligen var evenemangen nästan helt borta och täckte bara drygt 1 procent av programtiden.

Tabell 3:2 *Evenemang i Ekot 1937–72, procent av tid.*

År	1937	1948	1960	1972
Evenemang	21,9	13,6	9,6	1,3

Att evenemangens andel skulle minska när Ekot började fungera som en normal nyhetsredaktion är ganska givet. Detta läge hade man uppnått redan 1960 och då svarade evenemangen som nämnts för en tiondedel av innehållet. När dessa praktiskt taget försvunnit, ligger det närmast till hands att tolka detta som ett uttryck för den följande epokens syn på samhällsrapporteringens uppgifter. Att skildra evenemang kan betraktas som motsatsen till samhällskritisk bevakning.

I tabell 3:3 sammanfattas ett antal Ekoinslag, delvis olika till sin karaktär, men som har det gemensamt att de passar ganska väl in i en folkbildningstradition. Det är fråga om allmänt informativa program, där man kan förutsätta att anknytningen till aktuella händelser ofta varit måttlig.

En hastig blick på tabellen visar att samtliga dessa inslag kontinuerligt minskar från 1937 till 1972. Vid det första mättillfället utgjorde de tillsammans nära hälften av alla inslag, vid det sista tillfället endast några procent. Återigen finns det skäl att erinra om att den journalistiska professionaliseringen av Ekot var fullbordad 1960 och då utgjorde dessa inslags andel av sändningsti-

Tabell 3:3 *Folkbildning i Ekot 1937–72, procent av tid.*

År	1937	1948	1960	1972
Grundläggande information om lagar etc	4,2	3,0	1,1	0,2
Allm information, rådgivning, föredrag, kåserier	14,0	8,6	2,8	0,2
Praktiska tips	4,9	3,0	0,1	0,0
Hälsoråd	2,1	0,0	0,1	0,0
Personporträtt	3,5	2,8	1,6	0,6
Naturförhållanden	13,3	9,4	4,2	0,8
Teknikens landvinningar	2,9	2,3	0,6	0,5
Övrigt	55,1	70,9	89,5	97,7
Summa	100	100	100	100

den ännu 10 procent. Det är inte heller så att de företeelser som behandlas under denna rubrik på något sätt har försvunnit i verkliga livet. De har i stället valts bort och fått ge plats för annat.

Inte heller finns det anledning att förmoda att program av denna typ skulle vara mindre efterlängtade av lyssnarna nu för tiden. På ett par punkter ger våra medborgarintervjuer direkt besked. När det gäller uppfinningar och tekniska framsteg anser en majoritet av medborgarna, 56 procent, att de uppmärksammas för litet i TV; nästan inga anser att de uppmärksammas för mycket och resten att uppmärksamheten är ungefär lagom. Motsvarande fråga ställdes också på nio andra sakområden men inget av dem gav ett lika entydigt utslag. När de intervjuade genom en öppen fråga ombads att själva nämna något område som uppmärksammades för lite i TV, toppade "natur" listan, om man bortser från underhållning och den kontroversiella idrotten, där ännu fler önskade en minskning. Även "naturvetenskap, teknik, medicin" fick hög placering på önskelistan.

Intervjufrågorna gällde inte speciellt nyhetsprogrammen utan TV i allmänhet. Undersökningsresultaten kan dock tolkas så att det inte är de berörda inslagens popularitet som praktiskt

taget förvisat dem från nyhetsprogrammen. De är bortvalda till förmån för annat.

Experterna, evenemangen, de speciella folkbildningsämnenen gav från början Ekot dess särprägel som nyhetsprogram. Dessa inslag hade redan vid undersökningsåret 1960 – det som infaller under period två i nyhetsideologins utveckling – kraftigt reducerats men fanns ännu i stort sett kvar. I och med att den tredje perioden gjorde sitt intåg – undersökningsåret 1972 – försvann de praktiskt taget helt. De representerade ett motsatt ideal.

Vad handlar nyheterna om

Vi skall nu utnyttja vårt samlade material om mediernas innehåll – både pressundersökningen jämte komplettering och den stora etermedieundersökningen med kompletteringar såväl bakåt som framåt i tiden – för att översiktligt belysa hur mediernas nyhetsbevakning har utvecklats under detta århundrade.

En nyhet eller händelse innefattar vanligen tre huvudkomponenter: för det första ett sakområde – någon företeelse eller verksamhet som skildras – för det andra i de flesta fall en eller flera aktörer som verkar genom eller berörs av händelsen och, för det tredje, har nyheten ofta en valens eller färgton (inslagsvalens respektive perspektiv på aktör). Man kan fråga sig vilken av dessa komponenter som betyder mest för valet av det man bedömer som värt att rapportera. Ibland är det händelsen i sig, t ex en svår flygolycka, ibland kan det vara aktören som bedöms vara så intressant att även en banal sak som han gör eller säger uppmärksammas. Även händelsens valens kan tänkas påverka nyhetsurvalet, t ex inriktningen på "eländesrapportering" eller viljan att ställa en viss aktör i kritisk dager. Ofta torde det vara en kombination av dessa olika hänsyn som påverkar nyhetsrapporteringen. Vår data skall i senare sammanhang användas för en tentativ hypotesprövning på detta område.

Alla nyheter kan hänföras till ett visst sakområde och det är nyheternas fördelning på sakområden som främst skall behand-

las i detta kapitel. Aktörskomponenten berörs mera översiktligt men återkommer, liksom valenskomponenten, i senare kapitel. Någon given eller självklart bästa sakområdesindelning finns inte. Den som här tillämpas är skäligen traditionell, dvs den liknar andra dylika indelningar. Vissa kategorier är lättdefinierade som t ex olyckor, medan ekonomi och arbetsmarknad är exempel på kategorier som ofta föranleder avgränsningsproblem.

I huvudundersökningen tillämpades på det svenska materialet ett kategorischema som omfattade cirka 150 sakområden. För att vinna överskådlighet och för att möjliggöra jämförelser med övriga undersökningar har sakområdena här reducerats till 23, varav tre berör Sveriges relationer till utlandet, t ex när svenskar uttalar sig om utländska förhållanden.

Vi presenterar data för samtliga medier och medietillfällen. Läsaren bör observera att när det gäller pressen är det fråga om ett urval tidningar för respektive undersökningsår, i fråga om 1980/81 vinterhalvåret och enbart förstasidorna. Etermediestudierna bygger på sk dagenefterlistor, utom för 1980/81 då programmen granskats i sin helhet. Undersökningen av Rapport 1972 gäller första halvåret och för de tre sista undersökningstillfällena respektive vinterhalvår.

Fördelningen av nyheterna på sakområden, i procent av textutrymme respektive sändningstid, presenteras i tabell 3:4. Med sina 25 kolumner, en för vart och ett av de undersökta medierna vid respektive undersökningstillfälle, och 23 rader, en för varje sakområde, omfattar tabellen 575 celler.

Även om det är möjligt att med blicken följa olika rader och kolumner och göra jämförelser, är det praktiskt taget ogörligt att få en samlad överblick över hela detta väldiga siffermaterial. Vi prövar därför en teknik med multidimensionell skalning. Den innebär att vi med datorns hjälp på en gång kan jämföra sakområdesfördelningen för vart och ett av de 25 undersökta medierna med varje annat mediums fördelning. Vad som mäts är graden av överensstämmelse eller likhet i fördelningarna.

Antalet dimensioner i denna jämförelse är lika med antalet

respektive na.

SAKOMRÅDE:	1912		1924		1936		1937	1948			1960			1972				1980/81					1981/ 1982/ 1983/		
	SP	LP	SP	LP	SP	LP	E	SP	LP	E	SP	LP	E	SP	LP	E	R	SP	LP	E	R	A	82 R	83 R	84 R
Olyckor	12,0	12,0	10,9	8,1	9,1	8,7	1,4	11,3	9,1	0,9	11,2	7,2	10,3	4,6	6,2	2,9	0,2	9,2	7,7	2,6	3,4	2,4	2,2	1,4	2,5
Egendomsbrott	2,0	2,2	3,6	2,0	3,2	2,4	0,0	3,9	3,1	0,2	3,4	1,9	0,8	1,7	1,9	0,8	0,3	0,9	1,3	0,6	0,6	0,1	0,3	0,6	1,0
Våldsbrott	1,7	2,0	2,3	2,5	4,1	2,3	0,0	3,6	2,1	0,0	1,7	1,3	1,8	1,4	1,0	0,6	0,0	0,9	0,6	1,0	0,5	0,1	0,9	1,4	1,0
Rättsväsende, övr	8,2	15,2	8,6	12,6	6,6	8,3	2,1	7,3	5,4	1,9	7,2	6,1	5,3	5,5	3,8	5,9	2,4	4,8	3,8	1,9	3,2	2,8	7,0	5,7	6,1
Försvar	7,2	7,3	5,2	4,3	4,3	1,4	2,8	3,2	2,0	1,7	3,3	1,8	1,4	1,4	1,2	1,4	1,7	0,9	1,3	1,7	1,6	1,7	7,6	5,2	4,0
Utbildning	2,7	2,2	2,4	3,5	3,3	2,8	2,8	3,0	4,1	2,0	3,9	5,6	1,6	4,6	4,6	1,0	2,5	1,6	3,8	2,4	1,7	2,3	1,6	0,8	1,0
Kultur	4,4	2,1	4,5	2,3	6,7	4,5	7,7	5,6	3,6	11,6	5,8	6,2	6,9	5,2	6,5	3,5	4,6	6,4	9,0	7,2	7,2	6,6	5,5	6,2	7,8
Kyrkligt	1,4	2,3	2,9	5,2	2,6	4,8	2,1	2,6	5,0	4,1	4,5	7,1	2,3	2,7	5,1	0,8	0,0	0,3	0,4	0,3	1,0	0,4	0,3	1,5	0,8
Teknik/vetenskap	2,7	4,6	2,4	2,4	3,3	2,4	10,5	2,4	1,6	4,3	2,4	2,2	4,2	2,6	0,8	1,2	1,5	1,7	1,5	0,2	0,3	0,1	1,8	2,2	1,6
Budget/skatt	1,3	0,7	2,0	1,5	1,6	1,3	2,1	2,0	5,2	1,7	2,2	2,0	0,7	2,6	1,7	4,6	7,6	2,0	1,0	6,9	6,0	4,9	3,8	5,6	4,9
Basnäringar	3,1	6,9	3,0	4,8	3,0	4,8	3,5	3,4	5,3	3,1	2,2	3,4	1,1	2,5	3,0	1,0	1,2	1,2	2,4	0,6	2,1	2,2	1,3	1,0	2,0
Ekon, näringsliv	9,6	5,8	7,0	7,4	6,8	8,2	0,7	11,6	12,7	8,0	11,1	9,5	8,1	16,5	10,8	13,3	12,1	18,3	15,7	21,9	22,9	29,7	14,8	16,2	12,3
Arb markn, fack	5,1	5,2	7,5	6,7	4,6	3,6	0,0	4,5	3,6	1,2	3,9	2,5	4,6	6,8	5,4	8,7	7,1	8,9	6,3	12,4	8,6	7,6	8,4	13,6	8,9
Socialt	7,2	5,1	5,0	3,4	5,9	10,1	7,0	5,6	6,2	8,1	7,5	8,6	8,0	14,0	9,3	9,4	18,9	14,6	16,0	14,3	15,6	14,6	15,1	8,8	13,1
Miljö	0,2	0,2	0,2	0,1	0,6	0,2	0,0	0,2	0,4	0,9	1,4	1,2	0,3	7,1	3,6	6,6	13,5	5,1	4,9	7,5	4,7	4,6	3,0	2,4	0,9
Kommunikation	5,5	4,0	8,0	5,2	4,3	3,2	4,9	3,7	3,4	3,3	3,7	2,6	4,9	2,8	3,2	4,1	1,7	5,7	5,4	2,2	2,9	1,8	2,3	0,7	1,6
Övr politik	9,4	11,8	8,5	10,0	6,1	11,8	2,8	7,5	8,0	5,5	7,2	7,4	4,9	6,5	9,5	12,1	7,7	4,6	2,4	5,8	6,1	6,5	5,1	3,5	10,3
Partipolitik	2,7	2,1	3,3	5,8	3,7	4,6	0,0	3,0	5,0	0,0	1,7	1,0	1,9	2,6	2,3	2,2	2,7	1,5	0,7	2,7	4,1	3,1	6,6	7,1	5,0
Evenemang	3,4	2,7	4,9	2,8	7,3	3,1	21,7	5,5	6,6	13,4	5,3	13,0	10,7	2,9	7,7	1,9	0,2	1,5	3,8	0,4	0,4	0,8	1,5	2,8	1,5
Övrigt	8,9	3,7	6,6	8,6	9,1	9,6	26,5	8,7	6,7	25,5	8,6	8,7	11,0	4,1	11,8	10,3	9,5	8,3	11,5	3,5	3,8	3,1	3,0	7,4	6,8
Svensk utr pol	0,3	0,0	0,4	0,4	0,5	0,7	0,0	0,6	0,5	0,0	0,6	0,3	0,0	0,5	0,2	0,0	0,0	0,1	0,0	0,6	0,2	0,0	1,9	1,0	2,6
Int konflikter	0,5	0,3	0,1	0,0	2,5	1,0	1,4	0,4	0,1	2,0	0,5	0,1	8,9	0,9	0,2	5,4	4,6	1,5	0,5	1,4	1,5	2,5	3,7	3,6	3,1
Främ länds utr pol	0,5	1,6	0,7	0,4	0,8	0,2	0,0	0,4	0,3	0,5	0,7	0,3	0,3	0,5	0,2	2,3	0,0	0,0	0,0	1,9	1,6	2,1	2,3	1,3	1,2
Summa	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

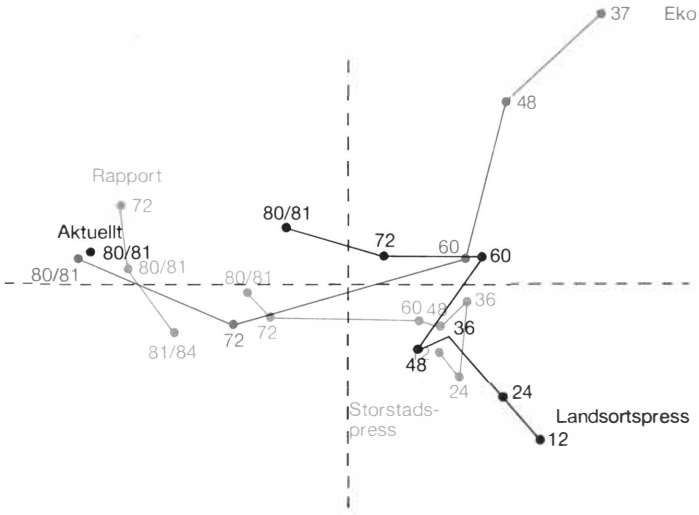
variabler eller undersökta medier (25). För att en sådan jämförelse skall bli överblickbar prövar vi att trycka ihop dimensionerna till en grafisk projektion på ett plan. En sådan hoptryckning innebär en förenkling eller informationsförlust som kan mätas genom ett "stress-värde" för hela operationen. Stressvärdet är i detta fall helt acceptabelt (under 0,1), dvs informationsförlusten är måttlig. På den tillgängliga ytan placeras genom denna teknik samtliga undersökta medier i förhållande till varandra på så sätt, att medier med likartade sakområdesfördelningar ligger nära varandra och medier med olika fördelningar långt ifrån varandra.

Denna projektion återges på figur 3:1, där alltså avstånden mellan medierna vid olika undersökningstillfällen ger ett mått på graden av likhet. Vid tolkningen av mediernas placering på figuren kommer vi att hänvisa till vissa särskilt karakteristiska drag hos deras sakområdesfördelning eller den profil som utmärker medier som samlas på en viss plats i diagrammet. Man måste komma ihåg att projekteringstekniken gör det möjligt att beakta inte bara dessa större profilskapande skillnader utan att den också väger in mindre skillnader.

En första iakttagelse när man betraktar figur 3:1 är att det tycks finnas någon slags huvudsaklig tidsdimension, som går från höger till vänster. Alla värden från 1972 och senare med ett enda undantag (landsortspressen 1972) ligger således på den vänstra halvan av figuren och de tidigare värdena på den högra. Detta resultat är inte någon artefakt av den använda tekniken (jfr figur 3:2) utan är ett empiriskt faktum. Efter den vågräta huvuddimensionen samlar sig flertalet medier före 1960 i en grupp och från år 1972 och fram i en andra grupp. Något väsentligt har tydligen hänt däremellan. Vi kan alltså konstatera en slags språngvis utveckling över tid från 1960 till 1972.

En närmare granskning av figur 3:1 börjar lämpligen på den högra halvan. Ett slående resultat är här hur nära värdena för storstadspressen för undersökningsåren 1912, 1924, 1936, 1948 och 1960 ligger varandra. De snurrar runt inom ett begränsat

Figur 3:1 Nyheter fördelade på sakområden i medier vid olika tidpunkter – multidimensionell skalning.

utrymme. Det betyder att sakområdesfördelningen i storstadspressen är i huvudsak oförändrad under närmare ett halvsekel. Två världskrig passerar förbi (vi har undvikit att göra mätningar under själva krigsåren, då man kan anta att de exceptionella förhållandena också påverkade nyhetsrapporteringen om svenska förhållanden) men tycks inte lämna några varaktiga spår när det gäller storstadspressens uppmärksamhet på olika sakområden, dvs olika sidor av det svenska samhället. Nyhetsvärderingsprinciper och nyhetsideologi tycks i stort sett ha varit oförändrade fram till 60-talet. Talet om "traditionell" nyhetsförmedling får en stark bekräftelse.

Som väntat uppvisar de två första mättillfällena för Ekot värden som kraftigt avviker från allt annat. En blick på tabell 3:4 ger omedelbart en viktig del av förklaringen. Det är de två kategorierna "evenemang" och "övrigt" – bakom vilket främst döljer sig olika folkbildningsinslag – som uppvisar extremvärden. Kultur, teknik och vetenskap hör också till de särskilt uppmärksammade områdena, medan brott och olyckor föga observeras. Ekot ändras emellertid snabbt. Vid nästa mättillfälle, 1960, då Per Perssons syn på radionyheterna trängt igenom, har man med stora steg närmat sig dagspressen: jfr t ex den kraftigt ökade bevakningen av olyckor och brott.

Landsortspressen kommer in från ett annat håll än Ekot, som alltså från början trots allt ligger närmare storstadspressen än landsortspressen, men närmar sig sedan snabbt det område på figuren där storstadspressen håller till. En egenskap som präglar landsortspressen 1912 och 1924 är den stora uppmärksamheten på "rättsväsende, övrigt" vilket här främst torde gälla rättegångsreferat och myndigheternas handläggning av rättsfrågor. Landsortspressen 1960 ligger däremot närmare Ekot vid samma tid. Den påtagligaste förklaring som tabellmaterialet erbjuder är landsortspressens stora intresse detta år för evenemang. Sammanlagt ligger de tre slagen av medier – storstadspress, landsortspress och Ekot – ganska väl samlade 1960.

När man sedan går över till den vänstra delen av figur 3:1, och

det första undersökningsåret 1972, är det ett medium som det finns skäl att i första hand uppmärksamma, nämligen den nya TV-kanalens Rapport. Denna nyhetsredaktion ligger långt till vänster om allt annat samtida. Avståndet från de andra mediernas läge 1960 är stort och lägger beslag på omkring tre fjärdedelar av det utrymme som står till buds i denna riktning.

Vad är det då som ger Rapport dess särprägel 1972? Tabell 3:4 ger en tydlig anvisning: nyheter om olyckor saknas nästan helt, brottsrapporteringen uppgår till endast en tredjedel av storstadspressens, kyrkan behandlas inte. Tyngden i nyhetsrapporteringen ligger på de två områdena sociala frågor och miljöfrågor. I likhet med Ekot, som tycks ha traditioner på detta område, men till skillnad från pressen, får också svenskars behandling av internationella konflikter stort utrymme. 1972 var i slutfasen av Vietnamkriget.

Det intressanta med Rapport 1972 är inte bara dess särprägel i förhållande till övriga medier utan också att Rapport i så hög grad tycks ha blivit stilledande. Samtliga övriga medier förflyttar sig mellan 1960 och 1972 i riktning mot Rapport, men inte lika långt. Landsortspressen hinner inte ens över mittlinjen. Storstadspressen ändrar sig mer mellan 1960 och 1972 än under någon annan period. Ekots förändring i samma riktning är ännu större och Ekot passerar storstadspressen men båda har ännu långt kvar till Rapport. Vad som skiljer dessa medier från Rapport tycks framför allt vara att de fortfarande har en väsentligt större bevakning av olyckor och brott och en kraftigt ökande men inte lika extrem uppmärksamhet på områdena socialt och miljö.

Rapport 1972 som förebild har emellertid därmed inte förlorat sin kraft. Övriga medier 1980/81 har fortsatt sin vandring i Rapports spår. Landsortspressen tar ett långt steg i denna riktning även om man bara når halvvägs. Även storstadspressen som 1972 hade hunnit längre än landsortspressen har också tagit ett ytterligare, men kortare steg 1980/81 emot Rapport 1972.

Ekot och Aktuellt slutligen har nu 1980/81 hunnit i kapp och

till och med gått om Rapport 1972.

På denna punkt kan det finnas skäl att erinra om att våra mätningar inte är kontinuerliga, år från år, utan gäller vissa tidsavsnitt skilda åt av stora mellanrum. Vi vet t ex inte om Rapport 1972 var mer extremt än Rapport från något annat år i början på 70-talet. Vi vet inte exakt när förändringen mellan 1960 och 1972 började i de olika medierna eller exakt när Ekot och Aktuellt hann i kapp Rapport¹. Vi bedömer det dock som sannolikt att våra mätningar lyckats fånga in huvuddragen i utvecklingen. Särskilt den stora förskjutningen mellan 1960 och 1972 vore naturligtvis av intresse att närmare studera.

I huvudundersökningen från vinterhalvåret 1980/81 ligger SRs tre nyhetsredaktioner ganska nära varandra och bildar en tydlig grupp för sig. De har lämnat pressen långt efter sig. Pressen skriver fortfarande väsentligt mer om olyckor och brott. Vad som särskilt utmärker etermedieredaktionerna är deras koncentration på sakområdet ekonomi i vid mening (näringsliv, basnäringar, budget och skatt). Omkring 40 procent av nyhetssändningarna ägnas detta område (nära 45 procent i Aktuellt) mot cirka 30 procent i storstadspressen.

Vad har hänt sedan början på 80-talet? För att bidra till ett svar på den frågan har vi granskat Rapports sändningar (dagen-efter-listor) under vinterhalvåren 1981/82, 1982/83 och 1983/15 januari 1984. Detaljsiffrorna finns i tabell 3:4. I figur 3:1 har endast ett genomsnittsvärde för dessa tre undersökningsperioder redovisats. Den sista perioden är ju kortare – den slutade ungefär när u-båtsjakten i Karlskrona började – men de olika delsiffrorna visar inbördes en ganska god överensstämmelse.

Resultatet är ganska entydigt: Rapport är på väg tillbaka från 1972 års position. Redan 1980/81 kunde en viss återgång mär-

¹ Eva Block låter 1964 bli det första året i ny radikal period i boken *Frihet, jämlikhet och andra ämnen. Svensk inrikespolitisk debatt på dagstidningarnas ledarsidor 1945–1975*. Studentlitteratur, Lund 1982, sid 175 ff.

kas, men under de senaste åren har denna tendens blivit uppenbar. Ekot från 1972 har blivit närmaste granne. Till de innehållskategorier som har ökat i Rapportsändningarna under senare år hör brott och rättsväsende, försvar, teknik och vetenskap och t o m evenemang. Minskat har sociala och miljöfrågor. Även uppmärksamheten på ekonomi har kraftigt reducerats; sannolikt var värdena för etermedierna 1980/81 extremt höga på detta område. Den huvudsakliga inverkan av dessa förändringar synes kunna sammanfattas så att inslagen av mera traditionell nyhetsideologi åter förstärkts.

Vi har av resursskäl endast undersökt Rapport under dessa senare år. Våra egna studier liksom andras tyder emellertid på att etermedierna inbördes uppvisar stora likheter; mångfaldiga exempel lämnas i denna skrift. Det är därför mer än en gissning om man antar att både Ekot och Aktuellt utvecklats på ett motsvarande sätt. Givetvis kan vi ingenting veta om var deras exakta position 1981/84 skulle vara på figur 3:1. Att de rört sig i samma riktning som Rapport förefaller emellertid sannolikt.

*

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att de förskjutningar i bevakningen av olika samhällsområden som ägt rum under 1900-talet i viktiga avseenden svarar mot den utveckling av nyhetsideologierna som redovisades i föregående kapitel. Den ursprungliga målsättningen för SRs samhällsrapportering med dess starka folkbildningsideal satte alldeles otvetydiga spår i Ekots samhällsbild vid de första två undersökningsperioderna 1937 och 1948. När vi kommer till 1960 har Ekot emellertid, helt i enlighet med Per Perssons programförklaring, i hög grad förvandlats och närmat sig pressens samhällsbevakning vid samma tidpunkt. Denna nyhetsideologi visar sig ha varit traditionell i så hög grad att den för storstadspressens räkning varit praktiskt taget oförändrad under hela det tidigare halvseket.

Den stora förändringen kommer under de följande åren och

får sitt klaraste uttryck i Rapport 1972. Det är också företrädarna för kanal två som i den interna policydebatten inom SR kraftigt förordar kravet på en frigörelse från den traditionella nyhetsbevakningen. Samtidiga uttalanden om Ekots policy tydde på att man då intog ett slags medelposition mellan det traditionella och nya; en tyngdpunktsförskjutning i senare policydeklamationer i riktning mot tidigare uttalanden från kanal två kunde också utläsas.

Så långt tycks alltså nyhetsideologins utveckling stämma överens med de konstaterade, faktiska förändringarna i uppmärksamheten på olika sakområden. Däremot har vi inte funnit några policyuttalanden till stöd för de senaste årens "återtåg" från 1972 års samhällsbild i Rapport. Möjligen är det bara det nya och avvikande och inte det mer traditionella som behöver motiveras. Som helhet måste undersökningen av den faktiska samhällsbildens förändringar, sådan den kommer till uttryck i mediernas bevakning av olika sakområden, sägas ge ett starkt stöd åt antagandet om att nyhetsideologin påverkar rapporteringen.

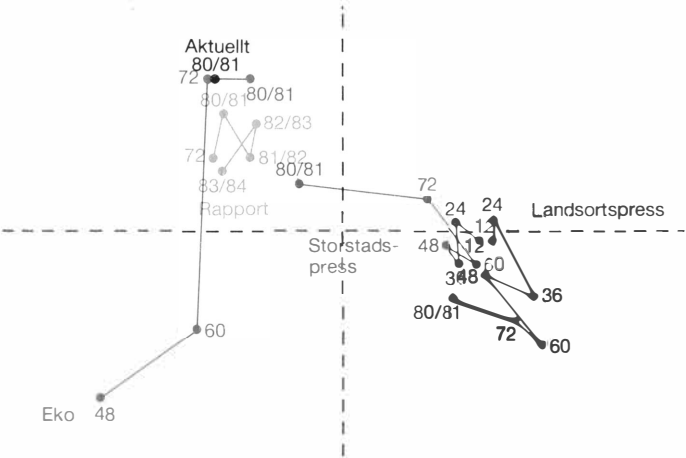
Längre fram i boken skall detta antagande ytterligare prövas på andra egenskaper hos nyhetsmeddelandet och på andra inslag i nyhetsideologin. Det första provet utföll alltså klart positivt.

Vilka handlar nyheterna om

Vid sidan om sakområdena utgör aktörerna vanligen den andra huvudkomponenten i en nyhet. När det gäller val av aktörer är det emellertid svårare att finna någon given koppling till nyhetsideologierna. Främsta skälet till detta är att ideologierna snarare kan tänkas påverka hur aktörerna behandlas än vilka aktörer som behandlas. Särskilt är det den kritiska behandlingen av aktörerna – mediernas kritiska granskarroll – som är av intresse. Hithörande frågor blir föremål för en utförlig analys i kapitel 7.

Vad som här översiktligt skall prövas är om de olika medierna intresserar sig för samma aktörer och om man även här kan se

Figur 3:2 Nyheterna fördelade på aktörer i medierna vid olika tidpunkter – multidimensionell skalning.

en utveckling över tiden. Dataunderlaget är av samma slag som när det gäller sakområden, alltså en stor tabell (16 olika aktörsgrupper studerade vid 25 undersökningstillfällen) och en multi-dimensionell skalning för att grafiskt belysa likheter och skillnader mellan samtliga undersökta medier (tabell 6:1 på sid 108). För övrigt hänvisas till kapitel 6. Här begränsar vi oss till den grafiska projektionen i figur 3:2.

Vad som omedelbart slår en vid en jämförelse mellan figurerna 3:1 och 3:2 är, att den sistnämnda figuren inte ger underlag för tal om en grundläggande utveckling i tiden. I stället klumpar sig medierna i huvudsak i två stora grupper, pressen för sig i det nedre högre hörnet och etermedierna i det övre vänstra.

Mätvärdena för det tidiga Ekot – värdena för 1937 är så extrema att de ej får plats på bilden – avviker från allting annat: det är framför allt inriktningen på vetenskapsmän, experter och kulturpersonligheter som skiljer ut Ekot under dessa år. Ett annat avvikande värde representeras av storstadspressen 1980/81. Den har förflyttat sig ett långt steg ifrån värdena för den övriga pressen och framstår som ett slags "överbärande" i riktning mot etermedierna. De mest karaktäristiska förändringarna för storstadspressens vidkommande mellan 1980/81 och tidigare gäller ökningen av uppmärksamheten på andra politiker än lokala, och på kulturpersoner samt minskningen av uppmärksamheten på enskilda personer.

Vid kontroll har det visat sig att vid tidigare mättillfällen fördelningen mellan olika aktörsgrupper på förstasidorna – de enda som mätts 1980/81 – och på övriga sidor var i huvudsak densamma för storstadspressen. Om landsortspressen gällde däremot att särskilt de ideella organisationerna väsentligen förekommer på innersidorna (mötesreferat och dylikt). Det är därför troligt att den starka minskningen av landsortspressens uppmärksamhet på dessa organisationer för 1980/81 (jfr tabell 6:1) kan tillskrivas mättekniken. Detta medför att landsortspressens förflyttning i figur 3:2 mellan åren 1972 och 1980/81 är osäker både i fråga om storlek och riktning.

Förklaringen till den huvudsakliga skillnaden mellan mätvärdena för press och aktuella etermedier på figur 3:2 är skäligen trivial: de undersökta etermedierna är alla riksmedier, medan de olika tidningarna har en mer eller mindre utpräglad regional eller lokal förankring, dvs lokala aktörer av olika slag förekommer mycket oftare i pressen än i Ekot, Rapport och Aktuellt. Pressen ger också – med undantag för storstadspressen 1980/81 – ett mycket större utrymme åt enskilda personer som aktörer än vad etermedierna gör.

Vad man mera generellt kan utläsa av figur 3:2 är att det i största utsträckning är samma slags aktörer som etermedierna respektive pressen sysslar med och uppmärksammar, år efter år och decennium efter decennium. Någon revolution har inte ägt rum!

Huvudaspekter i pressmaterialet

Såsom nämndes i inledningskapitlet genomfördes i pressundersökningen en speciell registrering, som ej upprepas i de senare undersökningarna, och som gäller den allmänna infallsvinkeln på ett nyhetsmeddelande, vad man skulle kunna kalla den dominerande "aspekten". Dessa aspekter specificerades från början till politiska, rättsliga, ekonomiska, sociala samt kulturella och övriga.

Eftersom det finns en viss motsvarighet mellan dessa aspekter och några tidigare behandlade sakområden, finns det anledning att först kontrollera om aspekterna mäter andra egenskaper hos nyhetsmaterialet eller i stort sett samma egenskaper som sakområdena. Det visar sig då att flertalet aspekter är klart skilda från närmast motsvarande sakområden. Omkring hälften av de sociala och ekonomiska aspekterna registreras således för artiklar som inte faller inom de sociala respektive ekonomiska sakområdena. Endast den rättsliga aspekten är starkt koncentrerad till motsvarande sakområde, i genomsnitt 85 procent för de första fem undersökningsåren och 68 procent för 1972. I stor utsträck-

ning är alltså aspekterna inte bundna till vissa sakområden.

Resultatet av aspektregistreringen redovisas i tabell 3:5. Som framgår av den nedersta raden har omkring 80 procent, för 1972 omkring 90 procent, kunnat aspektkodas. Flera entydiga utvecklingslinjer tycks kunna spåras. Den rättsliga aspekten uppvisar för de tre sista åren väsentligt lägre och sjunkande värden, den ekonomisk-tekniska aspekten, inom vilken ekonomin helt dominerar, visar högre genomsnittsvärden för de tre senaste mätåren.

Tabell 3:5 Aspekter i pressens nyhetsmaterial 1912–72, procent av spaltcentimeter.

Aspekter:	1912	1924	1936	1948	1960	1972
Politiska	42	41	36	34	23	29
Rättsliga	17	18	16	11	8	6
Ekonomiska plus tekniska	23	20	22	30	34	32
Sociala	6	6	6	5	8	12
Kultur plus övriga	12	15	20	20	27	21
Summa	100	100	100	100	100	100

Andel av
totalmaterial
som ej kunnat
aspektklassificeras

23	21	20	21	18	11
----	----	----	----	----	----

Detsamma gäller om den sociala aspekten för åren 1960 och 1972. Inriktningen på politik som dominerande aspekt avtar successivt från 1912 till 1960 för att sedan åter stiga något 1972. Den kulturella aspekten är jämförelsevis oförändrad till sin omfattning – den växlar mellan lägst 5 och högst 9 procent – medan de ”övriga” ökar.

Till de mer entydiga och lättbegripliga resultaten hör förhållandet att de rättsliga aspekterna på verksamheten i samhället fått en väsentligt försvagad ställning – en nedgång till inte myc-

ket mer än en tredjedel av de tidigare värdena – i förhållande till de ekonomiska och sociala aspekterna. En möjlig förklaring till att den politiska aspekten försvagats skulle kunna vara att den officiella karaktären av nyhetsmeddelanden successivt blivit mindre utpräglad.

Den bild av medieinnehållets förändring över tiden som framträder i aspekttabellen överensstämmer inte med huvudintrycket av förändringen i uppmärksamhet mellan olika sakområden. När det gällde sakområdena gick den stora skiljelinjen mellan 1960 och 1972: däremellan skedde en märklig omprioritering. Om man här skall peka på en period av väsentliga förändringar ligger den snarast emellan 1936 och 1948 och över huvud taget är det därefter frågan om en stegvis gående förändring.

Det är ingalunda givet hur detta resultat skall förklaras. En utomordentligt tentativ förklaring, eller gissning, skulle kunna vara att aspekterna i hög grad mäter faktisk förändring i den samhälleliga miljön, medan sakområdesfördelningen snarare är ett uttryck för förändrad redaktionell policy. De samhällsförändringar det kunde vara frågan om skulle då vara det svenska välfärdssamhällets framväxt efter 1936 års politiskt avgörande val: de ekonomiska och sociala frågorna träder i förgrunden på bekostnad av de rättsliga aspekterna. Det är emellertid en hypotetisk förklaring som inte närmare kan underbyggas här.

4 Eländesrapportering

En återkommande kritik mot massmedierna har varit att de uppehåller sig alltför mycket vid "eländet" i världen, vid brott och olyckor, krig, strider, konflikter och mänsklig nöd av olika slag. Man kan ha olika uppfattningar om hur stort utrymme dylik rapportering bör få. Det finns emellertid alla skäl att förut-sätta att dessa nyheter – låt oss kalla dem med ett mera neutralt ord för "negativa" – kan ses som ett direkt utflöde av de tradi-tionella nyhetsvärderingsprincipernas tillämpning. Katastrofer, olyckor, lidanden är väsentliga ingredienser i det drama mass-medierna erbjuder sitt auditorium för att väcka intresse. Det bör kanske tilläggas att "dramat" inte bara innehåller tragedier utan även komedier, "solskenshistorier", och framför allt är det myc-ket nyhetsstoff som framstår som neutralt men ändå bedöms vara angeläget.

Förhåller det sig så att den negativa karaktären hos en nyhet är en betydelsefull faktor vid nyhetsurvalet, bör detta på olika sätt kunna spåras i våra data. Det bör gå att pröva några hypote-ser som utgår från förutsättningen om de negativa nyheternas speciella nyhetsvärde och på så vis också närmare belysa inne-börden av detta grundantagande.

Den första hypotesen knyter an till de förändringar i valet av sakområden, som vi i föregående kapitel konstaterat och tillskri-vit förändringar i nyhetsideologin. Dessa förändringar skulle, enligt hypotesen, bli tydligare märkbara inom det negativa ma-teriet än på andra områden. Lite mer förenklat skulle man kunna uttrycka det så att vad man beslutar sig för är att byta ut

ett visst slags elände mot ett annat.

Styrs valet av nya ämnesområden delvis av hänsyn till det negativa materialet bör, när rapporteringen ökar, inte bara antalet utan också andelen negativt material öka. Dessutom finns det skäl att anta att perifera områden inom landet – jfr uländerna – blir uppmärksammade främst när det finns något elände att rapportera om. Även dessa hypoteser kan provas.

Vi prövar först det generella antagandet om det negativa materialets strategiska roll vid val av sakområden. Vad själva klassificeringen av artiklarna och inslagen beträffar görs alltså en grundläggande skillnad mellan negativt, positivt och neutralt material. Till negativt material har räknats nyheter där konfliktmomentet dominerar, t ex flertalet nyheter om strejker och lockouter samt ekonomiska kriser, naturkatastrofer, olyckor, eldsvådor, epidemier, brott, ökad kriminalitet, arbetslöshet, otillfredsställande arbetsförhållanden, dåliga sociala förhållanden och miljöförstöring. Till positiva nyheter har bl a förts ekonomiska framsteg, sociala reformer, evenemang och statsbesök, tekniska framsteg och uppfinningar. Övriga nyheter har karakteriserats som neutrala.

Med denna teknik för klassificering följer att vissa sakområden domineras av negativa inslag medan andra domineras av neutrala. De positiva inslagen är så få, cirka 5 procent, att det vanligen blir lämpligt att lägga ihop dem med de neutrala. Nyheter om olyckor blir praktiskt taget alltid negativa, nyheter under rubiken "brott" är till allra största delen negativa, men här ingår också t ex neutrala nyheter om strafflagstiftning. Det kan t o m hända att någon enstaka nyhet på detta område blir positiv, t ex ett besked om att ett visst slag av brottslighet kraftigt minskat.

Tabell 4:1 anger fördelningen av det negativa materialet på ett antal större sakområden. Basen är alltså endast de negativa artiklarna/inslagen och det finns skäl att först se på hur stor andel dessa utgör av totalmaterialet. För pressen har vi en serie från 1912 till 1980/81. Värdena under hela perioden fram till 1972 svänger visserligen något upp eller ner men ligger i stort sett

kring en tredjedel av totalmaterialet, varvid landsortspressen i fem fall av sex ligger ett antal procentenheter lägre än storstadspressen. Värdena för 1980/81 tyder på en kraftig uppgång. Dessa värden gäller emellertid endast förstasidorna och vid en jämförelse mellan förstasidorna och övriga nyhetssidor i det tidigare pressmaterialet, visar det sig att förstasidorna i genomsnitt har cirka 5 procent mer negativa nyheter än de övriga sidorna. Det tyder på att vid en jämförelse bakåt bör man räkna ned procenttalen för 1980–81 med cirka 5 procent. Även efter en sådan reduktion blir andelen för negativa artiklar drygt 10 procent högre än tidigare.

Vad etermedierna beträffar har vi enbart uppgifter för Rapport 1972, för samtliga nyhetskanaler 1980/81 och för Rapport 1981–84 (den historiska Ekostudien innehåller icke dylika uppgifter). Etermedierna ligger ungefär på samma nivå som pressen vid de senaste mätillfällena. Huvudintrycket av denna sifferserie är att det negativa materialets andel visar stor stabilitet. Under lång tid utgjorde det negativa materialet i pressen omkring en tredjedel av totalmaterialet, de senare mätvärdena tyder på en höjning med cirka 10 procent; på samma nivå tycks etermedierna numera ligga.

Vad fördelningen på sakområden beträffar ser man omedelbart att den stora skiljelinjen går 1960. Under den första perioden dominerade brott och olyckor. Tillsammans utgjorde dessa båda kategorier mellan 63 och 78 procent av det negativa materialet, eller i genomsnitt något mer än två tredjedelar. 1972 har dessa båda kategorier i storstadspressen halverats och gått ned till 32 procent. I landsortspressen sker minskningen först 1980/81. Rapports profil 1972 blir extremt avvikande – brott och olyckor upptar bara 3 procent av det negativa materialet. I stället är det näringsliv och ekonomi, arbetsmarknad, socialt och miljö som är de stora kategorierna. De visar alla högre, i vissa fall mycket högre andelar än vad som tidigare gällt pressen. Allra störst för Rapport 1972 är emellertid kategorin övrigt med hela 40 procent; tillskottet kommer främst från ”övrig politik”,

dvs från områden utanför de ovanstående kategorierna.

För etermedierna 1980/81 gäller att brott och olyckor tillsammans utgör mellan 11 och 15 procent men framför allt att området ekonomi och näringsliv nu blivit mycket stort, särskilt i etermedierna. Det sociala området och miljöområdet framstår också som väsentliga problemområden. De senaste uppgifterna från Rapport under perioden 1981–84 belyser flera tyngdpunktsförskjutningar inom det negativa materialet som gör det motiverat att tala om ett slags "återtåg". Kategorin brott fördubblas i förhållande till värdena för 1980/81, ekonomi och näringsliv reduceras kraftigt, arbetsmarknaden växer något, det sociala området minskar något och framför allt minskar uppmärksamheten på miljöproblemen. Övrigkategorin har åter växt till över 40 procent, vilket alltså innebär att det negativa materialet är mera jämnt utspritt över olika sakområden. En möjlig förklaring till detta skulle kunna vara att den tidigare styrningen till speciella problemfyllda sakområden nu försvagats.

En jämförelse mellan totalmaterialets fördelning i den stora tabellen 3:4 och fördelningen av det negativa materialet i tabell 4:1 ger redan vid en översiktlig granskning ett intryck av att förändringarna på det negativa området är mer påtagliga. För att närmare pröva hållbarheten i detta antagande presenteras en stor korrelationsmatris i tabell 4:2. Den visar alltså för negativt respektive positivt och neutralt material överensstämmelsen – mätt som procentdifferens – mellan sakområdesfördelningarna för samtliga medier och mättillfällen. Såväl det negativa som det positiva och neutrala materialet har fördelats på samtliga de i tabell 3:4 redovisade sakområdena. För att underlätta läsningen av den stora matrisuppställningen har i rader och kolumner av siffror lagts in två trianglar som följer den viktiga gränslinjen mellan 1960 och 1972 års värden.

Låt oss som exempel på hur matrisen i tabell 4:2 kan utnyttjas först följa den översta raden av det negativa materialet. De första fyra siffrorna avser en jämförelse mellan storstadspressen 1912 och de tre följande mättillfällena fram till 1960. Varje mät-

värde kan jämföras med varje annat genom att vi också utnyttjar de siffror som står under i kolumnerna. Värdena visar genomgående hög intern överensstämmelse.

Om man sedan ser på kolumnen för storstadspresen 1972 visar den väsentligt lägre överensstämmelser eller likhet vid jämförelser bakåt. Ännu mer påtaglig blir skillnaden om man följer värdena för nästa kolumn som avser Rapport 1972. Fortsätter man sedan med etermedierna på första raden ligger värdena för överensstämmelse eller likhet åter något högre för att sedan för Rapport 1981–84 gå ytterligare ett steg uppåt. Följer man kolumnen för Rapport 1981–84 längre ned blir överensstämmelsen större, men t ex för Rapport 1972 är värdet ej högre än 0,67 osv.

På liknande sätt kan man avläsa värdena för det positiva och neutrala materialet. Man iakttar därvid t ex att klyftan mellan värdena fram till och med 1960 och efteråt återfinns, men att den är mindre djup. För att sammanfatta alla dessa olika mätvärden kan ett medeltal beräknas för värdena inom de två trianglarna: dessa värden återges i de två nedersta streckade trianglarna inom motsvarande fält och dessutom innehåller dessa nedre trianglar ett mått på den inbördes överensstämmelsen mellan värdena inom vardera av de mindre trianglarna. För både det negativa och det positivt neutrala materialet gäller att medeltalen för den första perioden är högre än för den andra. Det väsentliga resultatet är emellertid att likheten mellan de båda perioderna är mycket lägre eller 0,43 för det negativa materialet än för det positivt/neutrala materialet, 0,66. Denna skillnad på över 0,2 enheter anger alltså att förändringen mellan de båda tidsskedena är väsentligt starkare inom det negativa nyhetsmaterialet.

Den ena av de mer speciella hypoteserna, som diskuterades i början av kapitlet, förutsätter att om de negativa inslagen spelar en stor roll när man väljer sakområden, borde andelen negativt material inom områdena öka i samband med att uppmärksamheten ökar. Vi prövar detta antagande på tre medier, varvid vi väljer sådana tidpunkter för jämförelser och sådana sakområden

där förändringarna varit störst. Det blev i samtliga fall fyra sakområden där ökningen var 2 procent eller större.

I tabell 4:3 anges sålunda för varje medium och sakområde först hur stor ökningen är mellan de två tidpunkterna och därefter hur stor andel det negativa materialet utgör. För storstadspressen 1960–72 stämmer hypotesen i tre fall av fyra. I det fjärde fallet som gällde miljö råkade de fåtaliga inslagen 1960 samtliga vara negativa, dvs någon ökning kunde inte ske. För Rapports vidkommande 1972–81 stämmer också tre fall av fyra. När det gäller arbetsmarknad och fack sker en minskning av det negativa materialet trots att uppmärksamheten ökar något. Detta torde sammanhålla med att arbetskonflikter utgör den vanligaste typen av negativt inslag inom detta sakområde och att dessa konflikter under den studerade perioden 1980/81 hade mycket liten omfattning (jämför kapitel 5). I landsortspressen slutligen registreras inga undantag från det uppställda antagandet.

Tabell 4:3 *Ökande bevakning av sakområden – andel negativt material, procent av spaltcentimeter respektive tid.*

	Ökning procent	Andel negativt	
<i>Storstadspress</i>		1960	1972
Ekonomi, näringsliv	6	9	18
Arb markn, fackl	3	25	57
Socialt	6	13	36
Miljö	6	100	57
<i>Rapport</i>		1972	1981
Olyckor	3	—	100
Kultur	2	20	29
Ekonomi, näringsliv	11	42	48
Arb markn fackl	2	71	22
<i>Landsortspress</i>		1972	1981
Kultur	2	0	22
Ekonomi, näringsliv	5	9	50
Socialt	6	20	56
Kommunikation	2	33	60

Resultatet av denna test innebär alltså att i tio av tolv fall bekräftas hypotesen; de två undantagen kan ges rimliga förklaringar. Det förefaller alltså som om vi vunnit ett empiriskt stöd för antagandet att möjligheten att ta upp negativa inslag delvis styr valet av sakområden.

Den andra speciella hypotesen gällde de perifera landsdelarnas beroende av negativa tilldragelser för att väcka uppmärksamhet i riksmidierna. För att pröva detta antagande skiljer vi mellan dels riksmaterial – sådant som gäller hela landet, även om händelserna ofta utspelas i Stockholm – dels lokalt material avseende Stockholm, Göteborg/Malmö respektive landet i övrigt (vi skiljde även särskilt ut Norrbotten men fann att detta län inte behandlades annorlunda än "landet i övrigt").

Riksmaterialet är ojämförligt störst eller omkring 60 procent enligt tabell 4:4, nedersta raden för respektive redaktion. Av återstående inslag som gäller Sverige får storstadsregionerna ungefär hälften så mycket som landet i övrigt räknat i sändningstid. Ser man på fördelningen av det positivt/neutrala materialet respektive det negativa på dessa olika arenor, framträder en mycket påtaglig skillnad mellan de båda yttersta kolumnerna i tabell 4:4. Det positiva dominerar kraftigt i riksmaterialet, medan det omvända gäller för "landet i övrigt".

Nu kan det möjligen invändas att riksmaterialet inte är likvärdigt med det lokala materialet och att därför jämförelsen inte är korrekt. Även om jämförelsen begränsas till enbart det lokala fältet bekräftas emellertid antagandet: landet i övrigt är genomgående föremål för mer negativ rapportering än Stockholm och Göteborg/Malmö. Däremot skiljer sig inte de två storstadsregionerna inbördes särskilt mycket åt. I Rapport har Stockholm till och med fått något mer negativt material än Göteborg/Malmö. Som huvudresultat framstår dock den markanta övervikten för rapportering om negativa nyheter från landet utanför storstadsregionerna.

Sammantaget stöder alla dessa undersökningar – främst den stora inledande översikten – antagandet om den viktiga, delvis

Tabell 4:4 *Fördelningen av positiva och neutrala respektive negativa inslag på olika arenor 1980/81, procent av tid.*

Typ av inslag:	Riksmaterial	Stockholm	Göteborg, Malmö	Landet i övrigt
<i>Ekot</i>				
Positivt—neutralt	56,2	53,3	52,7	34,3
Negativt	43,8	46,7	47,3	65,7
Andel av tot material	60,6	6,5	2,3	18,9
<i>Rapport</i>				
Positivt—neutralt	63,7	46,5	50,2	40,2
Negativt	36,3	53,5	49,8	59,8
Andel av tot material	62,2	7,0	2,7	19,5
<i>Aktuellt</i>				
Positivt—neutralt	71,8	67,0	52,3	42,0
Negativt	28,2	33,0	47,7	58,0
Andel av tot material	60,6	6,2	2,4	17,7

styrande roll som det negativa materialet har för nyhetsurvalet. Prioriteringen av "eländet" är enligt vårt sätt att se ett uttryck för en nyhetsvärderingsprincip som ligger fast, även när nyhetsideologierna ändras. Vad som sker kan i stor utsträckning beskrivas som att ett visst elände byts ut mot ett annat.

5 Mediebild och samhällsstatistik

Massmedierna skall "spegla" verkligheten, det är ett ofta framfört normativt påstående. En invändning som omedelbart dyker upp är att den samhälleliga verkligheten innefattar så mycket att ett urval, en begränsning i rapporteringen till vissa sidor av denna verklighet, nödvändigtvis måste ske. Man skulle då kunna kvalificera det normativa kravet så, att speglingen endast gäller sådana områden som bedöms vara värda att bevaka och att inom denna ram i varje fall större förändringar i samhället också skall kunna avläsas i medierna.

Alldeles oavsett vad man anser om det rimliga i denna speglingsnorm, är det av intresse att jämföra samhällsutvecklingen sådan den kan avläsas t ex i statistiska serier med mediernas samhällsrapportering. Föreligger ett samband dem emellan har man fått en näraliggande förklaring till förändringar i rapporteringens omfattning och inriktning. Saknas däremot ett sådant samband, får man söka efter förklaringar på annat håll, närmast inom medierna själva.

Teoretiskt kan möjligheterna till jämförelser mellan mediebilden och samhällets utveckling te sig mer eller mindre obegränsade. I praktiken blir det här fråga om att finna tillgängliga tidsserier av statistiska data av ett slag som går att jämföra med kodade egenskaper hos medierapporteringen. Sådana möjligheter är begränsade. Nedan följer en redovisning av vad vi i denna omgång kunnat få fram.

Arbetslöshet

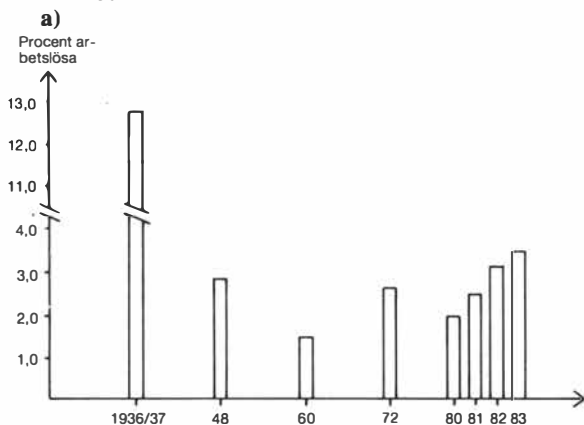
Den svenska arbetsmarknaden är sedan länge ett område som varit föremål för mycken statistikproduktion. Vad arbetslösheten beträffar är de tidigaste uppgifterna både osäkra och ofullständiga. Ännu på 30-talet under den ojämförligt största arbetslöshetskrisen i vårt land utgör fackförbundens rapportering om arbetslösheten inom sina områden den väsentliga källan. Sedan fick Arbetsmarknadsverket huvudansvaret för denna statistik och under de sista årtionena har den kompletterats med SCBs arbetskraftsundersökningar, byggda på intervjuer med ett urval av befolkningen i arbetsför ålder.

Vad som skall jämföras är alltså omfattningen av den faktiska arbetslösheten med omfattningen av mediernas rapportering om arbetslöshet. Jämförelsen gäller de år som undersökts i mediestudierna och avser andelen rapporterade öppet arbetslösa, alltså exklusive personer som kan ha haft beredskapsarbete etc. Jämförelsen börjar med 30-talet eftersom tidigare uppgifter anses alltför otillförlitliga. Även uppgifterna från 30- och 40-talen bedöms som mycket osäkra; man bör kunna utgå från att dessa i förhållande till de senare mätningarna snarast innebär en underskattning. För mediernas vidkommande anges hur stor andel av det svenska nyhetsmaterialet som behandlar arbetslöshet och därmed sammanhängande frågor, mätt i spaltcentimeter respektive sekunder.

Figur 5:1a ger uppgifter om den faktiska arbetslösheten och 5:1b om rapporteringen. Andelen arbetslösa 1936/37 är långt större än vid något av de övriga jämförelsetillfällena. 1948 har den minskat till ungefär en tredjedel och den halveras ytterligare fram till 1960. Därefter går den 1972 upp till ungefär samma nivå som den når 1980/81 för att sedan sjunka och därefter åter successivt stiga fram till 1983.

Den bild man får av omfattningen av mediernas rapportering om denna arbetslöshet är minst sagt avvikande. Av den höga arbetslösheten 1936/37 finns inget spår. Rapporteringen förefal-

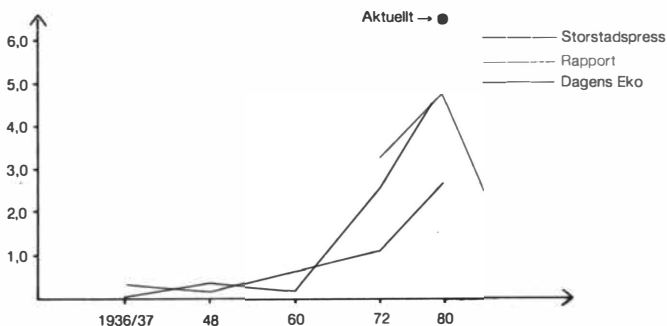
Figur 5:1 Rapportering om arbetslöshet, uppsägning och nedläggningar i medierna respektive verklig andel arbetslösa.

Anm: 1936/37 och 1948 enligt fackförbundsrapportering, 1960 enligt AMS och 1972, 80, 81, 82 och 83 enligt AKU.

b)

Rapportering om arbetslöshet etc
i procent av totalt svenskt material

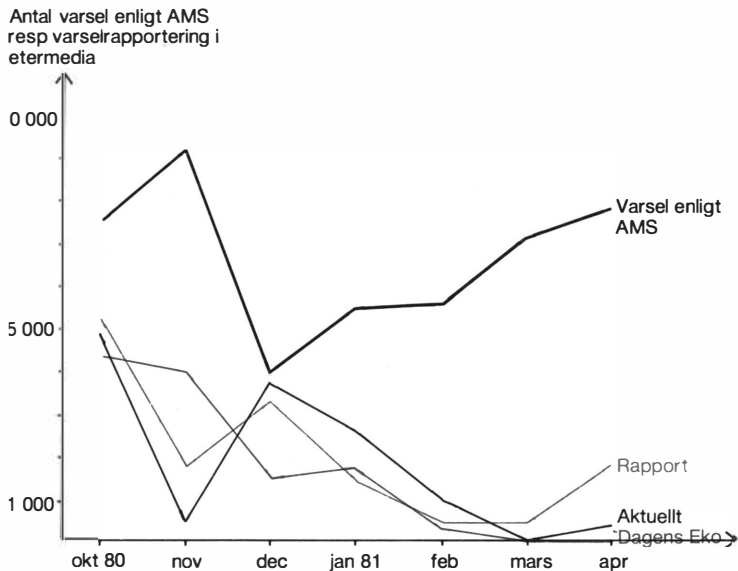

ler att ligga på en jämn och mycket låg nivå ännu 1960. Söker man efter förklaringar kan man möjligen hänvisa till att den rekordhöga arbetslösheten 1936/37 då betraktades som liten, i förhållande till läget vid 30-talets början. Det väsentliga torde dock ha varit att arbetsmarknadsproblemen, i varje fall i den mån de icke gällde konflikter, uppmärksammades så lite förr i tiden.

Vid nästa mättillfälle, 1972, har arbetslösheten ökat från 1,7 till 2,7 procent medan bevakningen i medierna flerdubblats. Här kunde man för första gången på länge under en socialdemokratisk regering registrera starkt stigande arbetslöshetssiffror. Den faktiska arbetslösheten gick därefter ned för att sedan från 1976 åter börja öka. Undersökningsåret 1980/81 låg den fortfarande lägre än 1972. Nu var det en borgerlig regering och rapporteringen i medierna fick dubbelt så stor omfattning som 1972. Arbetslösheten under den följande perioden 1981 till 1983 – ganska jämnt delad mellan borgerliga och en socialdemokratisk regering – har sedan fortsatt att kontinuerligt stiga. På mediesidan har vi endast mätt Rapport, men där visar i stället det utrymme arbetslösheten får en successiv nedgång.

Överensstämmelsen mellan arbetslöshetens faktiska storlek och medierapporteringens omfattning är således minst sagt bristfällig. Förändringen mellan 1960 och 1972 är den enda som passar in i sammanhanget. En påtaglig uppgång av arbetslösheten under en socialdemokratisk regering där arbetslösheten delvis kunde tolkas som en följd av regeringens ekonomiska politik, kan ju uppfattas som något anmärkningsvärt. Men hur skall man förklara den väsentligt ökade uppmärksamheten på arbetslösheten under mätåret 1980/81 – som faktiskt var lägre än 1972 – och den successivt minskade uppmärksamheten under de tre följande mättillfällena trots stigande arbetslöshetssiffror. Om det sistnämnda förklaras som en utmattningseffekt, hur förhåller det sig då med uppgången från 1972 till 1980/81?

Figur 5:2 Varsel enligt AMS respektive rapporterade varsel i Dagens Eko 1, Rapport och Aktuellt i procent av totalt inhemskt material.

Varselstatistik

Det finns möjlighet att göra en mera detaljerad studie av en speciell sida av arbetslösheten, nämligen förekomsten och rapporteringen av varsel 1980/81. Vid genomgången av etermediesändningarna från detta halvår gjordes nämligen anteckningar om samtliga rapporterade varsel och deras omfattning. Dessa rapporter har sammanställts per månad och sedan jämförts med arbetsmarknadsstatistiken (figur 5:2) för samma månad.

De flesta torde anse det som helt orimligt att begära att etermedierna skall rapportera samtliga förekommande varsel under en arbetslöshetsperiod. Att rapporteringen om varsel skall stå i något slags proportion till förekommande varsel tycks däremot vara ett icke alldeles obilligt krav. Som omedelbart framgår av figuren 5:2 kan man svårigen säga att detta krav uppfylls.

När de faktiska varslen ökar från oktober till november, minskar antalet rapporterade varsel i Rapport och Aktuellt och förblir på oförändrad nivå i Dagens Eko. Sedan sjunker de faktiskt förekommande varslen kraftigt i december. Då stiger antalet rapporterade varsel i Aktuellt och Rapport, men sjunker i Ekot; i Aktuellt tycks alla varsel denna månad ha angivits. Från december ökar åter antalet faktiska varsel kontinuerligt månad efter månad. I etermedia sjunker däremot rapporteringen i huvudsak (Ekot visar en liten ökning i januari, Rapport och Aktuellt i april).

Hur skall man förklara denna nästan totala brist på överensstämmelse: är det återigen fråga om något psykologiskt utmattningsfenomen, eller är det så att det var några särskilt stora och remarkabla varsel som förekom när rapporteringen var som livligast?

Arbetsmarknadskonflikter

Som ett mått på arbetskonflikternas omfattning brukar man använda antalet förlorade arbetsdagar, dvs antalet berörda arbets-

tagare gånger antalet konfliktdagar. I figur 5:3a presenteras denna konfliktstatistik för perioden 1912–1983. Rapporteringens omfattning i medierna redovisas vid respektive mättillfällen i figur 5:3b. Arbetskonflikterna är ett gammalt bevakningsområde i svensk dagspress; när det gällde 1800-talets senare årtionden har man i själva verket med viss framgång kunnat använda ett systematiskt presstudium som en ersättning för organisationernas och samhällets senare tillkomna konfliktstatistik.

Vad storstadspressen beträffar speglar den vid fyra mättillfällen av fem mellan 1912 och 1960 ganska väl den faktiska utvecklingen. Rapporteringens omfattning i pressen är mindre 1912 än 1924, ytterligare mindre 1936, och 1948 är den oförändrad trots en faktisk minskning av antalet förlorade arbetsdagar, för att 1960 nå ett bottenläge, liksom konfliktstatistiken. Därefter ökar åter rapporteringens omfattning i storstadspressen trots att konflikternas omfattning ligger på en oförändrat låg nivå 1972 och 1980/81. Det bör observeras att vår mätperiod infaller efter stor konflikten 1980 och före t ex bankkonflikten 1981 (för detaljer se figur 5:1). Det ligger nära till hands att tolka den i förhållande till den faktiska konfliktförekomsten ökade bevakningen som ett uttryck för ett ökat intresse, inte minst för vilda strejker, efter LKAB-konflikten 1969/70.

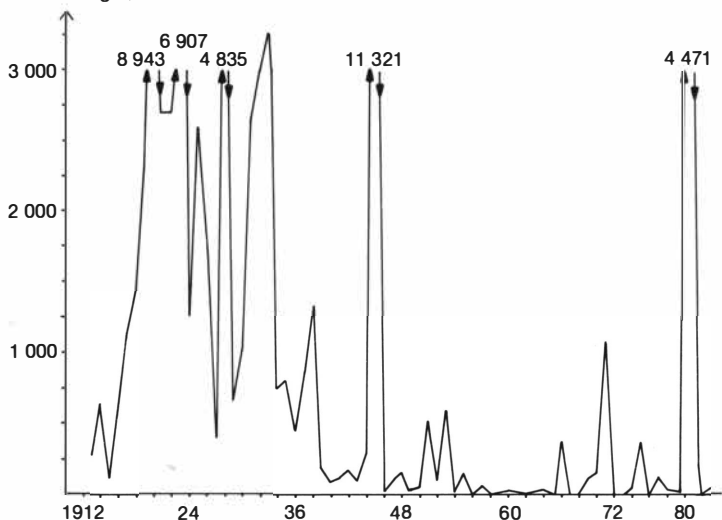
Av etermedierna är det endast Dagens Eko som företräds av en längre serie mätresultat. De första åren var Ekot föga intresserat av konfliktrapportering. Det var policyn, inte verkligheten, som förändrades till 1960; arbetskonflikterna blev ett uppmärksammat ämne. Mätresultaten för de följande undersökningsåren ligger i huvudsak på samma nivå. Det gör också Rapport, med stor stabilitet, medan det enda värdet som finns för Aktuellt ligger lägre.

När det gäller arbetskonflikterna, som är ett klassiskt bevakningsområde i pressen, visar rapporteringens omfattning i storstadspressen i förhållande till konflikternas faktiska omfattning, en i huvudsak överensstämmande utveckling fram till och med 1960. Senare mätvärden liksom motsvarande i etermedia från

Figur 5:3 Strejker och lockouter rapporterade i medierna respektive totalt antal förlorade arbetsdagar.

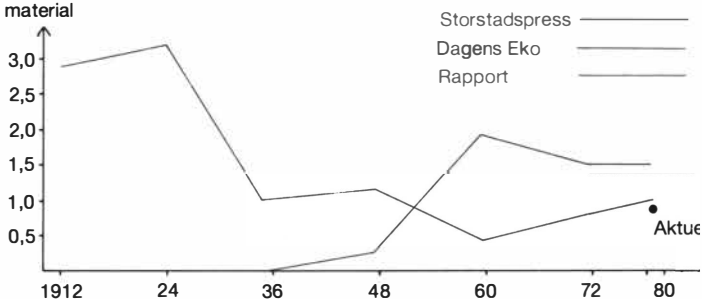
a)

Antal förlorade arbetsdagar, tusental

b)

Strejk- och lockouterapportering i procent av totalt svenskt material

Källor: Statistisk årsbok och statens förlikningsexpedition.

1960 och framåt ligger alla på en högre nivå, utan att någon markerad ökning av konfliktnivån ägt rum. Det förefaller naturligt att tolka detta som ett uttryck för en generell ökning av mediernas intresse för arbetsmarknadens förhållanden.

Vad beträffar arbetsmarknadskonflikterna under vinterhalvåret 1980/81 har det varit möjligt att göra en fullständig förteckning med hjälp av Statens förlikningsmannarexpeditions uppgifter och att sedan i detalj jämföra dem med rapporteringen i samtliga undersökta etermedier. Här har även Morgonekot och Lunchekot medtagits, förutom Dagens Eko 1, vilket leder till att "Ekoredaktionen" står för väsentligt fler rapporter än TVs nyhetsredaktioner i figur 5:2.

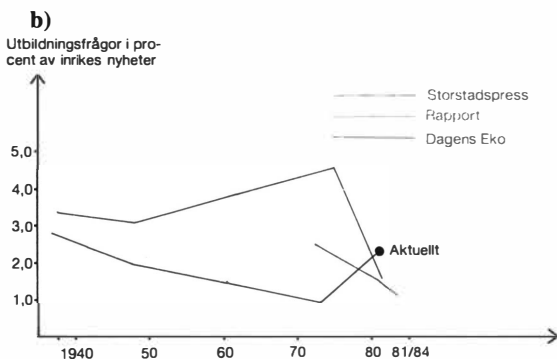
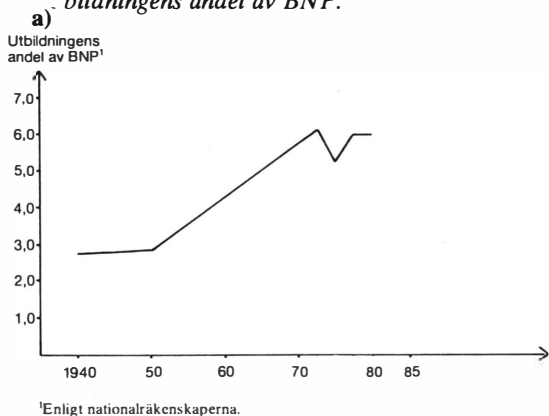
Med hjälp av uppgifterna från förlikningsmannarexpeditionen under perioden 15 oktober 1980 – 15 april 1981 registrerades 28 arbetskonflikter. Med några få undantag är det fråga om "vilda" strejker och med ett par undantag – elektrikerna i Skåne och Norrbotten samt den bittra konflikten vid Cementgjuteriet i Öjebyn – är det fråga om små och kortvariga konflikter. Sammanlagt rapporteras i medierna om 13 av dessa 28 konflikter. Förutom de två nämnda konflikterna är det bara ytterligare två som pågår i mer än en dag. Flertalet rapporterade konflikter är alltså mycket små och pågår i några få timmar.

Man kan undra över vilka urvalskriterier som gäller vid rapporteringen. Konflikter som avser tidningar blir genomgående föremål för omnämmanden liksom också några korta arbetsinlägg vid trafikföretag. Vad som är mest slående är emellertid den generellt låga tröskeln för rapportering. Det är svårt att göra jämförelser med andra samhällsområden, men man kan lätt inse att under ett skede med omfattande konflikter skulle, med tillämpning av samma tröskelvärden för rapportering av arbetskonflikter, allt annat nyhetsmaterial slås ut.

Utbildning

Inom tre olika samhällssektorer, utbildning, hälso- och sjukvård samt försvar, finns uppgifter om statens och kommunernas sam-

Figur 5:4 Bevakningen av utbildningsfrågor i medierna samt utbildningens andel av BNP.

Källor: Budgetredovisningen, Riksrevisionsverket, Kommunernas finanser (SOS), Statistiska meddelanden serie N 1972:43, Nationalräkenskaperna, SCB.

lade utgifter under en längre tidsperiod och alltså möjligheter att göra jämförelser med omfattningen av massmediernas rapportering från motsvarande områden. Som mått på kostnaderna för vederbörande sektor används i första hand dess andel av BNP.

Vad de statliga och kommunala kostnaderna för utbildningen beträffar stiger deras andel kontinuerligt från 1940 till 1972; sedan följer ett jack i kurvan och därefter en återgång till högre värden (jämför figur 5:4a). Från 1940 till 1975 fyrdubblades antalet anställda inom utbildningssektorn, medan antalet studerande fördubblades. I huvudsak är det alltså frågan om en stark expansion av samhällets resurser på utbildning, från drygt 2,5 procent vid 50-talets början till 6 procent av BNP vid 80-talets början.

Uppmärksamheten på utbildningssektorn inom massmedierna ger en mindre entydig bild (figur 5:4b). I storstadspresen ökar bevakningen av utbildningsfrågor från 1948 till 1972 för att sedan kraftigt falla till 1980/81. Ekot undergår en motsatt utveckling: uppmärksamheten sjunker från 1937 till 1972 men går sedan upp till 1980/81 då Dagens Eko och Aktuellt ligger på samma nivå eller på drygt 2 procent av det totala svenska materialet. Rapport startar högre än Ekot 1972 men går sedan i två steg nedåt till en uppmärksamhetsnivå på drygt 1 procent som ett genomsnitt för perioden 1981/84. Bevakningen av utbildningsfrågorna i medierna uppvisar alltså i inget fall något entydigt samband med utbildningssektorns utveckling under denna tid.

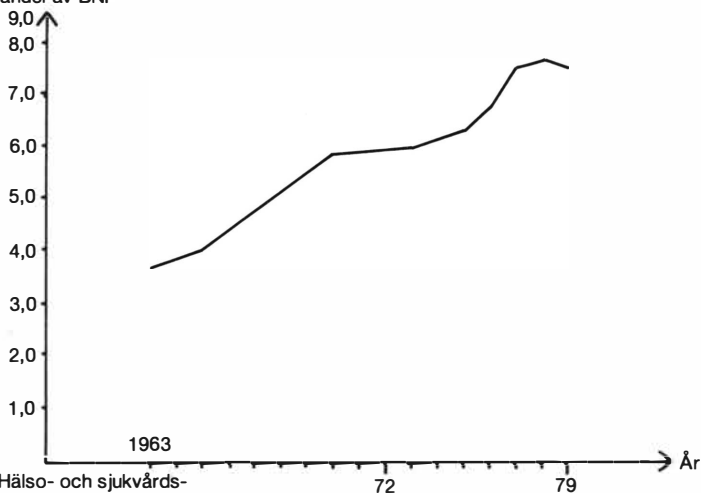
Hälsa- och sjukvård

De resurser samhället satsar på hälso- och sjukvård har kraftigt ökat under senare årtionden. I löpande priser är det fråga om en tiodubbling mellan 1963 och 1979, i fasta priser mer än en fördubbling. På motsvarande sätt har dessa utgifters andel av BNP ökat från drygt 3,5 till drygt 7,5 procent under motsvarande period (jämför figur 5:5a).

Figur 5:5 Bevakning av hälso- och sjukvårdsfrågor i medierna samt hälso- och sjukvårdens andel av BNP.

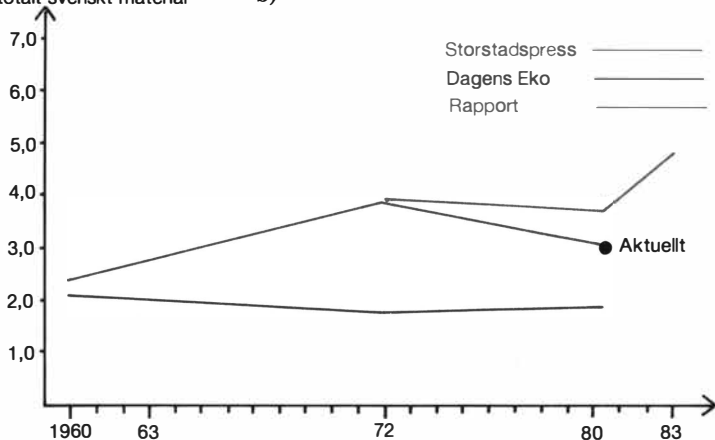
a)

Hälso- och sjukvårdens
andel av BNP

Hälso- och sjukvårds-
rapporteringens andel av
totalt svenskt material

b)

Också här är mönstret för mediebevakningen av utbildningen oenhetligt (figur 5:5b). Dagens Eko ligger stilla på omkring 2 procent, dagspressen ökar till 4 procent för att sedan minska till drygt 3, där också Aktuellt 1980/81 befinner sig, och Rapport ligger stilla vid 4 procent för att vid det sista mättillfället öka med 1 procentenhet.

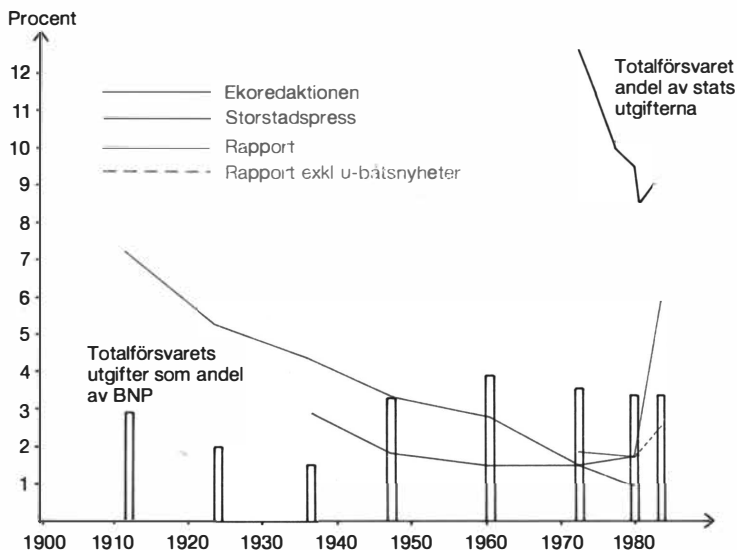
Den i stora drag kontinuerliga ökningen av hälso- och sjukvårdsresurserna avsätter alltså inga tydliga spår på mediasidan.

Försvaret

När det gäller försvarets andel av BNP redovisas uppgifter för samtliga de tillfällen våra medieundersökningar avser men inte för mellanliggande år; staplarna från krigsåren, framför allt under andra världskriget, är väsentligt högre (figur 5:6a). Även försvarets andel av statsutgifterna under 70-talet och fram till början av 80-talet har förts in i övre högra hörnet på figuren. Kurvan från tidigare år skulle inte få rum: i början på 1910-talet uppgick försvarsutgifterna till omkring 50 procent av statsutgifterna.

Utvecklingen på mediasidan belyses i figur 5:6b. Den längsta serien värden finns för storstadspressen. Intresset för försvarsfrågor har kontinuerligt sjunkit från mättillfälle till mättillfälle. 1912 ägnades 7 procent av det svenska nyhetsmaterialet åt försvarsfrågan medan den andelen 1980/81 var nere i 1 procent. Minskningen har pågått oberoende av att försvarets andel av BNP åter blivit större från 1948 (givetvis var pressbevakningen mycket större under krigsåren, som ju emellertid inte ingår i undersökningen). Någon passning till BNP-kurvan under senare år finns alltså inte. Passningen blir däremot bättre vid en jämförelse med försvarets andel av statsutgifterna. Försvarsutgifter-nas andel har minskat till omkring en femtedel under perioden 1912 – 1980/81, rapporteringen till en sjundedel.

Figur 5:6 Mediernas rapportering av försvarsfrågor i procent av totalt inhemskt material samt totalförsvarets andel av BNP och statsutgifter.

Källa: Försvarsstatistik 1984. Försvarsdepartementets planerings- och budgetsekreteriat.

Etermediernas uppmärksamhet av försvaret visar ingen motsvarande utveckling. Värdena för Ekot ligger hela tiden på omkring 1,5 procent, med undantag för 1937 då det emellertid bara är frågan om några få inslag under dessa Ekots första höstmånader. De två första värdena för Rapport är också i stort sett oförändrade. 1980/81 uppmärksammade alla tre nyhetsredaktionerna inom SR försvarsfrågor med en andel av drygt 1,5 procent av det svenska nyhetsmaterialet.

Den senaste mätpunkten gäller endast Rapport och avser ett genomsnitt för vinterhalvåret 1981-84: 6 procent av nyhetsmaterialet ägnas nu det svenska försvaret, alltså nästan en fyrdubbling. Den största delen av ökningen sammanhänger direkt med de olika ubåtsincidenterna (undersökningen avslutades före Karlskrona-incidenten tidigt 1984). Det är emellertid skäl att notera att även om dessa incidenter räknas bort, har Rapport börjat uppmärksamma det svenska försvaret i större utsträckning än tidigare; man kan vara helt övertygad om att en motsvarande mätning av utvecklingen i övriga medier skulle ge i huvudsak samma bild.

Även kvalitativa förändringar av det som innefattas under rubriken "försvar" har noterats under senare år. Som särskilt delområde har i etermedierna från 1972 noterats försvaret i dess säkerhetspolitiska roll, inklusive militärmanövrer, försvarskostnader, försvarsindustriella frågor och vapenexport samt de värnpliktigas situation. Den största förändringen noteras för Rapport: 1972 gällde över hälften av nyheterna försvarets kostnader, vapenindustrin och -exporten samt de värnpliktigas situation, medan ingen tid alls ägnades åt försvarets säkerhetspolitiska roll. Numer täcker de tre förstnämnda områdena bara cirka en tiondel av materialet medan försvarets säkerhetspolitiska roll, främst men inte enbart på grund av ubåtsjakten står i centrum.

En serie jämförelser mellan försvarskostnadernas andel av statsutgifterna och storstadspressens intresse för försvarsfrågan visar på en god överensstämmelse. I övrigt finns inga sådana

överensstämmelser då det gäller försvaret.

Den konstaterade betydelsen av ubåtsincidenterna ger ju en erinran om att det kan ske snabba förändringar, som inte kan avläsas i förändring av BNP-andel eller dylikt. Det bör emellertid påpekas att de eventuella samband vi söker gäller utvecklingen på längre sikt. Ingenting är heller förutsatt om en tänkbar påverkans riktning. Det kan t ex mycket väl vara så att större rapportering om försvaret blir ett stöd för större försvarsanslag.

Brott

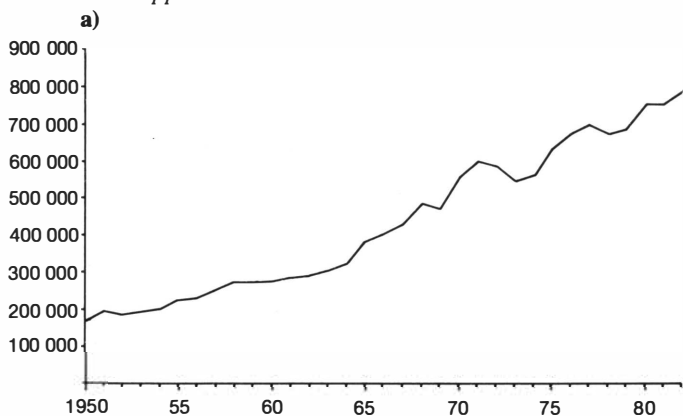
Det sista exemplet gäller brottsstatistik och brottsrapportering. Det finns olika sifferserier att välja på men de ger samma bild av brottsutvecklingen i stort. Antalet anmälda brott (figur 5:7a) visar sålunda en kraftig nästan oavbruten uppgång av brottsligheten från 50-talets början fram till idag. Antalet brott har under denna period mer än fyrdubblats.

Brottsrapporteringen (figur 5:7b) visar en annan bild. I storstadspressen har den konstant gått ned från det ena undersökningsåret till det andra. Uppgången i Ekot från 1948 till 1960 kan tolkas som ett led i den allmänna anpassningen till de mer traditionella nyhetsvärderingsprinciperna i pressen. Därefter är det ingen förändring och sedan sker åter en kraftig minskning av nyheterna om brott i Ekot.

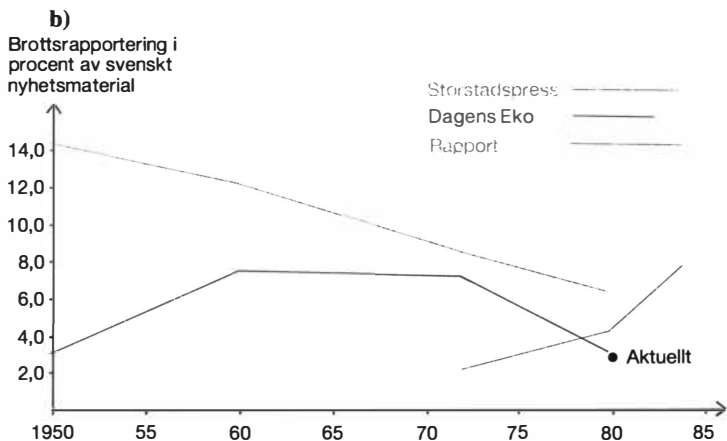
Rapport slutligen startar på samma låga nivå som Ekot under dess folkbildningsidealistiska period. Sedan ökar brottsrapporteringen i Rapport i två steg. Vid det gemensamma mättillfället 1980/81 ligger alla tre etermedieredaktionerna mycket nära varandra. Det bör tilläggas att ökningen av brottsrapportering i Rapport för senare år inte väsentligen beror på att de nya typerna av brott, ekonomiska brott och narkotikabrott, tillkommit. Det är frågan om en ökning av uppmärksamheten på brott över hela fältet under den sista perioden.

Något underlag för att sluta sig till ett samband mellan brottsfrekvens och brottsrapportering ger inte dessa uppgifter. Fram

Figur 5:7 Mediernas brottsrapportering respektive faktiskt antal rapporterade brott.

Källa: Brottsförebyggande rådet.

Källa: Brottsförebyggande rådet.

till 1980/81 halveras brottsrapporteringen i storstadspressen samtidigt som antalet rapporterade brott fyrdubblas.

Sammanfattning

Vi har alltså genomfört en systematisk jämförelse mellan den bild av verkligheten och av utvecklingen över tid som ett antal statistiska serier ger med olika mediers motsvarande samhällsbild. I flertalet fall har det varit omöjligt att utläsa något samband mellan utvecklingen i mediernas och samhällsstatistikens värld. I vissa undantagsfall har sådana samband framträtt, men man måste komma ihåg att även om samhällsstatistiken och mediernas verklighetsbild vore totalt oberoende av varandra, skulle som en slumpeffekt ett antal samband mellan utvecklingstrenderna framträda. Därför kan vi med ganska stor säkerhet konstatera att vårt prov utfallit negativt.

Två slags invändningar mot dessa slutsatser ligger nära till hands. Den ena skulle gå ut på att de använda statistiska serierna är olämpliga som jämförelseobjekt. Det förefaller dock svårt att tänka sig att det finns bättre mått på faktisk arbetslöshet, faktisk omfattning av arbetskonflikter, brottslighet etc än den vi här använt.

Den andra invändningen går ut på att själva förväntan på någon slags överensstämmelse är orealistisk. Journalisterna väljer inte nyheter med en statistikbok i hand. Denna invändning ligger det säkert åtskilligt i. Om man accepterar den, får detta emellertid konsekvenser: uttalanden om att medierna faktiskt speglar eller skall spegla verkligheten blir tvivelaktiga och det blir i stället naturligt att söka efter andra förklaringar till förändringar i mediebilden än förändringar i verkligheten. Denna slutsats passar väl in i vårt grundläggande antagande om nyhetsideologiernas betydelse.

6 Aktörerna

De flesta nyheter innehåller aktörer, någon som gör något, någon som säger något. Detta slags aktörer skall skiljas från "omaktörer", dvs sådana som blir föremål för handlingar eller uttalanden. Detta kapitel handlar om aktörer i den förstnämnda egenskapen. I nästa kapitel, som gäller den kritiska samhällsbevakningen, behandlas främst omaktörerna.

Vissa nyheter saknar aktörer: arbetslösheten ökar, skörden blir rekordstor etc. Den alldeles övervägande delen av materialet eller omkring 95 procent av artiklarna respektive inslagen innehåller åtminstone en aktör. Dessa aktörer är ofta personer – i allmänhet sådana som företräder något, t ex en myndighet eller organisation – men det kan också vara fråga om "myndigheter", "organisationer" etc i sig utan någon personlig företrädare. Vi börjar med en översiktlig presentation av ett antal större aktörsgrupper, både med och utan någon person som företrädare, och deras förekomst i medierna under 1900-talet. Antalet aktörsgrupper har begränsats till 16 bl a med hänsyn till behovet att kunna identifiera samma grupper i alla våra undersökningar.

Ett första intryck av den stora tabellen 6:1 är likheten mellan medierna. Stora grupper är stora och små är små i de flesta medierna. Härvid bortses från de helt avvikande värdena för det tidigare Ekot med dess starka koncentration på experter och kulturpersonligheter. Likheterna kommer tydligast fram i tabellens summakolumner längst ned.

Tre huvudgrupper av aktörer dominerar bilden totalt. Politikerna, myndigheterna och organisationerna. Tillsammans sva-

rar dessa tre stora kategorier för cirka 75-85 procent av alla förekommande aktörer. Det bör dock redan här påpekas att organisationskategorin är ganska heterogen. Hit har bl a förts gruppen SAF och företag, vilken domineras av företag. Av de övriga aktörsgrupperna utanför de tre stora är i pressen gruppen enskilda ganska omfattande. I etermedierna spelar gruppen experter och kulturpersoner – även bortsett från det tidiga Ekot – en ganska stor roll liksom utländska aktörer, inte minst under de allra senaste åren.

Det finns också lätt iakttagbara systematiska skillnader mellan olika medier. Att lokalpolitikerna spelar en större roll i pressen, särskilt landsortspressen, än i de undersökta etermedierna är inte särskilt anmärkningsvärt. Det är också naturligt att den kommunala förvaltningen tilldrar sig större intresse i pressen än i etermedierna. De fackliga organisationerna röner i allmänhet större uppmärksamhet i etermedierna än i pressen, medan det omvända förhållandet gäller de ideella organisationerna.

Vi övergår nu till att närmare granska vissa aktörsgrupper.

Politikerna

De politiska aktörer som verkar på riksplanet har hela tiden utgjort en stor grupp i medierna. Nivåerna har emellertid växlat. Dessa politiker tog i anspråk något större utrymme i pressen under åren 1912–36 än under den följande perioden 1948–72. I pressen registreras inte heller någon påtaglig förändring 1972. Däremot sker då någonting utomordentligt märkligt i etermedierna, om man jämför med pressen 1972 och bakåt samt med Ekot 1960, som ju vid den tidpunkten kan betraktas som ett "normalt" nyhetsmedium: rikspolitikerna får dubbelt så stort utrymme som tidigare; omkring en fjärdedel av alla aktörer i nyheterna överhuvudtaget tillhör denna krets. Detta är ett tecken på en enorm politisering av nyhetsstoffet. Samma höga siffror noteras för nästa mätperiod 1980/81, med någon liten nedtrappning de allra sista åren. Som förut påpekats tycks storstads-

pressen, men inte landsortspressen, ha följt i etermediernas spår enligt undersökningen för 1980/81.

Sverige bilden har alltså på ett avgörande sätt politiserats under dessa år. Det är inte samma Sverige som visas upp längre.

Är det då bara mediernas bild av Sverige som förändrats eller har också verkligheten förändrats på motsvarande sätt? Med "verkligheten" kan man mena olika saker. Den offentliga sektorn ökar exempelvis särskilt kraftigt under 60- och 70-talen. Emellertid hade en ökning, i måttlig takt, pågått under hela 1900-talet och den tog ytterligare fart redan under 40-talet. Som nyss nämnts ger pressdata en motsatt bild, dvs inriktningen på händelser inom den politiska sfären – speglade genom uppmärksamhet på rikspolitiker – minskade något. Sedan följer en plötslig våldsam ökning av uppmärksamheten inom etermedierna, i vilken storstadspressen så småningom deltar.

En annan verklighetsbild är medborgarnas syn på politiken. Här har vi funnit en fråga i medborgarintervjuer i samband med politiska val som i samma lydelse ställts sedan 60-talets början, nämligen frågan om medborgarnas intresse för politik. Frågan gäller om medborgarna är mycket, ganska, inte särskilt eller inte alls intresserade av politik¹. Svaren fördelar sig ganska jämnt mellan de två första och de två sista svarsalternativen. Andelen svarande som förklarar att de är mycket eller ganska intresserade av politik uppgick vid de undersökta riksdagsvalen till följande (procentandelar): 1960 (44), 1964 (44), 1968 (50), 1973 (52), 1976 (56), 1979 (53) och 1982 (53). Som framgår av denna sifferserie tycks en viss nivåhöjning av det politiska intresset ha skett mellan 1964 och 1968. Tidigare angav 44 procent av väljarna att de var mycket eller ganska intresserade av politik, efteråt ligger medelvärdet vid 53 procent. En viss ökning av det politiska intresset bland medborgarna kan alltså registreras just vid den kritiska tidpunkten.

Höjningen är dock mycket måttlig i jämförelse med eterme-

¹ Undersökningarna är gjorda av SCB och Statsvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet (Bo Särllvik, Olof Pettersson, Sören Holmberg).

diernas fördubblade uppmärksamhet på politiken/politikerna. Sammanfattningsvis kan vi således konstatera att det finns vissa förändringar i verkligheten utanför medierna som går i samma riktning som förändringen i mediernas bild, men dessa förändringar är inte av den plötsliga och våldsamma karaktär som våra mediedata anger. Det finns därför skäl att också söka efter andra förklaringar och vi återkommer till frågan längre fram.

Ett helt annat spørsmål, som det ligger nära till hands att ta upp när det gäller politikernas exponering i medierna, avser fördelningen på partier och kanske i första hand fördelningen mellan regering och opposition. Det är rimligt att vänta sig att regeringsinnehavet ger partiet/partierna i regeringsställning ett visst extra tillskott av uppmärksamhet. Regeringsinnehavet ökar de politiska resurserna och är dessutom förenat med en rad formella uppgifter vars handhavande leder till publicitet. Frågan gäller hur stort tillskottet blir, vad en regering rimligen kan räkna med av exponering i förhållande till oppositionen.

De uppgifter som återges i tabell 6:2 hämtas enbart från etermedierna. Bland annat gör dagspressens karaktär av partipress den mindre lämplig för en översiktlig jämförelse av detta slag. Några etermedier har specialstuderats för detta ändamål för att utvidga basen för jämförelsen. Tabellen avser huvudaktörer, dvs den aktör som dominerar ett inslag. En kontroll av fördelningen av andraaktörerna, som kan genomföras på materialet från 1980/81, ger i huvudsak samma resultat som för huvudaktörerna.

Tabell 6:2 *Inslag med regering respektive opposition som huvudaktör, procent av inslag.*

	E37	E48	E60	R70/71	R72	E72	E75/76	E80/81	R80/81	A80/81	R81/82	E82/83	R82/83	A82/83	R83/84
gering + regeringspartier	100	84	71	74	58	66	56	67	72	71	79	70	67	80	75
gerlig opposition	0	8	22	23	33	27	29	0	0	0	0	27	28	18	22
cialistisk opposition	0	8	7	3	9	7	15	33	28	29	21	3	5	2	3
nma	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Den bild som framträder ur tabell 6:2 förefaller vara ganska entydig. Om vi bortser från de allra tidigaste värdena för Ekot, som speglar en äldre opolitisk, officiös hållning till regeringens verksamhet, bör tydligen en regering oavsett partifärg kunna räkna med att lägga beslag på någonting mellan dubbelt så stor och tre gånger så stor uppmärksamhet som den samlade oppositionen. Mellan cirka 60 och 80 procent av de politiska aktörerna företräder således regeringen och regeringspartiet eller regeringspartierna. Oppositionen får nöja sig med resten. Det lägsta värdet för regeringen noteras för vinterhalvåret 1975/76, vilket möjligen kan ha samband med de speciella förhållandena under jämviktsriksdagens tid. Det tycks inte spela någon avgörande roll om oppositionen består av huvudsakligen ett parti, såsom under de borgerliga regeringarna, eller om oppositionen består av tre partier. Genomsnittligt får oppositionen totalt sett nöja sig med omkring en tredjedel av den uppmärksamhet som ägnas politiska aktörer.

Myndigheterna

Den grupp aktörer som från början dominerade i nyheterna var myndigheterna. I både storstads- och landsortspress hade i cirka 40 procent av nyheterna 1912–36 en myndighet eller en företrädare för myndighet som huvudaktör. Tidningarna innehöll under denna tid en stor mängd officiella notiser av olika slag. Andelen myndighetsaktörer i pressen har sedan sakta sjunkit men inte lägre än till cirka 30 procent 1980/81. Ekots intresse för myndigheternas verksamhet var vid de två första mättillfällena skäligen svagt. Först 1960 nådde man upp till cirka 25 procent myndighetsaktörer och där har Ekot enligt våra mätningar stannat. De siffror vi har för TV ligger något lägre eller omkring 20 procent. Vi kan slutligen i detta sammanhang notera att den offentliga förvaltningens enorma expansion under senare årtionden inte lett till en ökad utan snarare minskad rapportering. Däremot har ju, som nyss påpekats, uppmärksamheten på

politiken kraftigt ökat.

I tabell 6:1 har myndigheterna uppdelats på tre huvudkategorier, domstolar, polis, militär – den klassiska ”nattväktarstaten” – övrig central förvaltning samt regional förvaltning. Det är den förstnämnda kategorin som i pressen får vidkännas den kraftigaste och mest systematiska reduktionen, en successiv minskning från 20 till 10 procent av alla huvudaktörer. I etermedierna är denna kategori aldrig stor. Vad Ekot beträffar ligger ett värde, för 1960, så högt som 14 procent, men annars ligger alla värden för etermedierna under 10 procent. De allra senaste åren tycks dock en viss uppgång ha ägt rum.

Den övriga centrala förvaltningen uppmärksammades från början mindre, mycket mindre än domstolar, polis och militär. I storstadspressen tycks det dock ha blivit ombytta storleksrelationer efter 1972. Detsamma gäller i ännu högre grad etermedierna från 1972; under de senaste åren har dock en viss utjämning skett.

Den regionala förvaltningen, som är både statlig och kommunal, har hela tiden fått relativt stor uppmärksamhet i pressen, under senare år i första hand i landsortspressen. För de sista åren visar också Rapport något högre siffror än under 1980/81. Om man ser till den faktiska utvecklingen i samhället är det den regionala förvaltningen som svarat för nästan hela den väldiga expansionen under de senaste årtiondena.

Mediernas rapportering om olika huvudgrupper av myndighetsaktörer ger också en allmän föreställning om vad nyheterna kan tänkas avhandla. Vi har emellertid försökt att på ett mera direkt sätt mäta vad det är för slags verksamhet från myndigheternas sida som medierna uppmärksammar. I tabell 6:3 redovisas resultatet av en övergripande klassifikation (På grund av den ursprungliga kodningen har det ej varit möjligt att skilja ut förslagsfunktionen i pressmaterialet).

Tabell 6:3 är ganska lätt att överblicka. I pressen har de tre kategorierna, behandling av rättsfrågor, andra beslut och åtgärder samt informationsverksamhet, från 1912 till 1972 upptagit

[illegible]

omkring 75-85 procent av utrymmet. Det är den traditionella bilden av myndigheter som här träder fram. Vad som ändras under dessa år är i huvudsak att proportionen rättsliga ärenden minskar och de båda andra kategorierna ökar. I etermedierna från 1980/81 är läget ett annat. De nämnda tre stora kategorierna täcker endast omkring hälften av inslagen. I stället är det en väsentligen ny roll som myndigheterna spelar, nämligen som källor för kritik mot olika företeelser i samhället. Även uppgiften att försvara den egna verksamheten får ett visst utrymme. I Ekot och Rapport tar dessa uppgifter närmare en tredjedel av utrymmet, i Aktuellt ungefär en femtedel. De traditionella myndighetsuppgifterna ersätts alltså delvis med mera aktiva samhällsdebatterande uppgifter.

När man ser att denna skillnad mellan press och etermedier också speglar en skillnad mellan tidigt 70-tal och tidigt 80-tal, undrar man om det är tiden eller typen av medium som förklarar skillnaden. Tyvärr kan vi inte få fram en fullständig jämförelse. På en väsentlig punkt, när det gäller "kritik", kan dock en komplettering göras. Det visar sig då att 1972 framfördes kritik från myndigheterna i 5 procent av Ekots inslag (1960 var siffran 0,5 procent) och 9,5 procent i Rapports inslag. Rapport gick alltså även här före, Ekot följde efter halvvägs liksom även storstadspressen. 1980/81 är andelen kritik från myndigheternas sida i storstadspressen 21 procent och medeltalet för Rapport 1981-84 är så högt som 37 procent. Den senast anförda höga kritikandelen tycks delvis ha ett samband med ubåtsincidenterna. Även om man bortser härifrån har i varje fall myndigheternas roll som källa för kritik ingalunda försvagats på sistone.

Det förefaller alltså som om mediernas bild av myndigheterna delvis förskjutits under senare tid. Själva myndighetsutövningen – att besluta och informera – framstår inte längre som lika dominerande. Myndigheterna har också i medierna tilldelats en viktig funktion i den kritiska samhällsbevakningen, varvid det förefaller som om Rapport gått i spetsen.

Till myndigheterna som föremål för kritik återkommer vi i nästa kapitel.

Organisationerna

Företrädarkarna för organisationerna, inklusive företag, utgör totalt sett mellan 25 och 38 procent av alla huvudaktörer i dagspressen 1912-72 (se tabell 6:1). Vid alla mättillfällen utom ett har landortspressen högre värden än storstadspressen. Motsvarande siffror för 1980/81 innebär som förut nämnts sannolikt en underskattning, eftersom undersökningen endast gäller förstasidorna.

Ekot 1948 och 1960 ägnar begränsad uppmärksamhet åt organisationerna som aktörer, cirka 18 procent. Vid nästa mättillfälle 1972 redovisar både Ekot och Rapport väsentligt högre värden eller cirka 25 procent. Det är främst företag och fack som ökat. Sedan sker en ytterligare stegring till omkring 30 procent, varefter Rapport för de tre senaste åren redovisar en markant minskning ned till 24 procent och det är främst företag och fack som har minskat.

Med "företag" avses här "SAF och företag". Bakom uttrycket SAF står samtliga arbetsgivarorganisationer. Inom den sammanslagna kategorin dominerar genomgående företagen över SAF. Arbetsgivarorganisationerna får mellan en tredjedel och en tiondel av den samlade uppmärksamheten. Hälften av uppmärksamheten som etermedia ägnar företagen, ägnas stora namngivna enskilda företag. En anledning till att SAF och företag slagits samman i den mer översiktliga redovisningen är svårigheten att i vissa fall skilja företagens arbetsgivarfunktioner från deras övriga verksamhet sådan den redovisas i nyheterna.

När det gäller relationen mellan SAF och företag å ena sidan samt LO- och tjänstemannafack å den andra är den förstnämnda kategorin större vid alla mättillfällen utom i Rapport 1972 och 1981/83. Om man däremot jämför facket med arbetsgivarorganisationerna ägnas arbetsgivarna genomgående mindre uppmärksamhet. Att vara föremål för uppmärksamhet är emellertid inget entydigt mål för en aktör. Som belyses i nästa kapitel kan uppmärksamheten ibland vara övervägande negativ för veder-

börande aktör.

En särskild grupp av dessa organisationer, de s k folkrörelserna, har blivit föremål för en specialstudie. Den bygger enbart på pressdata 1912–72 och avser de fackliga organisationerna, jordbrukets föreningsrörelse, Kooperationen, nykterhetsrörelsen, frikyrkorna och bildningsrörelsen¹. Några huvudresultat redovisas här.

Vad det totala nyhetsmaterialet om folkrörelserna beträffar har pressen det lägsta värdet 1912 eller 13 procent, något högre nivå föreligger 1924–36 eller 17–15 procent, och en högsta nivå 1960 och 1972 eller 20 respektive 19 procent. En närmare analys visade att hela ökningen under senare år kunde återföras till det regionala materialet i landsortspressen. Däremot hade det nationella materialet, dvs det som gällde folkrörelserna på nationell nivå, snarast minskat. Hela ökningen var alltså koncentrerad till landsortspressen, dvs lokalpressens alltmer ökade prioritering av lokalt eller regionalt material har också kommit de lokala folkrörelserna till del. Vi avstår från att komplettera med resultat från undersökningen 1980/81, eftersom förstasidornas innehåll inte är lämpliga som jämförelseobjekt på denna punkt. Etermediernas intresse för folkrörelserna, som i tabell 6:1 kan avläsas bland annat under rubrikerna ekonomiska organisationer, ideella organisationer och övriga organisationer, är väsentligt svagare än i pressen 1972, då en mer fullständig jämförelse kan göras. Beträffande en folkrörelse, den fackliga, gäller emellertid motsatsen: den är mer uppmärksammas i etermedierna än i pressen.

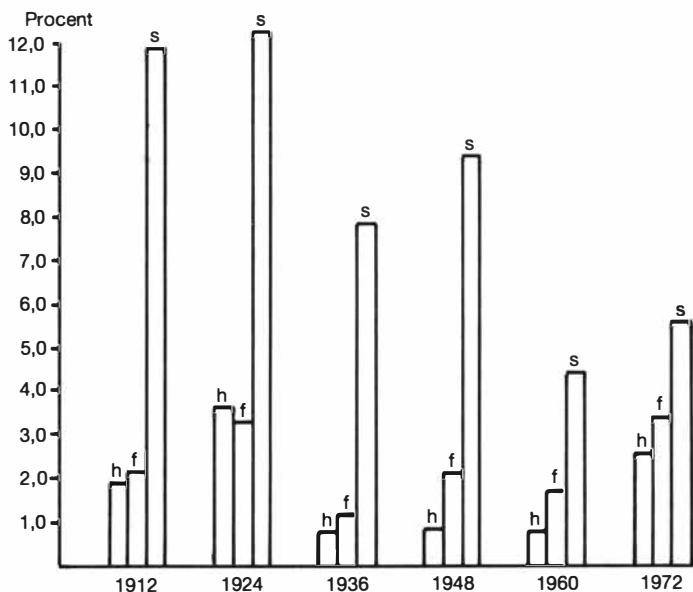
En intressant och generell iakttagelse är att skillnaderna i folkrörelserapportering mellan de olika partipolitiska pressgrupperna minskat under senare år. Det gäller både den totala bevakningen och bevakningen av enskilda organisationer. Folkrö-

¹ Väsentliga resultat om dessa organisationer har redovisats av Folke Johansson och Dan Viklund i en bok redigerad av Karl Erik Rosengren, *Advances in Content Analysis*, Sage Publications 1981.

relsernas partipolitiska anknytning tycks alltså spela väsentligt mindre roll än förut för rapporteringens volym. Särskilt markerat är detta för det senaste undersökningsåret, 1972.

Som illustration kan man välja andelen nyhetsartiklar som behandlar de fackliga organisationerna inom LO. Enligt figur 6:1 har den socialdemokratiska pressen genomgående haft en större andel artiklar om LO än den borgerliga pressen. Andelen i den socialdemokratiska pressen har emellertid kraftigt minskat under senare år – eftersom samtidigt textmängden ökat behöver detta icke innebära en faktisk volymminskning – medan andelen i den borgerliga pressen snarast ökat, framförallt 1972, med följd att en påtaglig utjämning skett.

Figur 6:1 Nyhetsmaterial om LO i olika pressgrupper¹.

¹Högerpress (h), folkpartipress (f) och socialdemokratisk press (s).

Övriga aktörer

Vid sidan av de tre stora aktörsgrupperna, politiker, myndigheter och organisationer, finns det också ett antal mindre betydelsefulla aktörer, delvis särredovisade i tabell 6:1; vi lämnar i detta sammanhang de utländska aktörerna därhän. "Medier" anges som aktörer endast när själva nyheten handlar om dem, t ex organisatoriska eller ekonomiska beslut, och inte när ett medium endast anges som källa för en nyhet. Det högsta noterade värdet för medier är 2,5 procent, det lägsta ligger under 1 procent.

I gruppen "övriga aktörer" ingår bland andra kungligheter. I storstadspressen utgjorde de 3,4 procent av aktörerna 1912. Åren 1936, 1948, och 1960 var motsvarande siffror något mindre än 2 procent, medan siffrorna vid övriga mättillfällen legat vid endast någon tiondels procent. Ekot har ett högsta värde 1960 med 1 procent, i övrigt är det också här fråga om tiondelar av procent. Mätningen av Rapport varierar mellan 0 procent 1972 och senare 1 respektive 2 tiondels procent.

Kategorin "experter, kulturpersoner" innefattar också företrädare för fria yrken. Dessa olika grupper av aktörer utmärks av att de inte i första hand representerar någon eller något utom sig själva. För pressen är värdena för dessa kategorier genomgående låga, under 10 procent, ända fram till storstadspressen 1980/81, då 12 procent av aktörerna tillhör denna kategori. De tidiga extremt höga värdena för Ekot har förut kommenterats (se tabell 3:1). Etermedierna uppmärksammar emellertid fortfarande dessa aktörer i relativt hög grad.

En aktörskategori som definitionsmässigt tycks uppträda endast på egna vägnar och inte som representant för någon är gruppen "enskilda". Som påpekats spelar denna kategori genomgående en stor roll i pressen — med undantag för storstadspressen 1980/81. Att kategorin i etermedierna är väsentligt mindre förekommande kan kanske uppfattas som naturligt med hänsyn till att det här gäller utpräglade riksmedier som inte har möjlighet att ägna någon större uppmärksamhet åt mera speciella, individuella förhållanden. Samtidigt kan man hävda att om

bevakningen av olika makthavares verksamhet är en huvuduppgift, borde enskilda förekomma i första hand som offer för olika slag av övergrepp. Rapport 1972 har för övrigt den högsta siffran bland etermedierna för kategorin enskilda, 9,4 procent.

Mot denna bakgrund är det av intresse att i detalj studera vilken funktion de enskilda personerna har i etermediernas nyhetsprogram. En genomgång i efterhand av program för program i 1980/81 års material, som ju är det enda helt fullständiga etermediematerialet, har därför gjorts. Av praktiska skäl har genomgången begränsats till Rapport. Sammanlagt förekom 138 enskilda aktörer – både som huvudaktörer och biaktörer – och deras huvudsakliga roll i programmen framgår av uppställningen i tabell 6:4.

Nära hälften eller 46 procent av alla i programmen förekommande enskilda personer spelar enligt tabell 6:4 rollen av företrädare för allmänheten eller "mannen på gatan", dvs en person som slumpvis tillfrågas om sin åsikt om någonting. I 15 procent av fallen gäller det en nyhet som berör en enskild, t ex en hjärttransplantation, eller också får en enskild, t ex i egenskap av ögonvittne, rapportera om en olycka (9 procent av fallen).

Tabell 6:4 *Enskilda personers roll i Rapport 1980/81. Antalet presenterade personer, procent.*

	Antal personer Procent	
Enskildas talan mot myndighet etc	6	4
Enskild företräder grupp med problem	26	19
Enskild representerar organiserat intresse/ för fram allmän kritik	10	7
Enskild företräder allmänheten eller del av (utan problem)	63	46
Nyhet berör enskild	21	15
Enskild rapporterar om nyhet	12	9
	138	100

Av större principiellt intresse är den situation, där enskildas talan mot t ex myndighetsbeslut förs fram. Detta förekommer emellertid i mycket liten utsträckning, bara 4 procent av fallen.

Vanligare är då att enskild företräder någon grupp med problem, t ex missbrukare av olika slag eller handikappade. Denna roll spelar 19 procent av alla enskilda. Syftet torde här vanligen vara att rikta allmänhetens uppmärksamhet på de berörda gruppernas särskilda svårigheter och eventuellt väcka opinion för stödåtgärder. Dessutom händer det att enskilda får bli talesmän för ett organiserat intresse eller föra fram allmän kritik mot t ex någon regeringsåtgärd. Det är 7 procent av de enskilda som fungerar i sistnämnda roll, vanligtvis som "representanter" för någon organisation eller något intresse.

Sammanfattningsvis kan det alltså konstateras att endast några procent av aktörerna i etermediernas nyhetsprogram under senare år har utgjorts av enskilda personer. Av denna lilla grupp är det enbart ett fåtal som uppträder i sammanhang där det kan vara fråga om att bevaka enskildas intressen gentemot t ex myndigheter. Något vanligare är att enskilda väljs ut som företrädare för svaga eller eftersatta grupper.

Totalt sett är det alltså "auktoriserade" representanter för myndigheter, partier, organisationer och företag som helt dominerar scenen i etermediernas nyhetsprogram.

Andelen kvinnor

Mot bakgrund av senare års jämställdhetsdebatt kan det vara av intresse att avslutningsvis redovisa några uppgifter om andelen kvinnor bland förekommande aktörer i nyhetsprogrammen och bland reportrarna. I Ekoprogrammen under det sista kvartalet 1937, det år Ekot började, förekom inga kvinnor i någondera kategorin. Vad beträffar andelen kvinnliga aktörer i programmen – opersonliga aktörer av typ myndighet, företag etc har ej medräknats – är det lämpligt att först börja med tredje raden i tabell 6:5 som avser samtliga förekommande kvinnor. De tre första undersökta åren av Ekot 1948, 1960 och 1972 visar ingen utveckling och ger ett medeltal på något under 5 procent. Rapport 1972 visar däremot ett dubbelt så högt värde och på samma nivå ligger alla följande värden för såväl Ekot som för Rapport

Tabell 6:5 *Andel kvinnor bland individuella aktörer och bland reportrar, procent.*

	E48	E60	E72	R72	E80/81	R80/81	A80/81	R81–84
Andel kvinnor bland samtliga aktörer	4	6	3	11	10	10	11	11
Andel kvinnor bland aktörer i beslutsposition	2	5	3	6	9	8	8	9
tAndel kvinnor bland övriga aktörer	8	8	4	22	23	23	31	19
Andel kvinnor bland reportrar	0	3	11	–	30	27	23	–

Anm: – betyder att uppgift saknas

och Aktuellt. Även i detta avseende har alltså Rapport 1972 gått före och visat vägen.

Aktörerna har också klassificerats med hänsyn till sin position eller roll, dels sådana som befinner sig i en beslutsposition, dvs företräder en myndighet, en organisation etc – t ex en tjänsteman i myndigheten, en ombudsman, en lokal fackordförande – dels övriga, dvs enskilda personer. En jämförelse mellan dessa två kategorier och samtliga kvinnor visar tydligt, att det är aktörer i beslutsposition som utgör den ojämförligt största gruppen. Beträffande dem gäller att mediernas valfrihet är relativt begränsad, därför att man vanligen är hänvisad till en viss person som den bästa informatören. Den fördubbling av andelen kvinnor i beslutsposition, som här kan konstateras under senare år, torde därför väsentligen spegla en faktisk utveckling i samhället: omkring 10 procent av dessa personer torde numera vara kvinnor. Vad de enskilda personerna beträffar har medierna större valfrihet, och det är här som förändringen är mest påtaglig i Rapport 1972 och senare: man har bemödat sig att få med fler kvinnor i denna grupp.

Förekomsten av kvinnliga reportrar i programmen har också angivits i den nedre delen av tabellen 6:5, i de fall vi haft uppgifter tillgängliga. Ännu 1948 fanns ingen kvinna bland Ekots reportrar. Sedan har andelen snabbt vuxit och de föreliggande värdena för 1980/81 varierar för samtliga redaktioner mellan 23 och 30 procent. Enligt en annan undersökning av andelen kvinnor, bland alla vid TV i riket anställda nyhetsreportrar hösten 1983, utgjorde dessa 31 procent¹. Denna utveckling torde vara resultatet både av att tillgången på lämpliga kvinnliga journalister ökat och av rekryteringspolicy.

Med tillämpning av rådande principer för nyhetsförmedling är det alltså enbart genom en ökning av andelen kvinnor i beslutsposition i samhället, som någon väsentlig ökning av andelen kvinnliga aktörer i programmen kan förväntas. För kvinnor och män gäller detsamma: man måste "företräda" något för att få vara med.

¹ Ulla Abrahamsson, Gunilla Boëthius, Maria Modig, *Nyheter för kvinnor och män?*, PUB, Stockholm 1983, sid 49.

7 Kritisk samhällsrapportering

Att undvika kontroversiellt stoff var från början en klart uttalad målsättning för SR. Något utrymme för en kritiskt granskande journalistik fanns knappast under sådana förhållanden. De ursprungliga restriktionerna på programpolitiken försvagades emellertid successivt. Någon gång på 60-talet började många framställa en "kritisk" inriktning av samhällsbevakningen som ett ideal. Makthavare av olika slag skulle utsättas för en kritisk uppmärksamhet. "Kritisk granskning" blev ett honnörsuttryck som återkom i många policyuttalanden inom SR och som fortfarande ingår i olika gällande policydokument. I avtalet med staten talas endast om uppgiften att "granska" myndigheter, organisationer och företag.

Om den närmare innebörden av denna granskningsuppgift, med eller utan särskilt betonande av dess kritiska karaktär, lämnar de aktuella dokumenten inget besked. Vad som finns är vissa praktiska anvisningar, t ex i Radions programregler. Där heter det således under rubriken "Vid kritisk granskning av myndigheter och liknande" att i sådana program utgångspunkten ofta är intervjuer med förfördelade parter, dvs medborgare som kommit i kläm:

Balans i dessa program kan ofta uppnås endast genom att intervjuaren/programledaren intar en mera kritisk attityd gentemot representanten för myndigheten än gentemot medborgaren.

Det finns skäl att, innan vi går vidare, söka precisera några principiella utgångspunkter för journalisternas granskande uppgift, särskilt i den kritiska tappningen. Själva förutsättningen

eller grunden tycks vara ett allmänt kritiskt förhållningssätt till de aktörer vilkas budskap man förmedlar och till den verklig-hetsbild som presenteras. Det betyder att journalisten inte utan vidare skall vara beredd att godta aktörens officiella framställning eller den givna beskrivningen av samhällsförhållandena.

Stundom har i kritisk samhällsbevakning inlagts något annat än ett allmänt kritiskt förhållningssätt, något som kan beskrivas som dess motsats. Vad som förordats har varit ett visst slag av kritik, riktad mot ett speciellt föremål. Härmed åsyftas olika marxistiska skolors uppfattning om det kapitalistiska samhället som roten till allt ont: endast den samhällsrapportering är kritisk och lovvärd som går ut på att avslöja det kapitalistiska samhällets brister. Inslag av dylika tankegångar har antagligen funnits bland förespråkare för den kritiskt granskande journalistiken, men de har aldrig fått officiell sanktion.

Vad som kännetecknar den kvalificerade kritiska samhällsbevakningen, utöver själva det icke auktoritetsbundna förhållningssättet, tycks vara att grunden för kritiken utgörs av att vederbörande aktörs handlingssätt eller berörda förhållanden strider mot allmänt accepterade normer. Vad som kan kritiseras är alltså olika slag av brottsligt förfarande, andra avvikelser från gällande regler och samhällelig moral, undanhållande av information, felaktig information osv. Att spåra upp, att avslöja handlingar och förhållanden av dylika slag framstår i den kritiska traditionen som den stora journalistiska bragden.

Någonting helt annat är den kritiska belysning av myndigheters etc verksamhet som man åstadkommer genom att föra fram någon som "tycker" annorlunda än den refererade aktören, därför att vederbörande har andra åsikter, t ex representerar ett annat parti än förslagsställaren. Vad journalisten härigenom åstadkommer är en redovisning av att olika åsikter föreligger. Detta är otvivelaktigt en enklare uppgift än den förut nämnda.

Vi går nu över till att närmare belysa den kritiska samhällsrapporteringen utan att, till en början, göra något försök att skilja mellan olika slag av kritik.

Kritikens omfattning

Vi börjar med att redovisa den totala mängden kritik i de undersökta medierna vid olika tidpunkter. Härvid görs alltså ingen skillnad ifråga om vad slags kritik som förekommer eller vem som framför kritiken och vem som är mottagare. Det kan finnas skäl att inledningsvis också ta med kritikens motsats, eller förekommande beröm. Berömmet består dels av mera preciserade positiva karaktäristiker av aktören såsom kunnig, effektiv, enig etc, dels av uttalanden om stöd för förslag, partier, organisationer osv. Vi tar i detta första avsnitt också med utländska aktörer som bedöms av svenskar, respektive av utlänningar i Sverige.

Med kritik avses här endast den kritik som en aktör framför mot en annan; det är inte frågan om sådana fall där en viss aktör ställs i negativ dager t ex genom skildring av ett visst händelseförlopp. Vidare gäller uppgifterna i tabell 7:1 endast huvudaktörernas kritik mot den viktigaste "omaktören", dvs eventuellt förekommande andra aktörer är uteslutna. Denna begränsning är nödvändig för att kunna utnyttja samtliga undersökningar; genom kontroll vet vi att dagenefterlistorna åtminstone är tillförlitliga så långt.

Vi vet också genom kontroll mot det fullständigt kodade materialet 1980/81 att tillförande av övriga omtalade aktörer visserligen ökar antalet till nästan det dubbla men att fördelningen mellan olika aktörsgrupper liksom andelen kritik endast obetydligt påverkas.

När det gäller själva kritiknivån eller mängden kritik framträder, återigen, att något väsentligt skett för SRs del mellan åren 1960 och 1972. Fram till sistnämnda datum rapporterades i Ekot praktiskt taget inte någon förekommande kritik från en aktör mot en annan. Att detta inte var fallet åren 1937 och 1948 ter sig mindre märkligt, eftersom Ekot då ännu var ett i många avseenden ytterst speciellt nyhetsprogram. 1960 hade emellertid som vi tidigare sett Ekot i flertalet fall utvecklats till ett nyhetsmedium av ungefär samma typ som pressen. Att under sådana förhållan-

Tabell 7:1 *Andel nyhetsmaterial (artiklar/inslag/telegram) med kritik respektive beröm, procent spaltcentimeter/tid.*

	1912	1924	1936/37		1948		1960		1972			1980/81				1981–84
	SP	SP	SP	E	SP	E	SP	E	SP	E	R	SP	E	R	A	R
Beröm	0,9	2,8	1,5	0,7	1,6	0,4	2,6	0,6	1,2	1,7	0,5	4,9	9,1	8,7	8,6	10,9
Kritik	3,3	9,7	5,3	0,0	6,8	0,6	4,4	0,9	9,5	10,9	16,2	23,9	28,2	28,4	23,7	27,0
därav utl aktörer	0,0	0,5	1,3	—	1,8	—	0,8	0,4	1,2	2,8	4,0	1,5	3,0	2,7	2,8	6,1
Andel telegram med kritik	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	14,1	14,0	12,8	27,8

den kritiknivån fortfarande kunde ligga under 1 procent av förekommande inslag är anmärkningsvärt. Det kan knappast förklaras annat än som resultat av en strävan att medvetet hålla tillbaka rapporteringen om konflikter mellan olika aktörer.

Vad pressen beträffar – vi nöjer oss här med att ge siffror enbart för storstadspressen där konfliktnivån i regel ligger högre än i landsortspressen – växlar andelen inslag med kritik från lägst 3,3 till högst 9,7 procent. Det högsta värdet noteras för 1924, då bl a antalet arbetskonflikter var väsentligt större än under något av de andra undersökningsåren. Det bör understrykas i detta sammanhang att pressen väsentligen är en partipress och att alltså den interna kritiken mellan de olika partierna kan beräknas utgöra en viktig del av den totala kritikmängden.

När vi sedan går över till 1972 har antalet inslag i Ekot som innehåller kritik mer än tiodubblats. Den restriktiva hållning som man tidigare intagit har tydligen nu helt övergivits. Kritikmängden ligger på samma nivå som storstadspressens samma år. Föregångare, även när det gäller att öppna etermedierna för kritik, är emellertid återigen Rapport 1972. Där innehåller inte mindre än 16,2 procent av inslagen uttalad kritik mot någon aktör.

Vad som därefter skett svarar emellertid inte mot den utveckling av uppmärksamheten på olika sakområden som tidigare behandlats i kapitlen 3 och 4. Mängden kritik fortsätter att drastiskt växa i samtliga undersökta medier. Omkring en fjärdedel av alla inslag i etermedierna innehåller sålunda under vinterhalvåret 1980/81 kritik mot någon aktör från huvudaktörens sida. Storstadspressen har nu följt efter i denna utveckling och når samma höga kritiknivå som etermedierna.

Det finns ytterligare en skillnad att notera mellan utvecklingen av uppmärksamheten på olika sakområden och kritiknivån. I det förstnämnda fallet tydde siffrorna för Rapport åren 1981-84 på en viss återgång till det tidigare läget. Konfliktnivån framstår däremot fortfarande som oförändrat hög.

Omkring vart fjärde inslag i etermediernas svenska material

innehåller alltså uppgifter om att en aktör kritiserar en annan. Denna kritikvolym ter sig märklig, om man betänker att många meddelanden rör rent faktiska förhållanden, där även med bästa vilja i världen kritik av någon aktör svårligen kan åstadkommas.

Sedan 1960 har alltså kritikvolymen tjugofemdubblats i etermedierna. Tyvärr har vi inte haft tillgång till några lämpliga andra mått på den i samhället faktiskt förekommande mängden intern kritik mellan olika aktörer. Ingenting tyder emellertid på att någon lika stor ökning av de faktiska motsättningarna inom det svenska samhället ägt rum. Man kan erinra om att ett av våra tidigare undersökningsår var 1948, ett år då den politiska konfrontationen mellan regering och opposition nådde en osedvanlig skärpa. Inte heller blockpolitikens framväxt ger någon entydig förklaring. Den tog gestalt i slutet på 60-talet och var fullt utbildad redan 1972. Den då i pressen registrerade kritiknivån företedde inga särskilda anmärkningsvärda drag.

Medan kritikvolymen alltså tjugofemdubblats i etermedierna har den i pressen ökat med två och en halv till cirka fem gånger. Man behöver inte göra något antagande om en "riktig" kritiknivå för att känna sig berättigad att tolka förändringen i etermedierna som resultat av en förändring i nyhetsideologin. Detta är i själva verket den mest dramatiska förändring vi observerat. Om den tidigare ideologin påbjöd att motsättningar skulle censureras och samförstånd premieras, tycks den nu rådande ideologin innehålla motsatta direktiv: det är konfliktperspektivet som skall premieras på samförståndets bekostnad.

Det är alltså i första hand mediernas *bild* av samhället som har förändrats. Våra data tyder på att etermedierna gått i spetsen när det gäller denna förändring. För den som minns etermedias bild av Sverige i början av 60-talet måste vårt land nu framstå som sönderslitet av inre konflikter.

Innan vi lämnar tabell 7:1 bör också några andra resultat kommenteras. Beröm, bl a stöduttalanden, riktade till både svenska och utländska aktörer, förekommer också om än i väsentligt mindre utsträckning än kritik. Stöduttalandena gäller ofta parter

i en konfliktsituation, dvs de ingår då i konfliktbilden.

Kritik mot utländska aktörer registreras vid flertalet mättillfällen: 1936 gällde det bl a händelserna i Etiopien och Spanien, 1948 i Tjeckoslovakien och 1960 i Kongo. 1972 utgjorde kritiken mot utländska aktörer nära en fjärdedel av den samlade kritiken i Rapport och återfanns i 4 procent av alla inslag; det var sista året för USAs direkta militära engagemang i Vietnam. Även under de senaste åren har det förekommit mycken kritik av utländska aktörer. Inemot en tredjedel av denna kritik har uttalats av utlänningar i Sverige, t ex av representanter för oppositionen i Sydafrika. I den följande redovisningen har kritik av utländska aktörer uteslutits.

De kommentarer som hittills gjorts angående etermedierna bygger enbart på egentliga "inslag" och inte telegram. Av tekniska skäl har vi inte möjlighet att säga något om telegraminnehållet förrän efter 1980/81. Under vinterhalvåret 1980/81 motsvarade kritikandelen av telegrammen ungefär hälften av den i de längre inslagen (se nedre delen av tabell 7:1). En förklaring till detta skulle kunna vara att kritik ofta åstadkoms genom att vederbörande redaktioner ber någon att kommentera ett förslag eller uttalande, dvs det är fråga om en extra redaktionell insats utöver den ursprungliga nyheten. I telegramform skulle det där emot i hög grad vara fråga om raka nyheter och kritik skulle förekomma främst då den utgjorde en huvudpunkt i ett återgivet uttalande.

Denna förklaring förefaller ganska rimlig, men hur skall man då tolka vad som sedan hänt, nämligen att telegram och längre inslag är ungefär lika fyllda med kritik. En möjlighet är att de som skriver telegram på telegrambyråerna precis som pressen skulle ha tagit efter utvecklingen i etermedierna. Tyvärr har vi inte haft någon möjlighet att undersöka detta; att telegrammen tidigare innehöll mindre inslag av kritik kan man utgå från, (jämför t ex pressmaterialet). En annan möjlighet är att man från etermediernas sida nu starkare prioriterar telegram som innehåller kritik. Slutligen har det också framhållits att de korta

”sticken” i Rapport ofta utgörs av planerade längre inslag som sedan skurits ned till telegramformat, varvid även kritikmomentet kunnat komma med. Vilken eller vilka av dessa förklaringar som gäller kan vi inte avgöra. Kvar står att under senare år konfliktnivån ytterligare höjts genom att även de korta meddelandena i telegramform kommit att innehålla väsentligt mer av kritik än tidigare.

Kritikens riktning

Vilka kritiseras, hur mycket och av vilka – det är huvudfrageställningen i detta avsnitt. Undersökningsmaterialet ger här nästan obegränsade möjligheter för analyser. För att först åstadkomma en totalredovisning som ändå är någorlunda överskådlig har vi begränsat oss till fyra aktörsgrupper, som uttalar kritik och som själva är föremål för kritik. Dessutom har medierna under tidigare år lagts samman på sätt som framgår av figur 7:1.

Var och en av de elva stora kvadraterna i figur 7:1 innehåller således uppgifter om kritiksituationen i respektive medium. Radvis kan man avläsa hur kritikerna fördelar sin kritik, kolumnvis vilka som kritiseras av en viss aktör. Siffrorna utgör procenttal baserade på den totala mängden kritik i respektive medium och summerar alltså till hundra (ungefär, på grund av avrundningar); summeraden längst ned anger hur stor andel kritik varje aktörsgrupp fått.

Figuren läses alltså på följande sätt: siffran 23 i översta vänstra hörnet av den översta vänstra större kvadraten betyder t ex att 23 procent av den samlade kritiken i storstadspressen 1912-24 framfördes av politiker mot andra politiker och att detta utgjorde drygt hälften av all mot politiker riktad kritik (43 procent). Läser man vidare på översta raden framgår också, att politiker-na nästan bara sysslade med att kritisera varandra i medierna.

Generellt sett gäller, såsom framgår av figur 7:1, att politiker i samtliga undersökta medier vid samtliga tillfällen är den aktörsgrupp som är mest utsatt för kritik. 1980/81 noteras både det

Figur 7:1 Kritiker – kritiserade i olika medier, procent.

1912–1924

1936/37–60

1972

1980/81

1987

	P	M	O	Ö
Forstadspress	23	2	1	2
M	4	5	1	3
O	8	4	6	4
Ö	8	8	5	17
S:A	43	19	13	26

	P	M	O	Ö
	22	1	0	4
M	3	4	3	6
O	5	4	4	4
Ö	15	9	3	15
S:A	45	18	10	29

	P	M	O	Ö
	23	3	2	2
M	5	4	2	3
O	6	5	5	3
Ö	9	22	1	7
S:A	43	34	10	15

	P	M	O	Ö
	16	2	1	1
M	3	5	9	6
O	5	4	10	2
Ö	7	16	7	6
S:A	31	27	27	15

Ekot

	P	M	O	Ö
	37	0	2	11
M	5	4	4	24
O	0	0	7	0
Ö	0	0	6	0
S:A	42	4	19	35

	P	M	O	Ö
	25	0	4	2
M	6	3	3	1
O	13	11	15	0
Ö	1	4	7	6
S:A	45	18	29	9

	P	M	O	Ö
	30	4	3	0
M	5	3	9	4
O	8	4	14	1
Ö	5	5	3	4
S:A	48	16	29	9

Isanvisningar

= politiker

= myndigheter

= organisationer

= övriga

Rapport

	P	M	O	Ö
	7	2	3	0
M	4	6	3	0
O	15	7	12	7
Ö	9	9	15	1
S:A	35	24	33	8

	P	M	O	Ö
	22	5	3	3
M	5	8	2	4
O	9	5	15	1
Ö	5	7	5	2
S:A	41	25	25	10

	P	M	O	Ö
	20	3		
M	2	7		
O	8	5		
Ö	5	3		
S:A	35	18		

Kritiserade

	P	M	O	Ö
Kritiker				

Aktuellt

	P	M	O	Ö
	25	3	2	2
M	8	4	2	1
O	7	8	8	1
Ö	10	10	8	1
S:A	50	25	20	5

högsta och det lägsta värdet, 50 procent i Aktuellt och 31 procent i storstadspressen. Det är också med ett undantag så att det är andra politiker som svarar för hälften eller mer av kritiken, dvs det är fråga om en debatt mellan politiker. Ekot 1937-60, vilket som vi nyss sett innehöll litet av kritik totalt sett (jfr de många noll-värdena i figuren), representerar här ett extremvärde: av de 42 procenten kritik mot politiker kommer 37 från andra politiker, dvs den kritik som släpps in i Ekot består till större delen av den klassiska typen av politisk debatt.

Ett intressant undantag från detta mönster utgör Rapport 1972. Som föremål för kritik leder visserligen politikerna knappt över andra grupper, men kritiken kommer främst från dessa andra grupper, i första hand organisationer och övriga. Det är naturligt att tolka detta som resultatet av en medveten strävan att belysa samhällsfrågorna från ett annat håll och inte följa traditionella förebilder. Vid senare mättillfällen har Rapport återgått till ordningen. Den totala andelen kritik mot politiker i Rapport under de allra senaste åren ligger, trots oförändrat hög generell kritiknivå, ganska lågt eller vid 35 procent, dvs nästan två tredjedelar av de kritiserade aktörerna tillhör inte politiker-kretsen.

Kritik mot myndigheter har förekommit i ganska stor utsträckning hela tiden. De högsta andelarna registreras från 1972 och 1980/81. Ekot har av någon anledning genomgående lägre siffror än andra medier. Även Rapports siffra för den senaste perioden är jämförelsevis låg eller 18 procent. Kritik mot myndigheterna i pressen har framför allt kommit från övriga, dvs närmast enskilda. I etermedierna fördelar sig kritikerna mera jämnt.

Organisationskategorin, som ju även innefattar företag, har högre kritikandelar i etermedierna än i pressen med undantag för storstadspressen 1980/81. Kritiker är i stor utsträckning andra organisationer, t ex fackföreningar som kritiserar företag.

Vad slutligen kategorin "övriga" beträffar har den som förut framhållits främst figurerat i pressen men också i Rapport

1981–84. (Bakom den höga siffran för Ekot 1937–60 står endast ett fåtal fall). Till denna grupp hör framför allt enskilda, som kan förekomma t ex i samband med vissa brott eller ”affärer” av olika slag, samt experter och fria yrkesutövare. Som källa för kritik spelar samma grupp, dvs övriga, en väsentlig roll främst i pressen liksom i Rapport 1972 och Aktuellt 1980/81.

Medieskillnader

I den allmänna debatten om mediernas behandling av olika aktörer har det förekommit uttalanden av olika slag om systematisk favorisering eller partiskhet. Från början kallades kanal 2 med Rapport för den ”röda kanalen” och Ekot har då och då karaktäriserats som ett medium med särskild förståelse för socialdemokratiska synpunkter. För att pröva denna typ av påståenden har vi genomfört en specialstudie på 1980/81 års material. Därvid har vi tagit med både kritik och beröm och skiljt mellan två nivåer, nämligen sådant som åstadkoms genom journalisternas insatser och sådant som andra i programmen uppträdande eller omnämnda aktörer svarat för.

Till journalisternas insatser har räknats både direkta uttalanden av beröm eller kritik och sådan presentation av en aktör som ställer vederbörande i en påtagligt gynnsam eller ogynnsam position – utan att journalisten gör något eget uttalande. Sistnämnda klassificering är svår att genomföra på ett stort heterogent nyhetsmaterial som detta, och enbart ett litet antal markeringar – av kodarna uppfattade som skäligen entydiga – har därför gjorts.

Bedömningen har koncentrerats till två huvudsakliga grupperingar av parter med relevans för vänster-högerdimensionen i svensk politik: å ena sidan den borgerliga regeringen, de borgerliga partierna, SAF och företagen och å andra sidan de socialistiska partierna och de fackliga organisationerna. Positiva markeringar för den förstnämnda gruppen och negativa markeringar för den sistnämnda gruppen har lagts samman och, i form av ett

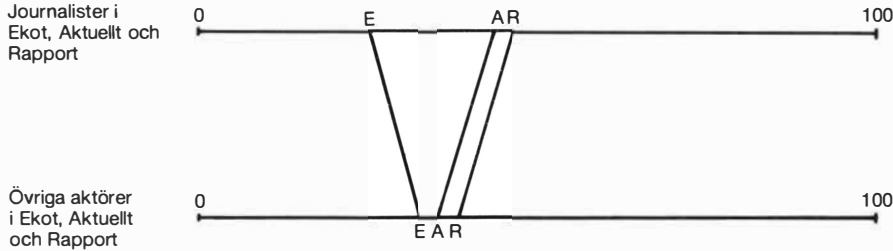
Figur 7:2 Behandlingen av två aktörsgrupperingar i Ekot, Aktuellt och Rapport 1980/81.

Index 0 innebär

antingen enbart negativa markeringar för
den borgerliga regeringen, de borgerliga partierna, SAF/företag
eller enbart positiva markeringar för
socialdemokraterna, Vpk, fackliga organisationer.

Index 100 innebär

antingen enbart negativa markeringar för
socialdemokraterna, Vpk, fackliga organisationer
eller enbart positiva markeringar för
den borgerliga regeringen, de borgerliga partierna, SAF/företag.

index, balanserats mot negativa markeringar för den förstnämnda gruppen och positiva markeringar för den sistnämnda gruppen. Indexvärdena kan gå från 0 till 100. Värdet 0 står för enbart negativa valenser för den borgerliga regeringen, borgerliga partier, SAF och företag och/eller enbart positiva för socialistiska partier och fackliga organisationer; värdet 100 står för den motsatta konstellationen.

Resultatet redovisas i figur 7:2 på två nivåer för de tre etermedieredaktionerna. Basen utgörs av samtliga positiva respektive negativa perspektiv på alla registrerade aktörer i de båda aktörsgrupperna, cirka 70–80 per redaktion för journalisterna och ungefär tio gånger så många totalt för samtliga aktörer. Det första man kan konstatera är att alla värden återfinns på den vänstra sidan om mitten, dvs på den för den borgerliga regeringen, borgerliga partier, SAF och företag negativa sidan. Det är främst den genomgående kraftiga kritiken mot den borgerliga regeringen (se figur 7:3) som förklarar detta. Påpekas må i förbigående att det inte är självklart att en sådan skevhet behöver strida mot kravet på opartiskhet; det faktiska händelseförloppet kan vara sådant att en part missgynnas.

Värdena på den nedre skalan, som alltså speglar det totala utbudet i respektive nyhetssändningar, ligger nära varandra, med Ekot lite mer kritiskt, Rapport minst kritiskt och Aktuellt däremellan. Även detta resultat som alltså väsentligen återger andra aktörers omdömen om parterna är påverkat av journalister i den meningen att de gjort ett urval bland förekommande uttalanden.

På den övre indexskalan kan man däremot mer direkt avläsa journalisternas egen insats, främst genom deras kommentarer av olika slag. Här blir utslaget också mer markerat. Avståndet mellan redaktionerna växer. Ekot flyttar ett stycke längre ut åt det kritiska hållet, medan Rapport företar en något kraftigare förflyttning mot mitten liksom Aktuellt, med bevarat avstånd sinsemellan. Den inbördes konsistensen i resultaten stärker tilltron till det använda mätinstrumentet.

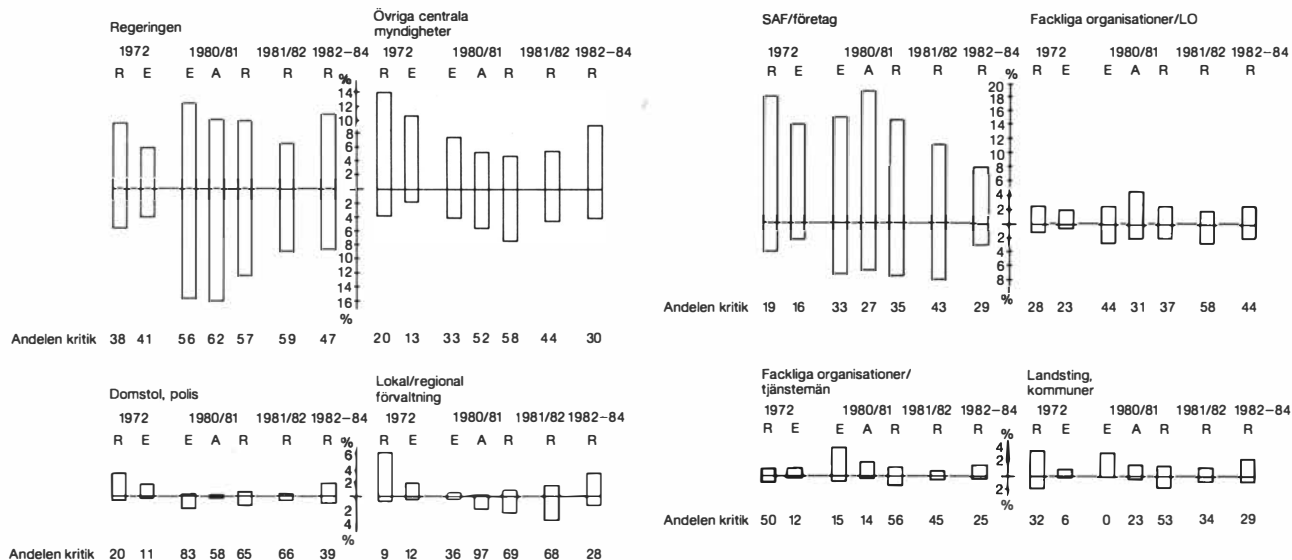
Detta förhållande att man får samma konstellation på båda nivåerna men starkare utslag på den nivå, där den journalistiska rörelsefriheten är störst, bör rimligen tolkas som ett tecken på existensen av journalistiska viljor som drar i något olika riktning. Förmodan om Ekot som en något mer socialdemokratisk kanal tycks kunna bekräftas. Den "röda" kanalen – på sin tid knappast uppfattad som en socialdemokratisk kanal – befinner sig däremot nu längst åt höger. Skillnaderna är inte uppseendeväckande men likväl fullt synliga.

Uppmärksamhet/kritik

Vi lämnar nu de större aktörsgrupperna för att se på hur några särskilt intressanta aktörer behandlas. Härvid finns det skäl att inte bara belysa mängden kritik utan också ställa den i relation till andra slag av uppmärksamhet som riktas mot vederbörande aktör. Man kan på så vis på en gång se hur "stora" aktörerna är – i sin egenskap av omtalade aktörer – och hur mycket av uppmärksamheten som kan karaktäriseras som positiv och neutral respektive hur mycket som innehåller kritik.

I figur 7:3 lämnas besked om åtta olika aktörers behandling i etermediernas nyhetssändningar under fyra tidsperioder. Vad *regeringen* beträffar avser uppgifterna också fyra olika regeringar, två regeringar Palme i början och slutet av perioden, den andra borgerliga trepartiregeringen 1980/81 och den borgerliga tvåpartiregeringen 1981/82. Av diagrammet framgår direkt att ingen regering på en gång uppmärksammas så mycket och samtidigt fått utstå så mycken kritik som den borgerliga trepartiregeringen. Rapporter om oenighet inom regeringen, om utdragen beslutsprocess men också om olika besparingsförslag utgjorde några av punkterna i kritiken. Den regeringskris, som ledde till tvåpartiregeringens tillkomst, utbröt också kort efter slutet på vår undersökningsperiod som var den 15 april. Den nya borgerliga regeringen uppmärksammades mindre under det följande vinterhalvåret men kritikandelen var oförändrat hög. Olika

Figur 7:3 Bevakningen av åtta aktörsgrupper i etermedia – omfattning och andel kritik.

besparingsåtgärder spelade nu en framträdande roll.

Olof Palmes båda regeringar 1972 och 1982–84 fick en välviljigare behandling. Kritikandelen låg 1972 vid cirka 40 procent mot cirka 60 procent för de borgerliga regeringarna. Samtidigt var uppmärksamheten på regeringen väsentligt mindre. När det gäller den senaste regeringen Palme har såväl uppmärksamheten som kritikandelen ökat. Kritik mot regeringen förekommer i nära hälften av inslagen då regeringen behandlas.

Det bör kanske erinras om att vad som här berörs är regeringen som omtalad aktör, inte regeringen som självständigt agerande. Våra data omfattar alltså dels 1972, dels 80-talet. Några motsvarande uppgifter för mellanperioden har vi inte. Det intryck man får av figur 7:3 är att tillkomsten av borgerliga regeringar ledde till en kraftigt ökad uppmärksamhet på regeringarna från andra aktörers sida och att denna uppmärksamhet blev synnerligen kritisk. Andra partier, organisationer, myndigheter och enskilda – alla bidrog de med kritik. Det förefaller som om den senare regeringen Palme ärvt något både av den ökade uppmärksamheten och av kritiken. Under välfärdssamhällets kris har regeringsmaktens centrala roll blivit mera påtaglig och mera utsatt.

Förvaltningen presenteras i tre diagram med uppdelning på dels domstolar, åklagare, polis, dels övrig central förvaltning och dels regional och lokal förvaltning. Mellankategorin "övrig central förvaltning" är den ojämförligt största, domstolar, åklagare och polis minst. Genomgående gäller att uppmärksamheten på de olika förvaltningarna 1972 är på en gång stor och övervägande positiv eller neutral. Andelen kritik blir väsentligt högre under 80-talet. Det gäller samtliga medier och förvaltningstyper. Vissa skillnader framträder dock 1980/81, då vi kan jämföra alla tre nyhetsredaktionerna. Ekot och Rapport uppmärksammar domstolar, åklagare och polis väsentligt mer än Aktuellt. Alla medier är övervägande kritiska, Ekot allra mest med 83 procent kritisk uppmärksamhet. Även för nästa år är två tredjedelar av Rapports inslag kritiska och först 1983/84 svänger

balansen över till närmare 60 procent positiva eller neutrala inslag.

Övriga centrala myndigheter uppmärksammas mer men kommer också väsentligt bättre ut. Endast Aktuellt och Rapport 1980/81 visar någon övervikt för de negativa omdömena. I Ekot är vid samma tid två tredjedelar av inslagen positiva eller neutrala. Även när det gäller den regionala och lokala förvaltningen visar Ekot en litet förmånligare balans i uppmärksamheten – även om denna totalt sett är mycket mindre – medan Rapport har den omvända proportionen och Aktuellt nästan bara kritik bland de fåtaliga inslagen, eller 97 procent. Om både den övriga centrala förvaltningen och den regionala/lokala gäller att vid slutet av undersökningsperioden den positiva eller neutrala rapporteringen åter klart överväger över den kritiska. Kritiken mot förvaltningen, i alla dess former, kulminerade under perioden 1980–82. Både tidigare och senare var läget gynnsammare.

Vi skall stanna inför en speciell aktörsgrupp inom förvaltningen, nämligen *polisen*. I vår intervju med allmänheten frågade vi om man ansåg att polisen under det senaste halvåret behandlats alltför välvilligt, någorlunda rättvist eller alltför kritiskt i TV? (samma fråga ställdes om 9 andra aktörer).

Vad den faktiska behandlingen av polisen som omtalad aktör i etermedierna beträffar, visade det sig att Aktuellt 1980/81 bara hade ett inslag och det innehöll kritik, medan Rapport hade åtta inslag av vilka två var kritiska; Ekoredaktionen hade samtidigt inte mindre än 62 inslag ooh av dem var 58 procent kritiska. Slutligen kan nämnas att Rapport haft 34 inslag under perioden 1981–84 och att av dem 53 procent var kritiska. Intervjufrågan ställdes på våren 1981; det finns knappast anledning att tro att svaren enbart gällde den aktuella perioden, utan att de snarare ger uttryck för en mer allmän bedömning av mediernas behandling av polisen.

Hur allmänhetens svar fördelar sig framgår av tabell 7:2. Hälften tycker att polisen behandlas någorlunda rättvist, 5,8 procent att den behandlas alltför välvilligt och inte mindre än 42,6 pro-

cent att den behandlas alltför kritiskt. Av de tio aktörskategorier som nämndes i intervjufrågorna – olika politiska riktningar, fackliga representanter, arbetsgivare, invandrare m fl – var det ingen grupp som ansågs så illa behandlad som poliserna.

Tabell 7:2 *Allmänhetens åsikter om hur poliser behandlas i TV, uppdelning på olika partisympatisörer, procent.*

Parti	Alltför väl villigt	Någorlunda rättvist	Alltför kritiskt	Summa	Antal tillfrågade
M	4,8	39,1	56,1	100	228
C	5,1	44,3	50,6	100	79
F	5,8	53,8	40,4	100	52
S	5,8	57,5	36,7	100	428
Vpk	16,7	59,5	23,8	100	42
Totalt, inkl övriga	5,8	50,6	43,6	100	901

Svarsfördelningen bland de olika partiernas sympatisörer uppvisar en klar vänster-högerskala, med de starkaste polissympatierna hos moderaterna och de svagaste hos Vpk. Det bör emellertid observeras att även bland Vpks anhängare är det fler som anser att polisen är alltför kritiskt än alltför väl villigt behandlad. Resultatet av undersökningen är av intresse, eftersom man bland journalisterna ofta torde uppfatta det som särskilt angeläget att kritiskt nagelfara polisens verksamhet. Effekten bland en stor del av medborgarna tycks emellertid snarast bli, att de tar polisens parti gentemot journalisterna.

Vi återgår nu till övriga aktörsgrupper i figur 7:3, dvs främst fack och företag. Som omtalad aktör är *SAF och företag* (andelen SAF är som förut nämnts marginell) lika stor och från början större än regeringen för att under sista perioden 1982–84 uppmärksammas i mindre utsträckning än regeringen. Vad angår balansen mellan olika slag av omnämnanden överväger hela tiden de positiva/neutrala över de kritiska med god marginal. Rent kvantitativt förekommer det emellertid mycket kritik mot företag – den är mera omfattande än mot någon annan aktör

bortsett från regeringen – men själva balansen är förmånlig. Det bör åter understrykas att vad vi här talar om inte är nyheter om t ex företags bokslut, eftersom företaget där vanligen självt blir aktör, utan uttalanden om och åtgärder mot företag.

De *fackliga organisationerna* omtalas väsentligt mindre än företagen. Uppmärksamheten är betydligt större på LO än på tjänstemännen. Vid vissa tillfällen är tjänstemannafacket nästan osynligt. LO får genomgående en större andel kritik rent kvantitativt sett. Balansen mellan positivt/neutralt och kritiskt material ger för LOs del en relativt hög och jämn nivå för kritiska omdömen; vid ett tillfälle, i Rapport 1981/82 utgör de kritiska inslagen mer än hälften eller 58 procent. Tjänstemännen kommer bättre ut i flertalet medier med undantag för Rapport som såväl 1972 som 1980/81 och 1981/82 får höga kritikvärden.

Landsting och kommuner slutligen är inte särskilt mycket omtalade i etermediernas rikssändningar. I Ekot förekommer de nästan inte alls i kritiksammanhang. Återigen är det Rapport som svarar för den högsta kritikandelen; vid ett tillfälle, 1980/81 når den upp till 53 procent.

Som framgått av denna redovisning blir bilden av kritiken mot olika aktörer i hög grad beroende av om man ser till den totala kritikmängden – längden på staplarna under strecket i figur 7:3 – eller om man i stället utgår från balansen mellan positivt/neutralt och kritik. Det är egentligen bara de borgerliga regeringarna som kommer ut definitivt oförmånligt, vilken jämförelse man än gör.

Kritikens art

I inledningen till detta kapitel framhölls att den centrala uppgiften för den kritiska granskningen av olika makthavares verksamhet var att kontrollera att dessa inte handlade i strid mot gällande rättsregler och mot allmänt accepterade normer. Hur ser då mot denna bakgrund, den kritik ut som förekommer i etermediernas nyhetsprogram och som här redovisats?

De mest detaljerade uppgifterna föreligger från huvudundersökningen 1980/81, och i tabell 7:3 har ett försök gjorts att klassificera de kritiska perspektiven på olika aktörer efter kritikens art. Av tabellen framgår att omkring 40 procent av den förekommande kritiken inte gått att närmare karaktärisera: man har i nyhetsmeddelandena helt enkelt "kritiserat", "fördömt", "tagit avstånd från" etc en aktör utan att det varit möjligt att närmare specificera typen av kritik.

Tabell 7:3 *Olika slag av kritik i radio/TV 1980/81, procent.*

Kritiserad aktör ¹	Slag av kritik					Summa procent	Procentuell andel	Antal kritikpunkter
	1	2	3	4	5			
Regering	4,0	18,1	11,6	30,3	35,9	100	27,3	198
Riksdag	5,0	35,0	12,5	12,5	35,0	100	5,5	40
Lokala pol org	0,0	5,3	0,0	57,9	36,8	100	2,6	19
Dep, utredn	4,4	22,2	11,1	46,7	15,6	100	6,2	45
Vpk	—	—	—	—	—	100	0,1	1
S	2,6	48,7	7,7	7,7	33,3	100	5,4	39
Fp	33,3	38,9	0,0	0,0	27,8	100	2,5	18
C	0,0	25,0	13,9	11,1	50,0	100	5,0	36
M	16,1	19,4	0,0	9,7	54,8	100	4,3	31
Mil, domst, polis	13,8	13,8	13,8	13,8	44,8	100	4,0	29
Övr central förvaltn	16,7	15,3	8,3	20,8	38,9	100	9,9	72
Reg lokal förvaltn	4,0	12,0	12,0	20,0	52,0	100	3,5	25
Fackliga org	18,8	20,8	10,4	6,2	43,8	100	6,6	48
SAF/företag	15,4	15,4	4,9	18,7	45,5	100	17,0	123
Summa, procent	9,5	20,6	8,9	21,8	39,1		100	
Antal kritikpunkter	69	149	65	158	283			724

Kritiken gäller:

1 = rättsstridigt förfarande, oansvarigt handlande, lögner

2 = person (personligt inriktad kritik)

3 = verksamhetens bedrivande

4 = verksamhetens resultat

5 = ospecificerad kritik

¹ Tabellen har enbart baserats på den förste aktörens kritik av förste omaktör. Tar man med alla registrerade omaktörer ökas antalet till omkring 1700. Vad som då inträffar är i första hand att kategori 5, dvs den ospecificerade kritiken, ökar med omkring 5 procent. Förklaringen torde vara rent teknisk, dvs den ökade svårigheten att urskilja kritikens art i kortare referat. Det har därför förefallit rimligast att begränsa redovisningen till de nämnda första omaktörerna.

Den återstående kritiken har uppdelats i fyra huvudkategorier, varav den första avser att någorlunda motsvara den centrala uppgiften för den kritiska granskningen, nämligen att rikta uppmärksamheten på normstridigt beteende. Endast omkring tio procent av den återgivna kritiken kan inordnas under denna rubrik. Den domineras av beskyllningar för rättsstridigt handlande. Som kritiker fungerar emellertid endast undantagsvis journalister. Det är väsentligen polis, åklagare, andra myndigheter och andra aktörer som för fram detta slag av kritik.

Den speciellt kvalificerade journalistiska uppgiften att spåra upp och avslöja normstridigt handlande ger i ett stort kvantitativt material av denna typ så få nedslag att den praktiskt taget blir osynlig. Detta förhållande gör ju på intet sätt den kvalificerade journalistiska granskningsrollen mindre väsentlig. Man skall endast ha klart för sig att den i den regelbundna nyhetsförmedlingen endast undantagsvis är märkbar.

Den personinriktade kritiken, kategori 2, är ungefär dubbelt så omfattande som kategori 1. Här är det alltså personen och hans egenskaper som står i centrum. Man kan bl a observera att andelen personkritik riktad mot partiernas företrädare växlar. Nästan hälften av kritiken mot socialdemokraterna har denna karaktär mot endast en femtedel för moderaterna. Kritik mot verksamhetens bedrivande är av liten omfattning, 5 procent, i jämförelse med kritiken mot verksamhetens resultat, som är den största specificerade kategorin av kritik med över 20 procent.

Den näst sista kolumnen till höger anger hur kritiken fördelats mellan de specificerade aktörerna. Som tidigare visats toppar regeringen listan, följd av SAF och företag. Man kan också se att oppositionen, socialdemokraterna, kritiseras ganska måttligt, inte just mer än de borgerliga partierna som ju dessutom står bakom "regeringen". Endast ett mot Vpk kritiskt inslag har noterats.

Genomgången av de olika slagen av kritik ger ett väsentligt resultat: kritiken handlar väsentligen om annat än det man i de mera principiella resonemangen om den kritiska granskningsuppgiften brukar ställa i centrum.

Varför så mycket kritik?

Det i särklass mest anmärkningsvärda undersökningsresultatet i detta kapitel tycks vara den tjugofemfaldiga ökningen av kritikens omfattning som ägt rum i etermedierna från 60-talets början och fram till 80-talet. Även om det skulle förhålla sig så att de faktiska motsättningarna inom politik och samhälle skärpts under denna tid, kan det inte vara frågan om en förändring av tillnärmelsevis samma storleksordning. Det är alltså väsentligen inte verkligheten eller samhället utan mediernas bild av samhället som förändrats.

Den förklaring som närmast dyker upp är den förändrade nyhetsideologin. Från början strävade SR medvetet efter att tona ned konfliktrapporteringen. Jämförelser med den samtida pressen visar att denna strävan var framgångsrik och satte sin prägel på etermediernas rapportering ännu i början av 60-talet. Senare under detta årtionde började en ny ideologi framträda som premierade den kritiska granskningsuppgiften. Stegvis kom så den väldiga ökningen av kritikens volym till stånd, något som nu lett till att ungefär vart fjärde inslag i etermedierna innehåller kritik av någon aktör.

Samtidigt har vi nyss konstaterat att den kritik som återfinns i medierna har föga att göra med det slags kritiska granskning som diskuterats på det principiella, ideologiska planet.

Hur skall man förklara att den kritiska granskningsideologin synbarligen har fött en jätte, men av oäkta börd? En förklaring som ligger nära till hands är följande: de journalister i etermedierna som skulle bära upp den nya granskningsrollen fann snart att det var en vanskelig uppgift, som normalt krävde goda kunskaper och mycken tid. När ingetdera fanns i överflöd, kom man på en enkel lösning av problemet, nämligen att låna in någon i programmet som tyckte annorlunda än t ex en viss förslagsställare. Därmed åstadkom man obestridligen, med minsta möjliga egen insats, en kritisk belysning av förslaget. Det är bara så att detta slag av kritik inte har mycket att göra med journalisternas

tänkta granskningsroll.

Man kan spekulera vidare över vad som hänt och anta att det så småningom blivit rutin eller god ton på redaktionerna – i etermedierna först och sedan i pressen – att så ofta som möjligt föra in kritiska röster i det som meddelas. Detta slag av redigering har blivit norm eller slentrian, hur man nu vill se det.

Oberoende av hur den nuvarande prioriteringen av kritiska inslag i nyhetsrapporteringen skall förklaras, får rimligen denna prioritering följas inte bara för samhällsbilden utan också för samhället i stort. Medborgarna kommer att få se ett svenskt samhälle, där konflikter ständigt aktualiseras. Om medborgarna tror på bilden och engagerar sig eller om de känner något slags främlingsskap, vet vi inte. Antagligen förekommer båda reaktionerna.

En annan och lättare gripbar konsekvens gäller politikerna. De lär sig rimligen av mediernas beteende att publicitet, något som alla politiker är intresserade av, når man genom kritik. Om man kan åstadkomma ett kraftigt angrepp på någon eller något, ökar chansen att uppmärksammas.

Vi har inte möjlighet att fastställa i vilken mån politikernas beteende faktiskt ändrats som en följd av massmediernas ökade satsning på polemik. Vad vi däremot kan försöka pröva är om framförande av kritik från politikernas sida verkligen ökar budskapets genomslagskraft i medierna. Eftersom vi inte har något lämpligt arkiv över alla politikernas uttalanden som skulle kunna jämföras med rapporteringen i medierna, får vi använda en speciell teknik. Vi undersöker om kritiska uttalanden har en större chans än andra att komma med i flera medier än i ett.

Vi jämför således alla politikeruttalanden med respektive utan kritik i de tre nyhetsredaktionernas sändningar och ser efter, för varje sådant uttalande, om det är unikt för en viss kanal eller om det också återges i någon eller båda av de andra kanalernas nyhetssändningar. Resultatet redovisas i tabell 7:4. För de båda TV-kanalerna bekräftas antagandet om de kritiska uttalandenas speciella genomslagskraft. Omkring hälften av det icke-kritiska

materialet är unikt i vardera kanalen mot bara omkring en tredjedel för de inslag som innehåller kritik, dvs dessa inslag har en påtagligt större chans att också komma med i andra kanaler.

Tabell 7:4 *Unika och gemensamma nyheter om politiker – förekomst av kritik, procent.*

	Unikt material	En annan kanal	Återges i samtliga kanaler	Summa
<i>Rapport</i>				
Ej kritik	49,9	29,3	20,8	100
Kritik	35,7	39,2	25,1	100
<i>Aktuellt</i>				
Ej kritik	51,4	29,7	18,9	100
Kritik	33,8	29,0	37,2	100
<i>Ekored</i>				
Ej kritik	50,9	21,2	27,9	100
Kritik	51,7	26,4	21,9	100

I Rapport är chansen större för ett kritiskt uttalande att komma med i en ytterligare annan kanal än i två. I Aktuellt är de kritiska inslagens överrepresentation helt koncentrerad till de inslag som är med i samtliga tre kanaler. Sannolikt har detta att göra med sändningarnas placering i tiden. När det gäller Ekoredaktionen framträder emellertid ingen skillnad mellan kritiskt och icke-kritiskt material; inte heller om man enbart utgår från materialet i Dagens Eko. Någon förklaring till detta förhållande – om det verkligen är fråga om skilda redigeringsprinciper eller tekniska, tidsmässiga omständigheter – kan vi för närvarande inte ge. Som nämnts avser vi att återkomma till mer systematiska studier av nyhetsvärderingsprinciperna.

Genom detta prov har vi inte kunnat bevisa att politikerna på grund av mediernas nuvarande policy ändrat sitt beteende i mer

polemisk riktning. Vad resultaten säger är att chansen att bli återgiven i flera medier, om man uppmärksammas i en TV-kanal, är större när uttalandet innehåller kritik. Det vore egentligen ganska anmärkningsvärt, om politikerna inte observerat mediernas tendens att gynna polemik och anpassat sig därefter.

8 Mediebild och expertbedömning

Detta kapitel är ämnat att stämma av mediernas bild av samhället och dess problem mot experternas uppfattning om motsvarande förhållanden. Experterna förfogar över en annan, mer systematiserad och fullständig information än journalisterna. Utgångspunkten är inte att medierna är skyldiga att presentera frågor på samma sätt som experterna, eller att experterna alltid har rätt. I första hand är det själva jämförelsen, likheter och olikheter, som är viktig. Sådana jämförelser kan i sin tur säga något om hur medierna fungerar.

Experter finns på alla samhällsområden, även om själva expertställningen kan vara mer eller mindre formaliserad och erkänd. Av praktiska skäl blir det nödvändigt att begränsa denna undersökning till etermediernas nyhetsrapportering 1980/81 och till några få sakområden. Vi stannar först inför det största sakområdet i mediernas utbud, nämligen det ekonomiska, och ser sedan på viss verksamhet inom några centrala ämbetsverks områden.

Samhällsekonomi

Detta sakområde är det ojämförligt största, framför allt inom etermedierna. Det omfattar främst samhällsekonomi, inklusive skatter, ekonomiska aspekter på näringslivet samt frågor om inflation och arbetslöshet. Tillsammans uppgår dessa inslag, efter diverse reduktioner, till omkring 25 procent av hela nyhetsmaterialet i etermedierna.

Den expertis med vilken jämförelser skall ske är den vetenskapliga nationalekonomiska expertisen i Sverige. Under senare år har bland flertalet av dessa nationalekonomer utbildats en grundsyn på den svenska samhällsekonomin och dess problem som i stora drag är gemensam. Det finns i långa stycken samma uppfattning när det gäller att identifiera problemen, att peka ut väsentliga orsaker till de aktuella problemen och att ange möjliga lösningar. Naturligtvis kan bedömningen av olika faktorerers relativa betydelse skifta, men när det gäller huvuddragen i bilden av den svenska ekonomin synes flertalet fackekonomer, med några få undantag, vara påfallande ense.

Mot denna bakgrund har det synts rimligt att be en nationalekonom som varit engagerad i senare års bedömning av svensk ekonomi att göra en kort sammanfattning av hur denna bedömning såg ut under vinterhalvåret 1980/81, med utgångspunkt från då publicerat material (Villy Bergström, Ekonomdebatten 1980/81, se bilaga 3). Ett antal punkter i denna framställning har tagits ut och ställts upp nedan. De har indelats i tre huvudgrupper:

Problemområden:

- underskott i statsbudgeten
- underskott i bytesbalansen
- inflation
- arbetslöshet
- strukturproblem i näringslivet

Analys av orsaker:

- överkonsumtion, både privat och offentlig
- för snabb expansion av offentlig sektor
- kommunernas ekonomiska politik dåligt konjunkturanpassad
- för stor tjänsteproduktion
- för liten industriproduktion
- för högt kostnadsläge
- för låg rörlighet på arbetsmarknaden
- svag finansiell ställning i företagen
- otillräckligt virkesutbud

Diskussion av ekonomisk-politiska åtgärder:

traditionell expansiv politik avvisas
subventionspolitiken hindrar industrins konjunkturanpassning
uppbromsning av offentlig konsumtion
återhållsam löneutveckling
höjning av industrianställdas relativa löneläge
höjning av vinsterna
möjligheten av "fine tuning" ifrågasätts
önskvärdheten av icke-ackommodation
önskvärdheten av fasta normer

Huvudfrågan gäller alltså i vilken mån dessa problem, orsaksdiskussioner och förslag till åtgärder återfinns i nyhetsrapporteringen som en verklighetsbeskrivning, som uttalanden av aktörer eller som utgångspunkt för referat och intervjuer i ekonomiska ämnen.

Underlaget för denna specialstudie av den samhällsekonomiska rapporteringen utgörs av en detaljerad genomgång av drygt 1000 inslag i nyhetssändningarna. Efter att ha tagit bort sådant som bedömdes som ren företagsrapportering om bokslut, fusioner etc återstod drygt 700 inslag. Kodningen av problem, orsaksanalyser och åtgärdsförslag gav drygt 1000 markeringar, alltså ibland flera markeringar per inslag. Från kodningen uteslöts några få inslag, nämligen de som presenterar långtidsutredningen, Industriförbundets prognos, SNS Konjunkturrådsrapport, budgetpropositionen samt ett uttalande av socialdemokratiska ekonomer. Vad som här rapporteras utgör grundläggande aktstycken, där fackekonomernas bedömningar kommer till uttryck. Givetvis återfinns även i rapporterna åtskilliga av de punkter som listades ovan. Den väsentliga frågan gäller vilket genomslag dessa bedömningar fått i den ekonomiska rapporteringen i övrigt.

Generellt sett förhåller det sig så att de tre nyhetsredaktionerna i sitt ämnesval och i sitt sätt att belysa frågorna är utomordentligt lika beträffande bilden i stort. Givetvis skiljer sig behandlingen av "samma" fråga i de olika medierna ofta åt; enskil-

da medarbetare i programmen kan ha en speciell profil. Läger man samman de olika inslagen och t ex räknar procent på behandlade ämnen och synpunkter blir likheten överväldigande: de "stora" kategorierna är stora, de "små" är små och vissa kategorier saknas i alla medier. Skillnaden är vanligen inte större än någon eller några procent.

Fördelningen på huvudgrupper visar sålunda att den största delen av materialet, 54-56 procent, utgörs av förslag till olika åtgärder. Frågor om de ekonomiska problemen återfinns i 40-42 procent av inslagen och en orsaksdiskussion förekommer i mellan 4 och 5 procent av inslagen (ett inslag kan beröra flera ämnen).

Problemområden

När det gäller problemområdena har samtliga de fem på listan på sid 150 f behandlats i nyhetsprogrammen. Därutöver förekommer en viss diskussion om konjunkturproblem i allmänhet samt, mer specifikt, om svart ekonomi. Hur uppmärksamheten fördelats på de olika problemområdena framgår av tabell 8: 1.

Tabell 8:1 *Problemområden, procent av de inslag som berör ekonomi.*

	Eko 1	Rapport	Aktuellt
Underskott i statsbudgeten	9	6	6
Underskott i bytesbalansen	4	6	8
Inflation	7	7	7
Arbetslöshet	26	29	34
Strukturproblem i näringslivet	38	44	33
Konjunkturproblem	9	2	9
Svart ekonomi	6	4	1
Övrigt som rör ekonomi	1	2	2
	100	100	100

I centrum för uppmärksamheten står arbetslösheten med 26–34 procent och strukturproblemen i näringslivet med 33–44 procent i respektive nyhetsprogram, dvs cirka två tredjedelar av alla behandlade ekonomiska problem faller inom dessa båda områden. Till en del är de båda problemområdena nära sammanflätade. Det är tal om arbetslöshet främst inom de branscher som brottas med strukturproblem. Avgörande för klassificeringen har varit på vilket sakområde tyngdpunkten i inslaget har legat, industrins problem eller arbetslösheten. Strukturproblemen gällde bl a varv, stål, gruvor och massaindustri, under denna period främst NCB.

Arbetslöshetsrapporteringen var alltså mycket omfattande vid denna tid. Som förut visats (tabell 5:1a och b) var den nästan dubbelt så omfattande som 1972, då den faktiska arbetslösheten snarare var något större, och väsentligt mera omfattande än rapporteringen senare blivit, trots att arbetslösheten fortsatt att växa. En möjlig förklaring skulle kunna vara att just arbetslöshet i samband med industrins strukturproblem ledde till stora och dramatiska nedläggningar och varsel som blev massmedialt tacksammare att behandla än en mer utspridd arbetslöshet. En annan massmedial omständighet kan vara det tillfälle till hård konfrontation mellan fackliga krav på samhällseliga insatser och den borgerliga regeringen som yppades.

Ett flertal arbetslöshetsinslag gällde den månatliga rapporteringen om arbetslöshetens höjd, ibland kompletterad med särskilda uppgifter om arbetslösheten bland kvinnor och ungdom. Vad som framstår som anmärkningsvärt, vid en genomgång av dessa meddelanden är att man nöjer sig med att redovisa en enda siffra för arbetslösheten, med jämförelser bakåt, vanligen enligt arbetskraftsundersökningarna. Denna siffra blir ett slags magiskt tal. Den jämförs t ex inte med hur många som samtidigt är föremål för arbetsmarknadspolitiska åtgärder, förändringar i frågan om antalet eller andelen yrkesverksamma osv. Som bekant kan dylika siffror ofta på ett avgörande sätt påverka bilden.

Om det vore fråga om ett oväntat telegram, som plötsligt dök

upp, vore det inget att säga om en kort och förenklad rapportering. Här är det emellertid fråga om från myndigheterna kommande utförliga meddelanden som månad efter månad presenteras och refereras i medierna; man kan alltså på redaktionerna med lätthet utarbeta en mall för denna rapportering.

Kombinationen av stor uppmärksamhet och liten ambition i detta slag av rapportering blir slående vid en systematisk granskning. Om förklaringen inte är slentrian eller bristande ambition tycks bara återstå något som är ännu mer otillfredsställande, nämligen att meddelandenas "slagkraft" i den ena eller andra riktningen kan försvagas genom att bilden av arbetslösheten kompliceras: en ökad arbetslöshet och en oförändrad nivå för antalet yrkesverksamma, en sjunkande arbetslöshet och ett stigande antal som är föremål för arbetsmarknadspolitiska åtgärder, kräver något slag av balanserad sammanfattning.

Inflationen framstår i etermediernas rapportering som ett skäliggen obetydligt problem i jämförelse med arbetslösheten. Inflationen får bara mellan en tredjedel och en femtedel så stort utrymme som arbetslösheten. Om man som kriterium på ett nyhetsmeddelandes "vikt" skulle använda att meddelandet berör många – något som föreslogs i den interna debatten inom SR i början av 70-talet – är det svårt att finna något slags ekonomisk nyhet som kan konkurrera med inflationen. Rent faktiskt nådde inflationen också under 1980-81 rekordsiffror, till skillnad från arbetslösheten.

På denna punkt tycks det finnas möjlighet att göra en internationell jämförelse. Enligt amerikanska undersökningar har massmedierna i USA under långa tider ägnat väsentligt större uppmärksamhet åt inflationen än åt arbetslösheten som ekonomiskt problem.¹ Vad den ekonomiska verkligheten beträffar har däremot generellt sett inflationen varit mindre och arbetslösheten större i USA än vad som gäller för Sverige. Att massmediernas

¹ Se Michael MacKuen och Steven Lane Coombs, *More than news* (del 1), Sage 1981.

bevakning på detta sätt är omvänt proportionell mot det ekonomiska problemets relativa storlek i respektive land, kan tolkas som ett ytterligare belägg för ideologins betydelse i detta sammanhang.

Övergår man från inflationsrapporteringens kvantitet till dess kvalitet är begränsningen till några få konkreta ämnesområden slående. Förutom korta besked om konsumentprisindex utveckling är det främst aktuella hyreshöjningar och höjda livsmedelspriser som behandlas i nyheterna. Medan rapporterna om arbetslösheten ganska ofta ingående belyser arbetslöshetens konsekvenser för berörda individer och samhällen, blir den centrala punkten i reportage om inflationen vanligen att någon konstaterar att "allt blivit så dyrt". Inflationens långsiktiga konsekvenser för relationen mellan långivare och låntagare, banksparare och ägare av inflationsskyddade tillgångar behandlas ej. Ännu mindre kan man finna några spår av ekonomernas syn på inflationens roll för svensk ekonomi och sysselsättning.

Strukturproblemen behandlas framför allt i form av konkreta planer på nedskärning och nedläggning av produktion. De mindre uppmärksammade problemområdena behöver knappast några särskilda kommentarer.

Analys av orsaker

Frågor om orsaker till de ekonomiska problemen tas som nämnts endast upp i 5 procent eller mindre av nyhetsinslagen. Markering har skett även där inslaget i övrigt väsentligen behandlat något speciellt problem eller förslag till åtgärd. Överkonsumtionen är en faktor som tas upp vid några tillfällen av alla tre redaktionerna. Därutöver finns det enstaka hänvisningar till andra faktorer som listades på sid 150 f. Det är emellertid betecknande att den enda punkt på listan som ofta berörs, i mellan en tredjedel och hälften av de olika nyhetsprogrammen, också är den mest konkreta, nämligen det otillräckliga virkesutbudet.

Det låter sig säga att nyhetsprogram knappast erbjuder naturliga tillfällen för orsaksanalyser. Men man måste komma ihåg att här är det fråga om det mest högprioriterade området för

inrikesbevakningen, ett område som uppmärksammas under inte mindre än en fjärdedel av den samlade programtiden. Det ligger nära till hands att mot den bakgrunden karaktärisera de "kommenterande" nyhetsprogrammets analyser av orsakerna till Sveriges ekonomiska problem som torftiga.

Ekonomisk-politiska åtgärder

Tyngdpunkten eller cirka 55 procent i rapporterna om svensk ekonomi ligger på förslag och diskussioner om åtgärder av olika slag. Diskussionerna rör sig emellertid i huvudsak på ett annat plan än fackekonomernas: ungefär 20 procent av inslagen har en motsvarighet i den lista på åtgärder och synpunkter som ekonomerna för fram, medan 80 procent ligger utanför den listan (se tabell 8:2). Vad som i etermedierna mest uppmärksammas är olika skattepolitiska åtgärder – främst marginalsatserna och indexregleringen av skatter – fondfrågor, särskilt förslag om löntagarfonder, samt olika slag av stödåtgärder och kritik mot besparingar.

Av ekonomernas kritik mot den traditionella konjunkturpolitiken, med anknytning till termerna fine tuning, icke ackommodation och fasta normer noteras inga nedslag. Inte heller ett mera robust påpekande om behovet av en höjning av vinsterna i företagen förekommer mer än vid något enstaka tillfälle. Vad som återfinns är däremot uttalanden om behovet av att bromsa den offentliga konsumtionen. Detta är ett tema som uppmärksammas, inte minst i inlägg från regeringen. Mellan 10 och 13 procent av inslagen behandlar detta tema.

Dubbelt så många, mellan 21 och 26 procent av inslagen, innehåller emellertid det motsatta temat: yrkanden om ökade samhälleliga insatser och kritik mot besparingsförslag. Eftersom detta var en tid då besparingsförslag började bli en väsentlig ingrediens i regeringspolitiken, finns det anledning att något närmare skärskåda hur sådana förslag behandlades i etermedierna. Totalt har vi registrerat 95 inslag under vinterhalvåret 1980–81 i etermedierna, då argument framfördes kring besparingsförslag (se tabell 8:3).

Tabell 8:2 *Ekonomisk-politiska åtgärder, procent av inslagen.*

Dagens			
Eko I	Rapport	Aktuellt	
0	—	—	Traditionell expansiv politik avvisas
2	7	5	Subventionspolitiken hindrar industrins konjunkturanpassning
12	13	10	Uppbromsning av offentlig konsumtion
4	1	3	Återhållsam löneutveckling
—	—	—	Höjning av industrianställdas relativa löneläge
—	—	0	Höjning av vinsterna
—	—	—	Fine tuning
—	—	—	Icke ackommodation
—	—	—	Fasta normer
23	21	26	Förslag om stöd, mot besparingar
10	11	12	Fonder
28	28	28	Skattepolitiska åtgärder
6	8	3	Prispolitik
4	7	7	Allm om konjunkturer och framtidsbedömningar
11	4	6	Övrigt
100	100	100	

Anm: 0 = mindre än 1 procent.

Tabell 8:3 *Argumentation kring besparingsförslag, antal.*

	Morgon ekot	Lunch ekot	Dagens eko	Rapport	Aktuellt
<i>Argument för</i>					
Åtgärden behövs, innebär en verklig besparing/verksamheten är för dyr	11	7	2	11	8
<i>Argument mot</i>					
Besparingen innebär att viss grupp blir lidande	11	2	7	4	9
Besparingen innebär att värdefull verksamhet eftersätts	8	11	4	3	12
Besparingen gäller bara småsummor/besparingen skenbar	3	2	2	1	4
Summa argument	33	22	15	19	33
Andel argument mot, procent	67	68	87	42	76
Antal inslag	19	17	13	19	27

Mer än dubbelt så många argument redovisades mot som för besparingsförslagen. Övervikten för motargumenten var stark i alla nyhetssändningar utom i Rapport, där av totalt 19 registrerade argument 11 var positiva. Det bör understrykas att flertalet inslag inte gäller debatter utan de negativa argumenten har införskaffats vanligen genom intervjuer. Själva nyheten är i de flesta fall förslaget om besparing och detta innehåller naturligt nog inga argument mot förslaget.

Den journalistiska insatsen har alltså i de flesta fall bestått av att någon person som blir negativt berörd av besparingsförslaget intervjuas. Det finns anledning att något överväga innebörden av denna journalistiska teknik. Besparingsförslag berör majoriteten av befolkningen i egenskap av skattebetalare på ett positivt sätt, även om effekten av en särskild besparingsåtgärd ofta

är föga märkbar. Samtidigt drabbas nästan alltid en mindre grupp, anställda inom det aktuella verksamhetsområdet eller mottagare av bidrag eller liknande, negativt av besparingsförslaget. För denna minoritet kan effekten ofta vara påtaglig. Det är lätt att i denna grupp finna kritiker mot förslaget.

Den beskrivna situationen är ett typfall för massmediernas behandling av besparingsförslag under denna period. Vad den aktiva journalistiken åstadkommer kan sägas vara att den skaffar fram representanter för särintressena mot allmänintresset. Dessutom lät man i nyhetsprogrammen under den aktuella vintern i de flesta fall representanterna för särintressena få tillfälle att mera utförligt utveckla sina motargument än företrädarna för besparingsförslagen.

Sammanfattning

Etermedierna uppmärksammade frågor om den svenska ekonomin i större utsträckning under vinterhalvåret 1980/81 än under någon annan undersökningsperiod; sannolikt var uppmärksamheten större än den någonsin varit, vare sig tidigare eller senare. Nationalekonomernas analys av den svenska ekonomins problem satte emellertid föga spår i rapporteringen, om man bortser från referat av forskarnas egna utredningar och några uttalanden främst av borgerliga politiker.

Egentligen är detta utomordentligt anmärkningsvärt. Här kunde en kritiskt ifrågasättande journalist få tillgång till en uppsättning nya infallsvinklar, som kunde användas för att formulera frågor till politiker, företagsledare och fackliga representanter. Situationen var ganska unik. Fackekonomerna ifrågasatte på bred front en rad invanda föreställningar. Det hade varit en tacksam uppgift att bara föra dessa frågor vidare.

Varför skedde inte detta? En förklaring skulle kunna vara rent politisk. Man ogillade, eller ville i varje fall inte bli identifierad med, de åtgärder som ekonomerna förordade. Man talade bl a om långtidsutredarna som "ekonomerna på Gösta Boh-

mans departement" (Dagens Eko 1, 4/12 1981). Samtidigt kunde man konstatera att ekonomer som stod socialdemokratien nära gjorde liknande analyser och att även i rena socialdemokratiska partidokument nya bedömningar, t ex av vikten av att bekämpa inflationen, började framträda. För den som var observant fanns det många tecken på att något nytt verkligen var på gång. Men man var inte tillräckligt observant, tillräckligt insiktsfull. Sannolikt är detta främsta förklaringen till att fackekonomernas synpunkt ej fick något påtagligt genomslag.

I stället fortsatte rapporteringen i de gamla hjulspåren. Arbetslösheten och industrins strukturproblem gav rika tillfällen att få till stånd konfrontation mellan olika parter. Skattedebatten var ett hemvant tema och när det gällde de nya besparingsinitiativen var det hur lätt som helst att få fram motståndare bland de drabbade. Dubbelt så ofta rapporterades om krav på nya stödåtgärder och om kritik mot besparingar som om besparingsförslag.

Genom sin okänslighet för ekonomernas nya frågeställningar och sin benägenhet för traditionella politiska stridsfrågor och traditionell missnöjesrapportering, bidrog etermedierna till att parterna grävde ned sig i sina gamla skyttegravar. När det gällde regeringens sparförslag kom medierna att spela en aktiv roll för att mobilisera motstånd.

Miljöfrågorna och naturvårdsverket

Miljöfrågorna har, som tidigare visats, ägnats stor uppmärksamhet i medierna, även om mätningarna från de allra senaste åren tyder på en viss avmattning av miljöintresset. Vid tiden för vår huvudundersökning 1980/81 upptog miljöfrågorna mellan 4,6 och 7,5 procent av sändningstiden för det svenska materialet i etermediernas nyhetsprogram. Antalet inslag utgjorde under detta halvår 80 i Dagens Eko 1, 73 i Rapport och 72 i Aktuellt eller tillsammans 220 inslag.

Först några ord om vilka som agerade i dessa miljöfrågor. Den vanligaste aktören var centrala myndigheter (54 fall, varav 12 gällde Naturvårdsverket) och politiker (35 fall). Därefter kommer fyra aktörsgrupper med cirka 20 fall vardera, nämligen miljögrupper, kommuner och länsstyrelser, experter och vetenskapsmän samt företag. LO agerade i 9 fall och i återstående 49 inslag diverse olika aktörer. I något mindre än hälften av inslagen förekom också en omaktör, dvs någon man uttalade sig om, vidtog åtgärder emot etc. Mellan hälften och en tredjedel av dessa omaktörer blev föremål för kritik i etermediernas nyhetsrapportering. De som främst fick motta kritik var företag och politiker.

Vad var det för slags miljöproblem som uppmärksammades? Denna fråga är av särskilt intresse eftersom det här finns en möjlighet att göra en direkt jämförelse med Naturvårdsverkets bedömning av vad som är "80-talets stora miljöfrågor". En skrift med detta namn färdigställdes av Naturvårdsverket 1982 men knyter an till verkets tidigare långtidsbedömningar, t ex 1979/80, och kan därför användas som ett jämförelsematerial. I skriften identifieras 5 problemområden:

- 1 Försurningen av mark och vatten
- 2 Bilavgaser och trafikbuller i större tätorter
- 3 Negativa hälso- och miljöeffekter av ämnen som har långsiktiga och irreversibla verkningar
- 4 Avfall och återvinning
- 5 Utarmning av naturmiljön (landskap, biotoper, flora och fauna)

Vi genomför en gruppering av nyhetssändningarnas miljöfrågor i anslutning till denna uppställning. Som framgår av tabell 8:4 passar inte alla frågor in. Rena arbetsmiljöfrågor faller utanför liksom ett antal "övriga" miljöfrågor, exempelvis regeringsförslag om ökat inflytande för kommunerna på miljöfrågorna och höjda straff för miljöbrott.

Tabell 8:4 *Miljöändren i radio/TV 1980/81 fördelade på sakområden, antal inslag.*

Medium	Naturvårdsverkets stora problemområden					Arbetsmiljö	Övrigt	Summa
	1	2	3	4	5			
Dagens Eko 1	1	0	42	21	4	4	8	80
Rapport	0	1	40	7	13	6	6	73
Aktuellt	4	2	27	7	12	7	13	72

Anm: Problemområden 1–5, se separat uppställning ovan.

Vad Naturvårdsverkets problemområden beträffar kan man omedelbart konstatera, att det endast förekommit några enstaka inslag inom områdena 1 och 2, dvs försurning samt buller och bilavgaser. Tyngdpunkten ligger i stället på område nr 3, farliga ämnen med långsiktiga verkningar. Omkring hälften av dessa inslag gäller rapporter om oljeutsläpp i havet kring våra kuster, och det kan möjligen diskuteras hur "långsiktiga" skadorna härav blir. Även om oljeutsläppen räknas bort blir denna kategori störst.

När det gäller de två sista problemområdena har Ekot väsentligt mer om avfall och återvinning, medan de båda TV-programmen har mer om utarmningen av naturmiljön. I rapporteringen om avfallsproblemen dominerar vid denna tid placeringen av SAKABs anläggning och när det gäller naturmiljön den växlingsrika beslutsprocessen rörande Sölvsbacka-strömmarna. Skillnaden mellan radio och TV kan möjligen bero på att vattenfall gör sig bättre i bild än obebyggda industritomter, men den kan också ha med det lokala mediefolkets aktivitet att göra, eftersom bidragen om miljöfrågor relativt sett är mycket stort från distrikten. Överhuvud taget ger kombinationen av ungefär lika många inslag totalt i de olika kanalerna men skilda tyngdpunkter i rapporteringen intryck av ett slags intern balansering av miljöområdet.

Naturvårdsverket gör inte självt någon prioritering mellan de fem stora problemområdena. Vad man kan utläsa av eterme-

diernas prioritering är att de koncentrerar sig på det som är påtagligt och dramatiskt, som oljesmetiga stränder och döda sjöfåglar, eller kan beskrivas som problem som drabbar enskilda individer, t ex farliga utsläpp med skräcken för det okända i bakgrunden. Mer generella miljöproblem, t ex de långsiktiga effekterna av olika ingrepp i naturen, tenderar i jämförelse därmed att försummas. Denna brist hos medierapporteringen, som alltså framträder vid en jämförelse med expertbedömningen inom en myndighet, kan sägas vara typisk. Den tycks vara en följd av att man inom medierna tillämpar de konventionella nyhetsvärderingsprinciperna, även när man intresserar sig för nya områden som miljöproblemen.

Vid samtal med tjänstemän inom Naturvårdsverket framkom ett antal mera speciella synpunkter på mediernas behandling av miljöspörsmålen. Man påtalar den tidigare oerhört stora uppmärksamheten på användningen av kemikalier i skogsbruket, som inte har någon motsvarighet när det gäller den mångdubbelt mer omfattande kemikalieanvändningen i jordbruket. Man erinrar om det stöd som en gång gavs kraven på förbud mot vissa slag av tvättmedel, medan den effektiva motåtgärden bestod i att bygga ut de kommunala reningsverken.

Naturvårdsverket har i stort sett haft opinionen i ryggen men ibland kritiserats av miljögrupper för att inte gå tillräckligt långt och ibland mött ett ganska effektivt motstånd mot vissa förslag, t ex från bilbranschen via sportjournalisterna. Man betonar också att det under senare år kommit fram ett antal mycket kompetenta journalister på miljöområdet.

Invandrarna, utvisningsärenden och Invandrarverket

Antalet inslag som handlar om invandrare, med undantag för utvisningsärenden, uppgick under vinterhalvåret 1980/81 till sammanlagt 57, varav i Morgonekot och Lunchekot och Dagens Eko 38, i Rapport 7 och Aktuellt 12. Fördelningen på huvudsakliga sakområden framgår av tabell 8:5.

Tabell 8:5 *Antal invandrarinslag – fördelning på sakområden.*

Språkfrågor, hemspråk	11
Diskriminering, motsättningar	8
Kulturell anpassning	7
Arbetslöshet	3
"Assyrienserien"	18
Övrigt	10
Summa	57

Den största gruppen inslag, de om assyrierna, utgörs av en av Ekot genomförd serie specialreportage från Mellanöstern. Serien behandlade motiven för assyriernas intresse att komma till Sverige, och hade alltså en indirekt betydelse för bedömningen av utvisningsärenden. Ett huvudintryck från serien var att önskemål om att få komma till en bättre och mera löftesrik miljö för många var det väsentligaste motivet för resan till Sverige.

De andra inslagen handlar väsentligen om olika problem som invandrarna möter i Sverige. När det gäller frågan om hemspråk kommer olika uppfattningar till tals. Generellt sett behandlas invandrarna positivt i medierna. När det rapporteras om konflikter mellan invandrare och infödda svenskar ställer sig mediet alltid på invandrarnas sida; invandrarfientliga aktioner tar man avstånd från. Om etermedierna gäller således liksom beträffande den politiska debatten i Sverige, att förekommande invandrarfientliga opinioner inte kommer till uttryck. Det kan tilläggas att majoriteten av svenska folket inte anser att invandrarna är alltför välvilligt behandlade i TV.

56 inslag i de tre Ekona, Rapport och Aktuellt tar upp utvisningsfrågor. Vad som uppmärksammas är totalt 14 fall eller ärenden. En undersökning av TTs telegram under samma tidsperiod tillför ytterligare 11 ärenden; med något undantag uppmärksammar TT också de 14 fallen i etermedierna.

Nästan två tredjedelar av etermediernas inslag handlar om ett enda fall, nämligen utvisningen av palestinier i Uppsala miss-tänkta för terrorism. Fallet var på många sätt unikt. Här var det

inte Invandrarverket utan SÄPO som var huvudaktör. Vi lämnar detta ärende och granskar i stället de övriga, mer typiska utvisningsärendena. Beträffande dem har kontakt tagits med de handläggande tjänstemännen på Invandrarverket. Dessa har ombetts att uttala sig om hur de har upplevt uppmärksamheten i massmedierna kring de aktuella ärendena. Detta har kunnat ske utan att sekretessen kring de enskilda ärendena behövt brytas.

Flertalet ärenden har kunnat identifieras med stöd av nyhetsmediernas rapporter. Beträffande ett par av fallen anförde vederbörande tjänsteman att de var så pass unika att massmediernas uppmärksamhet inte var omotiverad. Det framhölls också, att det fanns andra exempel på att uppmärksamhet på individuella fall i medierna lett till nya överväganden och påverkat praxis.

Flertalet aktuella fall var dock enligt vederbörande tjänsteman inte på något sätt särskilt märkliga; många andra ärenden var av samma slag. Den bild medierna hade givit var också ofullständig och ensidig.

Något som gäller mer generellt är just godtyckligheten i mediernas urval av fall. Av avgörande betydelse har ofta varit om den utvisningshotade personen haft kanaler till medierna genom lämplig advokat eller med stöd av organisationer. Vidare har ofta anförts att journalisterna var okunniga om hur ärenden av detta slag handlades, att de inte tillförde ärendena nya fakta och att de inte heller beaktade konsekvenserna av ett ändrat beslut.

Utvisningsärendena karaktäriseras alltså ofta av att medierna ger stort utrymme åt kritik mot Invandrarverkets beslut och att verket å sin sida har en kritisk bedömning av mediernas rapportering.

En utvisningshotad utlänning kan ju beskrivas som prototypen för en svag individ som är utlämnad till allsmäktiga myndigheter och där alltså medierna kan sägas ha en särskilt angelägen uppgift. Samtidigt är det klart att "svagheten" beror på vem jämförelsen sker med: trygga svenska medborgare, andra invandrare eller utlänningar som ej haft möjlighet att resa hit.

Särskilt problematiskt med mediernas väktarroll är godtyckligheten i urvalet av fall som uppmärksammas och risken för att man därvid hjälper de relativt resursstarka.

Sociala frågor och socialstyrelsen

I likhet med miljöområdet har det sociala området tilldragit sig väsentligt större uppmärksamhet efter den förändring i nyhetsideologierna som började bli märkbar någon gång under 60-talet. Omkring 15 procent av det svenska nyhetsmaterialet i samtliga undersökta medier ägnades åt sociala frågor i vid mening under vinterhalvåret 1980/81. De ämnen som behandlades under just denna period innehöll jämförelsevis få kontroverser efter ideologiska linjer. I de båda TV-programmen utgjorde sjukvården det största sakområdet och detta dominerades i sin tur av olika inslag om medicinska framsteg. Inom området alkohol och narkotika diskuterades främst frågan om systembolagens lördagsstängning. Flertalet förut berörda frågor om invandrarnas ställning i Sverige hörde också hit. Vad familjepolitiken beträffar handlade visserligen åtskilliga inslag om abortfrågan, men det gällde en politisk debatt, föranledd av ett par uttalanden av Torbjörn Fälldin och Gösta Bohman.

Avsaknaden av någon mer omfattande rapportering kring vårdnadsideologiska debatter, har gjort det omöjligt att översiktligt jämföra rapporteringen med den bedömning som förekommer inom den ansvariga myndigheten, Socialstyrelsen. Vid kontakt med tjänstemän inom styrelsen har det understrukits att styrelsens verksamhetsområde är så mångfacetterat att erfarenheterna av mediernas verksamhet och kontakterna med medierna givetvis växlar mellan olika områden. Av intresse kan vara att nämna att man inom socialtjänstavdelningen ansåg att t ex broschyrmaterial från avdelningen tagits emot positivt av medierna, att man hade bra relationer med journalisterna och, som en tjänsteman uttryckte saken, när medierna tar kontakt i någon allmän fråga känner man inte att man behöver vara på sin vakt.

Det ligger nära till hands att uppfatta detta förtroendefulla förhållande mellan medier och tjänstemän som uttryck för en överensstämmelse i grundsyn på de sociala frågorna eller, mer precist, att de riktlinjer för socialt reformarbete som socialtjänstavdelningen drivit har fått stöd av de journalister som sysslar med sociala frågor. Kontrasten i förhållande till Invandrарverket är påtaglig.

Sammanfattning

De jämförelser som gjorts i detta kapitel mellan mediebild och expertbedömning utfaller olika. När det gäller nationalekonomernas syn på Sveriges ekonomiska problem och deras kritik av den traditionella ekonomiska politiken, är den väsentliga iakttagelsen att ekonomernas syn praktiskt taget inte avsätter några spår i journalisternas hantering av nyhetsmaterialet. Det enastående tillfället till ett kritiskt ifrågasättande – utan ställningstagande – av invanda föreställningar utnyttjades inte. Om skälet härtill enbart var brist på uppmärksamhet eller om det också fanns ett inslag av ideologiskt motstånd mot de nya tankarna, är svårt att avgöra. Till stöd för den första tolkningen kan möjligen anföras att även med en annan regering och en annan finansminister har – såvitt man kan lita på mera osystematiska iakttagelser – journalisternas mottaglighet för de nya synsätten endast långsamt blivit större. Ökad genomslagskraft har de fått först sedan motsättningarna beträffande den ekonomiska politiken kunnat konkretiseras bakom en kliché som ”rosornas krig”.

De praktiska konsekvenserna av nyhetsrapporteringen i ekonomiska frågor 1980/81 blir att man motverkar spridningen av nya idéer och i stället cementerar traditionella motsättningar och synsätt. Om två av de tre nyhetsredaktionerna kan också sägas att de aktivt bidrog till att försvåra genomförandet av regeringens besparingspolitik.

Beträffande rapporteringen om miljöfrågan gällde de kritiska synpunkterna i första hand nyhetsurvalet. På traditionellt sätt

prioriterar medierna de konkreta problemen, de som kan upplevas som ett direkt hot mot den enskilde, framför de mera långsiktiga och allomfattande. Vad utvisningsärendena angår reagerar man inom myndigheten mot en annan form av godtycklighet, nämligen främst urvalet av ärenden. I många fall är de uppmärksammade ärendena enligt tjänstemännens mening inte särskilt anmärkningsvärda och möjligheten till access till medierna blir avgörande för uppmärksamheten. Själva händelsen har i dessa fall alltigenom karaktären av ett individuellt drama.

För att belysa att relationerna mellan myndigheter och medier kan gestalta sig mycket olika omnämndes den förtroendefulla atmosfär som råder mellan socialtjänsteavdelningen på Socialstyrelsen och journalisterna på det sociala området. En gemensam grundsyn och en gemensam strävan, alltså en överensstämmande ideologi, synes vara den naturliga förklaringen till detta.

9 Kommentarer och intervjuer i TV och radio

Kommentaruppgiften

Ekot, Rapport och Aktuellt brukar officiellt betecknas som "kommenterande" nyhetsprogram. Redan när Ekot startade 1937 som SRs första nyhetsprogram presenterades det som ett program avsett för "korta kommentarer till dagskrönikan". En förklaring till detta uttryckssätt torde vara att TT då hade ensamrätt att via radion sända nyheter i form av telegramnyheter. Ekot måste i detta läge ges en annan uppgift än att bara vara ett nyhetsprogram och det blev naturligt att framhålla kommentaruppgiften. Senare har alltså även TVs nyhetsprogram betraktats som kommenterande, oberoende av om de också innehållit telegram eller, som under vissa tider, en särskild för hela SR gemensam redaktion svarat för telegramnyheterna.

Mellan uppgiften att kommentera och det för SR gällande kravet på opartiskhet finns en uppenbar spänning. Beträffande kommentaruppgiften erinrar 1974 års radioutredning först om att pressen här har en speciell roll bland massmedierna. (SOU 1977:19 sid 86). Men också etermedierna måste, tillägger utredningen, "inom ramen för sitt ansvar" ha skyldighet att kommentera händelser och skeenden samt att stimulera till debatt. När det gäller hur denna uppgift skall tillgodoses nöjer sig utredningen med att framhålla att det måste ges utrymme för olika åsikter och värderingar och för en omfattande medverkan av opinionsbildare utanför rundradion. Hur uppgiften närmare skall hantearas säger utredningen ingenting om.

Enligt avtalet med staten ingår det i Sveriges televisions och riksradians skyldigheter att "meddela nyheter samt kommentarer eller på annat sätt belysa händelser och skeenden och därvid ge den allsidiga information som medborgarna behöver för att vara orienterade och ta ställning i samhälls- och kulturfrågor". Etermediernas kommentaruppgift är alltså klart uttalad, men texten ger ingen antydning om hur kommentarverksamheten skall bedrivas. Inte heller kan man utläsa något om förhållandet mellan nyheter och kommentarer.

I Riksradians programregler från 1982 förklaras att "kravet på opartiskhet innebär att programledaren inte låter sin personliga uppfattning eller värdering prägla programmet". Att en neutral presentation bör eftersträvas betyder emellertid inte, heter det vidare, att programledaren "skall inta en passiv hållning". Tvärtom är det programledarens uppgift att genom ett kritiskt granskande förarbete och genom provande frågor bidra till att ett ämne eller en fråga blir tydligt och inträngande belyst. På liknande sätt heter det i Sveriges Televisions programregler från 1980 att kravet på opartiskhet har en särskild innebörd för programledaren. Beroende på programmets karaktär och programledarens roll kan dock "avvikelser från den neutrala hållningen vara motiverade". Om det är nödvändigt för att publiken skall få en allsidig information kan programledaren sålunda "föra fram partsargument eller agera aktivt" i syfte att få parter att precisera sina ståndpunkter.

Det enda dokument som innehåller en mera utförlig beskrivning av kommentarfunktionen är Eko-policy (1979 års upplaga, med text som enbart ingår i 1974 års upplaga inom parentes):

(Liksom vad gäller tidningarna ska vi skilja på raka nyheters texter och kommentarer, även om våra kommentarer aldrig kan bli av samma karaktär som tidningarnas).

När vi gör kommentarer betyder det inte att vi tycker fritt.

En kommentar kan t ex vara varför Johansson samma dag utnämns till minister. Ett inslag som rymmer flera

olika förklaringar och tolkningar. Som rymmer material och fakta som vi aldrig skulle kunna få de agerande att säga i en intervju; som bara kan redovisas i form av en egen text. En kommentar är inte att säga att det var rätt eller fel att Johansson blev minister utan ett försök att förklara varför det blev just hon.

En kommentar kan också vara en förklaring till varför en särskild händelse samma dag av oss bedöms som viktig för lyssnarna. (Att alltså indirekt motivera vår egen nyhetsvärdering).

(En kommentar *kan* rymma subjektiva slutsatser. Men förutsättningarna för slutsatsen ska vara redovisade, liksom andra möjligheter, så att lyssnaren själv kan bedöma om den subjektiva slutsatsen är rimlig och väl underbyggd).

Förutsättningarna för kommentaren skall vara redovisade så att lyssnaren själv kan bedöma om kommentaren och den eventuella slutsatsen är rimlig och väl underbyggd.

(Ju hårdare sådana kommentarer är, desto större krav ställs på att vi först utförligt låter de parter vi kommenterar komma till tals i våra program).

Vad som försvunnit i den senaste versionen i jämförelse med 1974 års upplaga är dels den inledande principdeklarationen om att skilja mellan raka nyhetstexter och kommentarer, dels uttalandet om att kommentarer kan rymma subjektiva slutsatser samt det särskilda kravet på att låta berörda parter komma till tals. Den ursprungliga texten är, kan man säga, något fylligare i sin beskrivning av problemen kring kommentarerna.

Ingendera texten ger emellertid någon mer fullständig vägledning. I det anförda exemplet kan en förklaring till att Johansson blev statsråd vara att vederbörande är synnerligen kvalificerad inom sitt speciella fackområde respektive att vederbörande sedan länge varit god vän med statsministern. Båda dessa omständigheter kan vara sanna men uppenbarligen påverkas bedömningen av utnämningen av vilkendera av förklaringarna som förs fram.

Efter en genomgång av kommentarverksamheten i etermediernas nyhetsprogram under vinterhalvåret 1980/81 skulle vi vilja föreslå följande grundläggande systematik:

Huvudtyper av kommentarer

- 1 Egentliga kommentarer
- 2 Kommenterande beskrivning
- 3 Neutral bakgrund

Kommentartekniker

- A Genom journalists, eventuellt experts uttalande
- B Genom journalists intervjufrågor
- C Genom uttalande av "ombud" (annan än journalist eller expert)

Egentliga kommentarer

Egentliga kommentarer innefattar en sammanfattande karaktäristik av en händelse, ett förlopp eller en aktör, vari ingår en bedömning/ställningstagande som en reporter/expert individuellt svarar för. Det gäller ett auktoritativt uttalande som inte ifrågasätts. Kommentarer av detta slag förekommer i etermediernas nyhetssändningar, men inte särskilt ofta. Här nedan följer några exempel:

Gunvor Hildén, 18 december 1980, Rapport: — — — bara på ett par månader har tröttheten och irritationen i regeringen och de tre riksdagsgrupperna ökat påtagligt. Konflikten om skogsföretaget NCB var bara ett symptom om än det kanske viktigaste, på misstämningen. Ola Ullstens ekonomiska program igår och Centerns energiutspel förra veckan kan också betraktas som en gardering för den egna profilen, om någon av de många kriserna i regeringen skulle ta en allvarlig vändning. Ju mer de tre partierna profilerar sig, desto sämre blir sammanhållningen och desto fler kriserna. En rad sådana krisfrågor återstår att lösa. — — — Kasta ut moderaterna och bilda en mittenregering, säger några riksdagsmän i Centern och Folkpartiet och får

stöd av somliga Socialdemokrater t ex den tongivande tidningen Arbetet, åtminstone när det gäller att utså split i regeringen. — — — Grundtipset är ändå att regeringen sitter kvar eftersom alla tre regeringspartierna skulle förlora på om regeringen verkligen skulle avgå. I det här svåra läget är inte ens Socialdemokraterna särskilt pigga på att ta över regeringsmakten. Vilja men inte kunna, ja det är mottot för politiker i alla läger i dag.

Arvid Lagercrantz, 12 januari 1981, Dagens Eko: (om budgetpropositionen) Men beskeden i dag är tunna. Jobbet att hejda budgetunderskottet skjuts även den här gången, i allt väsentligt på framtiden. Uppmaningen till löntagarna att hålla igen på lönekraven följs inte av några löften om t ex skattesänkningar, som förr om åren. Budgeten är full av resonemang om hur ekonomin kan förbättras, men inga slutsatser dras, och nästan inga åtgärder sätts in. Det märks tydligt att regeringen hade trott att underskotten skulle bli lägre, men nu när statsinkomsterna blir mindre än väntat, var det svårt att på kort tid enas om ytterligare åtgärder. Det mesta som är tänkbart kan bara sättas in vid helårsskifte och då har man i och för sig god tid på sig till nästa januari, men då har ännu ett år gått, räntan på statsskulden har ökat sex-sju miljarder igen och budgetunderskott och utlandsupplåning bara växer och växer.

Gustaf Olivecrona, 4 februari 1981, Aktuellt: Så mycket är säkert: det kommer på lite sikt att bli omöjligt att med hjälp av ett eller annat mandats övervikt i riksdagen, föra den hårda politik som blir nödvändig för att föra ut landet ur den här krisen. Blockgränsen måste genombrytas oavsett om vi har en socialdemokratisk eller en borgerlig regering. Gårdagens regeringspaket med dess blandning av besparingar och stimulansåtgärder räcker inte för att vända utvecklingen. På sin höjd kan det tillsammans med det nya avtalet göra att utvecklingen åt fel håll går lite långsammare än den eljest skulle ha gjort. För att lösa krisen krävs så omfattande förändringar i den ekonomiska politiken och i skattesystemet, att beslut om detta bara kan tas av en bred riksdagsmajoritet och det i sin tur förutsätter att politiker-na gör slut på den nuvarande blockpolitiken.

Som ett annat exempel på en kommentar kan nämnas en längre intervju med Rudolf Jalakas (Aktuellt 3 februari 1981), där denne om regeringens sparpaket bl a sade, "att det här inte var frågan om någon början till en förbättring av det statsfinansiella läget utan om en dämpning av försämringstakten". Om det nyligen slutna avtalet förklarade han "att det nästan var synd att störa den allmänna tillfredsställelsen men att han ändå inte kunde låta bli att peka på att detta avtal verkar klart inflationsdrivande". Karaktäristiskt för intervjusituationen är att Lars Orup framför frågorna på ett respektfullt sätt och att Jalakas uttalanden får stå helt oemotsagda – Orup tackar för intervjun.

Samtliga anförda exempel innehåller beskrivningar av läget med klara bedömningsinslag: beskedet är "tunna", man gör förutsägelser om framtiden, man anger vad som behövs för en framgångsrik politik etc. Karaktäristiskt är att bedömningen inte framstår som tillfällig utan är väl genomtänkt, den har karaktären av ett sammanfattande omdöme och den är auktoritativ, dvs den ifrågasätts inte utan framförs med tyngd. Slutligen är det ingen tvekan om att det är en viss bestämd person som har det fulla faktiska ansvaret för kommentaren. Innehållsligt står dessa kommentarer nära dem som återfinns på tidningarnas ledaravdelningar, bortsett från att det inte förekommer någon partipolitisk markering. Kommentatorns sakkunskap och omdöme utgör grunden för denna verksamhet.

Neutral bakgrund

Om de "egentliga kommentarerna" är lätta att känna igen, så gäller detsamma som regel också om den tredje typen av kommentarer, nämligen den neutrala bakgrundsinformation. Den är mycket vanlig och innehåller faktiska upplysningar som kompletterar ett nyhetsmeddelande utan att ge någon speciell färgton åt meddelandet. Det kan t ex gälla en upplysning om när någonting skall äga rum eller har ägt rum, i anslutning till ett

aktuellt meddelande. Det kan vara en förklaring till vilken händelse som åsyftas i ett återgivet uttalande osv, osv.

Även om det förekommer mängder av exempel på vad som rimligen måste anses vara tillförande av neutral information som komplettering till en nyhet, bör man vara uppmärksam på att många slags faktiska upplysningar också kan ge en speciell färg-ton åt meddelandet (jämför det förut berörda fallet med statsrådsutnämningen). Ett annat exempel kan hämtas från en tidigare undersökning av ljudradions bevakning av händelserna i Portugal under maj–juni 1975.¹

I undersökningen konstaterades att ett flertal reportrar gång efter annan hänvisade till att socialisterna blivit det största partiet vid det förut förrättade valet, när de behandlade socialistledaren Soares konflikt med militärledningen och kommunisterna. En av Ekots medarbetare, som påtagligt hyste mindre sympatier för Soares än övriga, underlät att göra denna hänvisning till valutgången. Den sannolika förklaringen till det skiftande intresset för att ge denna bakgrundsinformation torde vara att det rent faktiska beskedet om socialistpartiets framgång vid valet också gav en legitimation åt Soares krav på politiskt inflytande.

Kommenterande beskrivning

Om den egentliga kommentaren är klar till sin innebörd och den neutrala bakgrundsinformationen är skäligen harmlös, möter de verkliga problemen inom det slag av kommentarer som här kallats kommenterande beskrivning. För att belysa vad som menas väljer vi först ett par exempel:

¹ Se Jörgen Westerståhl, *Ljudradions bevakning av händelserna i Portugal*. En undersökning avseende tiden 19 maj - 26 juli 1975, senare tryckt i Statsvetenskaplig tidskrift nr 4 1982.

Hysesuppgörelsen i Stockholm, 4 november 1980

Rapport: De nya hyrorna för de allmännyttiga bostadsföretagen i Stockholm blev klara idag. I genomsnitt blir höjningen cirka 5,5 procent. Det motsvarar ungefär 75 kronor i månaden för en normal tretrumslägenhet.

Aktuellt: Den första större uppgörelsen om nästa års hyror blev klar idag. — — — 150 000 lägenheter berörs av avtalet som innebär att hyresgästerna har prutat bort drygt hälften av bostadsföretagets krav och den kostnaden betalas nu i stället via skattsedeln. Löftena från bostadsministern Birgit Friggebo och finansborgarrådet John-Olle Persson om förlängda underhållslån och kommunala bidrag till bostadsföretagen är huvudförklaringen till att hyreshöjningarna har kunnat begränsas.

Dagens Eko 1: Hyrorna i Stockholm är klara — — — höjningen blir i genomsnitt 75 kronor i månaden för en normal trea. Det är en klar framgång för hyresgästföreningen i Stockholm. De allmännyttiga företagen hade begärt höjningar på i genomsnitt 160 kronor mer i månaden, men de kraven har alltså prutats ned nära 60 procent. 140 000 lägenheter i Storstockholm berörs av höjningarna från årsskiftet.

Rapport innehåller här enbart den raka nyheten om den beslutade hyreshöjningen. Både Aktuellt och Dagens Eko kommenterar däremot denna nyhet, fast på helt olika sätt. I Ekot talas om "en klar framgång för Hyresgästföreningen", medan Aktuellt vänder på perspektivet och framhåller att det är skattebetalarna som får betala en väsentlig del av denna uppgörelse. Exemplet åskådliggör på ett enkelt sätt problemen med en kommenterande karaktäristik. Vilken kommentar är den "riktiga"? Består den "korrekta" nyhetsförmedlingen av att som Rapport i detta fall avstå från kommentarer? Man behöver bara formulera frågorna på detta sätt för att det problematiska i denna kommentarverksamhet skall framstå ganska klart.

Vi väljer ett ytterligare exempel:

Hamnarbetarförbundets kongress, 18 oktober 1980

Dagens Eko 1: Hamnarbetarförbundets kongress i Göteborg beslutade i dag vid en sluten omröstning med siffrorna 35 mot 30 att förbundskontoret även i fortsättningen skall ligga i Örnsköldsvik. Efter beslutet säger nuvarande förtroendemannen Gunnar Norberg att han, trots tidigare uppgifter, kvarstår som kandidat till ordförandeposten. Frågan om Hamnarbetarförbundets inriktning i framtiden avgörs inte definitivt förrän vid personvalen i morgon.

Aktuellt: — — — Med röstsiffrorna 35-30 avslög nämligen Hamnarbetarförbundets kongress i Göteborg förslaget att flytta expeditionen i Örnsköldsvik till Stockholm, och därmed gick Norrlandsavdelningarna segrande ur den här uppmärksammade striden med hjälp av delegater från de mindre hamnarna i södra Sverige. Det var först efter en sluten omröstning som Hamnarbetarförbundets kongress i dag kunde avgöra frågan om förbundsexpeditionen skulle flyttas från Örnsköldsvik till Stockholm. Frågan anses vara något av en ödesfråga för hela förbundets framtid. Debatten som föregick det här beslutet blev stundtals mycket frän. — — —

Rapport: Det blev något av en polsk riksdag i Göteborg i dag när hamnarbetarna skulle avgöra frågan om var förbundets expedition ska ligga. — — — det var först efter en flera timmar lång och hård debatt och efter en sluten omröstning som kongressen kunde fatta det här beslutet — — — och de tuffa tagen i debatten fortsatte även under själva omröstningen som tidvis blev en smått kaotisk tillställning där beskyllningar om felaktigheter i röstningsproceduren bl a framfördes från avdelningen i Göteborg.

Vad som skiljer dessa tre versioner av händelserna vid Hamnarbetarförbundets kongress åt är framför allt behandlingen av konfliktperspektivet. Att det var en konflikt framgår redan av Ekots referat. I Aktuellt karaktäriseras debatten som "frän", i Rapport blir kongressen "något av en polsk riksdag", "en smått kaotisk tillställning". Vilken betoning av konfliktperspektivet är den rätta?

De två exemplen ovan illustrerar olika problem som är förbundna med detta slag av kommentarverksamhet. Vi skall för-

söka åstadkomma en mer systematisk presentation av olika typer av kommentarinslag, väl medvetna om att avgränsningen mellan de olika typerna ingalunda alltid är skarp. Samtidigt exemplifieras också de skilda teknikerna för att få till stånd en kommentar.

Kommenterande beskrivning

- 1 Genom beskrivning av själva händelsen
- 2 Genom beskrivning av aktören
- 3 Genom att peka på förutsättningar, motiv eller konsekvenser
- 4 Genom att till själva händelsen föra omständigheter som ej direkt hör dit
- 5 Genom presentationssättet

De nyss återgivna exemplen på kommenterande karaktäristik kan alla hänföras till fall 1:A, dvs det är fråga om en *beskrivning av själva händelsen* som görs av *vederbörande journalist*. Ibland kan en sådan karaktäristik stå ganska nära en egentlig kommentar, som framgår av följande bedömning av rekonstruktionen av NCB:

Aktuellt, 1 december 1980: 1 400 man, omkring en fjärdedel av NCBs anställda, riskerar att förlora sina jobb som ett resultat av dagens kompromiss i regeringen (obs att formuleringen också tycks implicera att de anställda skulle ha haft sina jobb tryggade, om någon uppgörelse inte träffats i regeringen). — — — ja en slutsats man kan dra av det här är nog att viljan att överleva var trepartiregeringens främsta drivkraft när man löste den här minimikrisen kring NCB. Detta torde man kunna utgå ifrån.

Som man ser har denna kommentar inslag av något slags slutsummering, även om den förefaller vara väsentligt mindre ambitiös än de inledningsvis återgivna egentliga kommentarerna.

Stundom använder man långa resonemang för att så småningom komma fram till sin slutsats som i nedanstående uttalande om SAFs kongress:

Aktuellt, 20 november 1980: Och visst kan SAF ha rätt i att regleringar och byråkrati riskerar att gå för långt. Där-
emot är det ju omtvistat om de inlindade budskapen om
mer kapitalism löser detta och andra samhällsproblem. Ett
exempel: SAF vill ju privatisera stora delar av den offentli-
ga sektorn, även sjukvården. Det kan innebära sjukvård
efter bärkraft, efter förmåga att betala. Men de som be-
höver sjukvård mest, är de som sliter mest, dvs LO-folket
som ju samtidigt tjänar sämst.

Man kan också använda frågeteknik för att karaktärisera t ex en
aktuell åtgärd. Intervjufrågor har bl a den fördelen att de inte
behöver ha något logiskt sammanhang och man kan alltså pröva
flera olika infallsvinklar för att t ex få fram en negativ belysning.
I nedanstående intervju med budgetminister Rolf Wirtén ka-
raktäriseras den aktuella skatteomläggningen genom en första
fråga, som om den karaktäristiken vore riktig, skulle rycka un-
dan grunden för de följande frågorna. Vi återger enbart frå-
gorna:

Dagens Eko, 29 oktober 1980: Ekonomiministern Gösta
Bohman säger att det här inte är en skatteomläggning som
förtjänar namnet skatteomläggning ens? — — — På vilket
sätt kommer det här att underlätta avtalsrörelsen? — — —
Men ändå så är det de högsta inkomsttagarna som gynnas
av detta. En hundratusenkronorsinkomsttagare t ex får
mer än tre gånger så hög skattesänkning som en som tjä-
nar hälften så mycket?

Ofta är det inte frågan om att *karaktärisera* händelser eller för-
slag utan *aktörer*. I nedanstående exempel ger reportern först en
beskrivning av ett förslag för att sedan genom upprepade frågor
söka få en bekräftelse på en negativ karaktäristik av den aktuel-
la aktören, i detta fallet de borgerliga partierna. Ärendet gäller
regeringens förslag att i vissa avseenden begränsa inflations-
skyddet:

Dagens Eko, 29 oktober 1980: (Intervju med Rolf Wirtén). Det har alltså i många år varit ett centralt inslag i de borgerliga partiernas skattepolitik att det är riksdagen som skall bestämma skatterna och inte inflationen. Den principen överges alltså nu, även om budgetminister Rolf Wirtén söker hävda motsatsen — — — Om ni tar bort viktiga delar av inflationen då kan ni väl ändå inte mena att principen ligger fast? — — — men om ni urholkar inflationsskyddet så urholkar ni väl också principen för detta inflations-skydd? — — — men om ni överger, till en del i alla fall, en för samtliga borgerliga partier viktig skatteprincip?
— — —

I många fall har man ett intryck av att den använda intervjufrågeformen närmast blir ett kamouflage för intervjuarens egen karaktäristik av aktören. I en intervju med en ny VD på NCB talar denne om strukturproblem, om överkapacitet etc och intervjuaren konstaterar att det låter som om nedläggningar vore aktuella:

Aktuellt, 10 december 1980: Så Du kommer att gå fram som en liten slaktare där uppe då?

Att karaktärisera aktörer genom ombud, dvs låta ombuden göra uttalanden, öppnar vida möjligheter. Här nedan följer ett par exempel där det verkar ganska uppenbart att ombuden uttrycker intervjuarens egen uppfattning, vilket alltså gör det motiverat att tala om "ombud". I det första fallet är det fråga om en intervju med en icke namngiven person angående utbyggnaden av Sölvbackaströmmarna.

Rapport, 4 november 1980: Vad tycker Du om politiker efter sådana här affärer där man ändrat sig, från nej till ja? Ja vi tycker ju att det är bara skit alltihop!

I det andra fallet (*Dagens Eko*, 22 oktober 1980) genomfördes en lång intervju med en polischef i Stockholm angående en omorganisation av polisens utredningar om svart lägenhetshandel.

Omorganisationen hade bland annat medfört att en polisman som tidigare sysslat med dessa ärenden nu fått andra uppgifter. Intervjuaren söker genom en serie frågor få fram att omorganisationen kommer att ineffektivisera övervakningen av den svar-ta lägenhetshandeln. Intervjuaren avslutar sedan inslaget med att meddela att den omflyttade polismannen sagt till honom att "det luktar korruption". Här är det alltså fråga om beskyllning för eller uttalad misstanke om ett allvarligt brott. Reportern kunde inte gärna själv framföra detta med egna ord.

En kommenterande karaktäristik kan också åstadkommas genom att man belyser *förutsättningarna, motiven eller syftet* med ett visst förslag. Som exempel väljer vi ett inslag i Aktuellt från den 8 december 1980, där Fabriksarbetarförbundets industripolitiska program presenteras. Detta program förutsatte en industriell expansion inom förbundets verksamhetsområde och intervjuaren ifrågasätter rimligheten i detta antagande. Endast intervjufrågorna återges.

Aktuellt, 8 december 1980: Vilka är det som skall svara för den ökade efterfrågan? — — — Har de människorna råd att efterfråga mer idag? — — — Det är just därför: har de råd att efterfråga mer? — — — Men hur skapa de förutsättningarna? Skall vi låna mer i utlandet?

En annan möjlighet att ge den en belysning är att *till beskrivningen* av händelsen *foga omständigheter som inte direkt hör dit*. Här är valet ofta mycket fritt. Som exempel väljer vi en stor IAEA-konferens i Stockholm om reaktorsäkerhet med omkring 700 deltagare från hela världen. Förutom information om själva konferensen innehåller exempelvis Aktuells reportage den 20 oktober 1980 ett fyra minuter långt inslag angående Harrisburg-olyckan ett och ett halvt år tidigare, där reportern talar om problem och svårigheter och en tekniker är mycket optimistisk angående möjligheterna av att lösa problemen med den radioaktiva härden. Vidare visas en demonstration av kvinnor för fred och ytterligare uttalanden om den svenska kärnkraften och dess

framtid förs fram. Det tycks uppenbart att valet av dylika sidobelysningar av en viss händelse, i detta fall en internationell konferens i Stockholm, starkt kan påverka bilden av själva händelsen. Utblickar av detta slag kan givetvis motiveras som informativa. I föreliggande fall blev det en ganska bred rundmålning där själva konferensen snarast kom i bakgrunden. Att tekniken som sådan ger en utomordentlig handlingsfrihet, när det gäller att karaktärisera en händelse, är emellertid ostridigt.

Slutligen må påpekas att man genom själva *sättet för presentationen*, utan att säga något direkt om händelsen eller aktören, ändå kan förmedla en speciell belysning t ex av avståndstagande eller ifrågasättande. En vanlig teknik är således att genom inskjutande av orden "som det heter" eller liknande markera en distans till ett uttalande. Ett annat exempel kan hämtas från ett reportage om vad som kallas för utrensningar inom Sjöfolksförbundet (*Aktuellt* den 28 november 1980). Reportern meddelar där att en person avskedats av förbundet och tillägger därefter: "att hans polisanmälan av förbundsstoppen skulle ligga bakom, det förnekas naturligtvis helt". Det lilla ordet "naturligtvis" tycks här ge en antydning om att reportern anser att man inte har skäl att tro på denna förklaring: men reportern säger ingenting i denna riktning.

Intervjuer

I Eko-policy från 1980 heter det om intervjuer:

Intervjuer sänder vi för det mesta för att de intervjuade ska få ge sina synpunkter. Ett undantag är skildringar av ögonvittneskaraktär. Vi gör inte en intervju för att be folk berätta om vad t ex en utredning kommit fram till för förslag. Sådana beskrivningar gör vi själva med egna texter; de intervjuade skall istället få motivera sina ståndpunkter, ta ställning till konsekvenserna av dessa etc.

Ledande frågor skall undvikas. Vår intervjuteknik i kontroversiella frågor innebär att intervjuaren använder

sig av motpartens argument; men det gäller att formulera sig så att det framgår att det är motsidans argument som används och inte intervjuarens egna.

Beträffande sista styckets riktlinjer för intervjuer i kontroversiella frågor må påpekas, att åtskilliga av de föregående exemplen pekar på svårigheter vid genomförandet. Själva huvudsyftet med intervjutekniken skall vara att de intervjuade får ge sina synpunkter och motivera sina ståndpunkter.

Först några ord om förekomsten av intervjuer i etermediernas nyhetsprogram. Av alla undersökta inslag i början av 80-talet av Ekots, Rappports och Aktuellt's nyhetssändningar är det för samtliga medier 60 procent som innehåller intervjuer. Denna andel har tidigare varit väsentligt lägre. I Ekot 1937 förekom intervjuer i 20 procent av inslagen, vid de tre följande mättilfällen 1948, 1960 och 1972 låg denna siffra kring drygt 40 procent och nu alltså vid 60 procent. I inslagen har inte telegram medräknats. Eftersom intervjuerna genomsnittligt är något längre än reporterbeskrivningar, reportage etc motsvarar de 60 procenten cirka 72 procent av programtiden som alltså utgörs av inslag med intervjuer.

Den stora mängden intervjuer i etermediernas nyhetssändningar har givetvis ett direkt samband med mediernas karaktär. Att låta auditoriet endast höra eller se och höra en reporter läsa upp meddelanden om händelser av olika slag anses otillfredsställande. De journalistiska ambitionerna att åstadkomma omväxlande och intresseväckande program motiverar bl a intervjuerna.

Samtidigt måste man ha klart för sig att intervjuformen ger utrymme för en väsentligt större journalistisk insats. Det starka inslaget av intervjuer kan alltså motiveras av mediemässiga hänsyn, men intervjuerna ger också journalisterna en betydande rörelsefrihet och en större möjlighet att utforma programmet efter egna önskemål.

I själva verket innebär det rikliga användandet av intervjuer att gränsen mellan raka nyheter och nyheter, som är mer eller

mindre styrda av journalisterna, regelbundet överskrids. Serier av avgöranden måste träffas. Skall, om det t ex gäller ett förslag, förslagsställaren närmare få utveckla sina synpunkter, skall någon opponent mot förslaget tillkallas, skall journalisten använda intervjufrågorna för att aktualisera andra infallsvinklar än dem de intervjuade självmant tar upp? Problemet skärps genom att intervjuerna vanligen måste bli mycket korta och att den intervjuade normalt inte, på det sätt som ofta förekommer i pressen, får tillfälle att själv granska och godkänna intervjun.

Även om huvudsyftet med en intervju är att auditoriet skall få en mer livfull presentation och en bättre information, är det givet att resultatet av de många besluten kring intervjusituationen kommer att påverka det budskap som förmedlas. På så sätt blir också gränsen mellan intervjuer och en kommenterande beskrivning stundom oklar.

Intervjuverksamheten i radio/TV har tidvis, särskilt för ett antal år sedan, diskuterats från en mer speciell synpunkt. Främst förekomsten av "skjutjärnsjournalistik" har kritiserats. Vid kodningen av intervjuerna i huvudundersökningen från 1980/81 gjordes ett försök att skilja mellan neutrala intervjufrågor, sådana frågor där intervjuaren använde en "aktiv" intervjuteknik – genom att framföra frågor som ställde den intervjuade eller hans verksamhet i kritisk belysning – samt "positiva" frågor, där den intervjuade får hjälp att föra fram sitt budskap. För både Ekot och TV klassificerades 92 procent av intervjufrågorna som neutrala, 7 respektive 6 procent som aktiva och 1 respektive 2 procent som positiva.

Denna klassificering av intervjufrågorna är inte alldeles lätt att genomföra. Det finns skäl att tro att intervjuarens aktiva insats kommer att underskattas, bl a därför att det inte går att bedöma effekten av förekommande strykningar i intervjuerna. Resultatet av undersökningarna tyder dock på att det alldeles övervägande antalet intervjufrågor är neutrala och fyller en mera okomplicerad informativ funktion av den typ Ekopolicyn talar om.

Vi kan inte uttala oss om andelen kritiska intervjufrågor har ökat eller minskat under de senaste åren. Någon tvekan om att denna typ av intervjufrågor knappast alls förekom under äldre perioder behöver det dock ej råda något tvivel om. Den tid förefaller oändligt fjärran, då en reporter i Dagens Eko kunde inleda ett programinslag på följande sätt (12 oktober 1937):

Jordbruksministern, statsrådet, Pehrsson-Bramstorp, har nu återkommit från sin resa i Norrland och har älskvärdheten att här göra ett litet uttalande om sina intryck från resan — — —

Tydligt är att man med en sådan presentationsteknik inte får fram något som personen ifråga inte själv vill meddela. Att en aktiv frågeteknik ibland är motiverad, torde de flesta vara ense om. Ofta gäller det en svår balansgång; en journalist som envist driver en tes kanske inte alls får fram någon väsentlig information och kommer istället för publiken att framstå som en antagonist till den intervjuade. Man kommer på denna punkt knappast längre än till sådana självklara konstateranden som att av en intervjuare krävs både kunnighet och gott omdöme.

Det finns skäl att avslutningsvis komplettera framställningen med några exempel på intervjuteknik som förefaller speciellt otillfredsställande. Den kan beskrivas så att man ställer frågor där svaret är mer eller mindre givet. Därmed avses inte de ganska vanliga fall då intervjuaren först presenterar det som den intervjuade skulle säga och sedan frågar om det förhåller sig så. Där är det fråga om ren oskicklighet. De intressanta fallen är sådana bakom vilka finns ett bestämt syfte.

Ett typfall är när man frågar en beslutsfattare om vederbörande kan "garantera" att något visst inte kommer att inträffa:

Rapport, 18 december 1980: intervju med arbetsmarknadsminister Ingemar Eliasson i anslutning till Industriförbundets prognos: Så du kan garantera att det aldrig blir 200 000 arbetslösa i Sverige?

Aktuellt, 10 april 1981: intervju med styrelseordföranden i LKAB med anledning av företagets miljardförlust: Kan du garantera att ingen av gruvorna i Malmberget och Svappavaara kommer att läggas ned under din tid som styrelseordförande?

Eftersom ingen ansvarig person rimligen kan utställa garantier av detta slag, måste den tillfrågade svara nej. Detta kan då få denne att framstå som likgiltig eller hjälplös inför de obehagliga perspektiv som målas upp i intervjufrågan. Eliasson lyckades i det anförda exemplet åstadkomma ett kort och koncist svar: "Man kan aldrig garantera en sådan sak i en öppen ekonomi". Genom hänvisningen till den öppna ekonomin gav han ett motiv för sitt svar som gjorde det svårt för intervjuaren att fortsätta utan att veckla in sig i frågor om det ekonomiska systemet och liknande.

Ett annat och inte heller ovanligt exempel gäller intervjufrågor om den tillfrågade har fått "tillräcklig" information. Få är beredda att svara ja på en sådan fråga; den kan ju bl a följas av en kunskapsfråga. Syftet med frågan brukar vara att rikta kritik mot den som ansvarar för informationen, en kritik som den intervjuade med sitt svar skall bekräfta. Exemplet här nedan gäller Socialstyrelsens information till sjukhuspersonalen om den nya sekretesslagen.

Rapport, 8 januari 1981: först intervjuas biträdespersonal med bl a följande frågor: Tycker du att ni fått för lite information? — — — Tycker du att det blivit krångligare? — — — Vad tycker du om att du inte kan hjälpa dom som ringer? (endast chefsläkaren får en icke ledande fråga): Vad tycker du om den nya lagen?

Sammanfattande bedömning

Bedömningen avser kommentaruppgiften. Intervjutekniken blir främst intressant när den används i kommenterande sammanhang. I övrigt är det mest fråga om yrkeskunnande.

Den första upplagan av Eko-policy innehöll en inledande förklaring om att man skulle skilja mellan raka nyheter och kommentarer. Den meningen togs bort i den senaste upplagan från 1979. Man rörde här vid en princip som har haft en stor betydelse som målangivelse, oavsett i vilken mån den fullt ut har efterlevts. Principen, som tillhör en anglosaxisk tradition – jämför distinktionen mellan "news" och "current affairs" i etermedierna – är ingalunda självklar.

Tyskland erbjuder härvid ett intressant exempel.¹ Långt före Hitler kännetecknades den tyska pressen av att ledaravdelningarnas åsikter fick ett kraftigt genomslag också på nyhetssidorna. Under Hitlertiden var det en självklarhet att nyhetsförmedlingen stod i det nationalsocialistiska partiets tjänst. Efter kriget förmådde den amerikanska ockupationsmakten västtyska delstater att i olika dokument lagfästa principen om en åtskillnad mellan nyheter och åsikter. Långt senare, när den andra tyska TV-kanalen inrättades, inskrevs också i dess statuter (§ 3:2) att nyheter och kommentarer skulle skiljas åt och att kommentarer-na skulle kunna identifieras som ett uttryck för en enskild individs åsikt.

Vad Sverige beträffar tyder olika undersökningar på att det funnits ett samband mellan ledaravdelningens åsikter och nyhetsförmedlingen på motsvarande områden men att detta samband försvagats under senare år och nu i vissa stora tidningar, t ex Dagens Nyheter, bl a på det centrala inrikespolitiska området försvunnit.² I januari 1983 utsände Dagens Nyheters chefredaktör, Christina Jutterström, ett cirkulärbrev, där det hette att grunden för tidningens nyhetsförmedling var att den skulle vara saklig och balanserad: det viktiga på nyhetsplats är händelsen, bakgrunden, sammanhanget; tyckandet hör hemma på ledarsidorna. Vad som gör detta uttalande särskilt intressant är att

¹ Se t ex Klaus Schönbach, *Trennung von Nachricht und Meinung*. Verlag Karl Alber Freiburg, Mannheim 1977.

² Kent Asp, *Väljarna och massmediernas partiskhet*, i *Väljare, partier och massmedia*. Liber 1982.

Dagens Nyheter ett tiotal år tidigare hade gått i spetsen för en utveckling inom nyhetsförmedlingen i motsatt riktning, dvs "tyckandet" trängde då alltmer in på nyhetssidorna.

Av denna principiellt så viktiga diskussion tycks det inte finnas några spår i aktuella texter om Sveriges radio, vars policy i så många andra avseenden blivit föremål för utförlig dokumentation. När man ser på praxis är också det första man konstaterar, att nyhetsredaktionerna inte skiljer – och inte heller strävar efter att skilja – mellan nyheter och kommentarer. Vissa inslag innehåller enbart raka nyheter, framför allt telegrammen, medan andra nyheter är försedda med mer eller mindre omfattande kommentarer.

Tre huvudtyper av kommentarer har utskiljts i den föregående framställningen. Av dem är den *neutrala bakgrunden* oproblematiske. Den avser att göra nyheten mer begriplig genom att tillföra kompletterande information. Bedömningen gäller här endast vilken komplettering som är erforderlig. Vad som kan vara principiellt problematiskt är den "neutrala" karaktären hos bakgrundsinformation. Även rena faktauppgifter kan ge en viss färgton åt meddelandet.

Från opartiskhetssynpunkt kan möjligen de *egentliga kommentarerna*, där en auktoritativ bedömning av händelser eller aktörer görs, te sig som mest problematiska. Så behöver emellertid knappast vara fallet. Om en dylik bedömning vilar på en tillfredsställande saklig grund och om slutsatserna inte ger uttryck för en partsståndpunkt, bör bedömningen kunna vara förenlig med kravet på opartiskhet. Vad som krävs är alltså sakkunskap och frihet från partsengagemang. Enklarest är det fall, då kommentaren bygger på en självständig analys och där slutsatserna är i lika hög grad eller lika litet acceptabla för berörda parter. Exempel på sådana kommentarer har givits i detta kapitel. Men det måste också kunna inträffa att en kommentar blir förmånligare eller oförmånligare för en viss part utan att därför vara partisk. Vad som härvid erfordras är inte bara god saklig grund för bedömningen utan också att kommentatorn personli-

gen har skaffat sig anseende för oväld.

Det finns alltså i de egentliga kommentarerna ett väsentligt personligt eller individuellt moment; jämför riktlinjerna för TV 2 i Tyskland. Det är kommentatorns kunskaper och omdöme, men också hans eller hennes ställning, grundad på tidigare verksamhet, som ger auktoritet åt egentliga kommentarer.

Vad som däremot förefaller vara det principiella problemet i kommentarverksamheten inom radio/TVs nyhetssändningar är de korta *kommenterande beskrivningarna*. De kan se ut på många olika sätt och gälla händelser, aktörer och olika omständigheter kring dessa. De kan komma till uttryck genom journalisternas uttalanden eller frågor eller själva presentationen men också framföras genom "ombud". Det karaktäristiska är att det inte är fråga om någon genomarbetad saklig bedömning utan en karaktäristik given i förbigående och ofta på ett sådant sätt att åhöraren knappast blir medveten om att det är fråga om en form av kommentar. Det är alltså det tillfälliga och godtyckliga i denna verksamhet som främst ger anledning till tvekan. Det är i detta slags kommentarer som sammanblandningen av nyheter och kommentarer kan bli verkligt otillfredsställande.

10 Mediebild, politiska ideologier och allmän opinion

Att undersöka de politiska ideologiernas inflytande på nyhetsrapporteringen främst i TV och radio har från början framstått som en av de viktiga uppgifterna i detta forskningsprojekt. Sådana undersökningar skulle i första hand bygga på jämförelser mellan visst innehåll i tryckta medier, med officiell ideologisk hallstämpel, och motsvarande etermedieprogram. Det har emellertid från början förutsatts att spåren av en politisk ideologisk grundsyn skall vara lättare att identifiera i andra samhällsprogram än nyhetsprogrammen och, mer generellt, i utlandsrapporteringen. De huvudsakliga ideologistudierna återstår därför att göra.

Vad som i detta kapitel skall behandlas är två separata undersökningar inom ideologiområdet. Den ena är ytterst allmän och säger något om ämnesvalet i nyhetsrapporteringen sett i ett partipolitiskt perspektiv, den andra gäller en detaljstudie av en enda fråga, barntillsynen. Båda undersökningarna har det gemensamt att de innehåller en avstämning av etermediernas nyhetsrapportering mot folkopinionen sådan denna framträder genom intervjuundersökningar.

Prioritering av sakområden

Vad vi kallat för nyhetsideologier har bl a kommit till uttryck i en satsning på vissa sakområden med en åtföljande begränsning av uppmärksamheten på andra områden. Genom en intervjuundersökning i juni 1981 med ett urval av cirka 1000 svenskar i

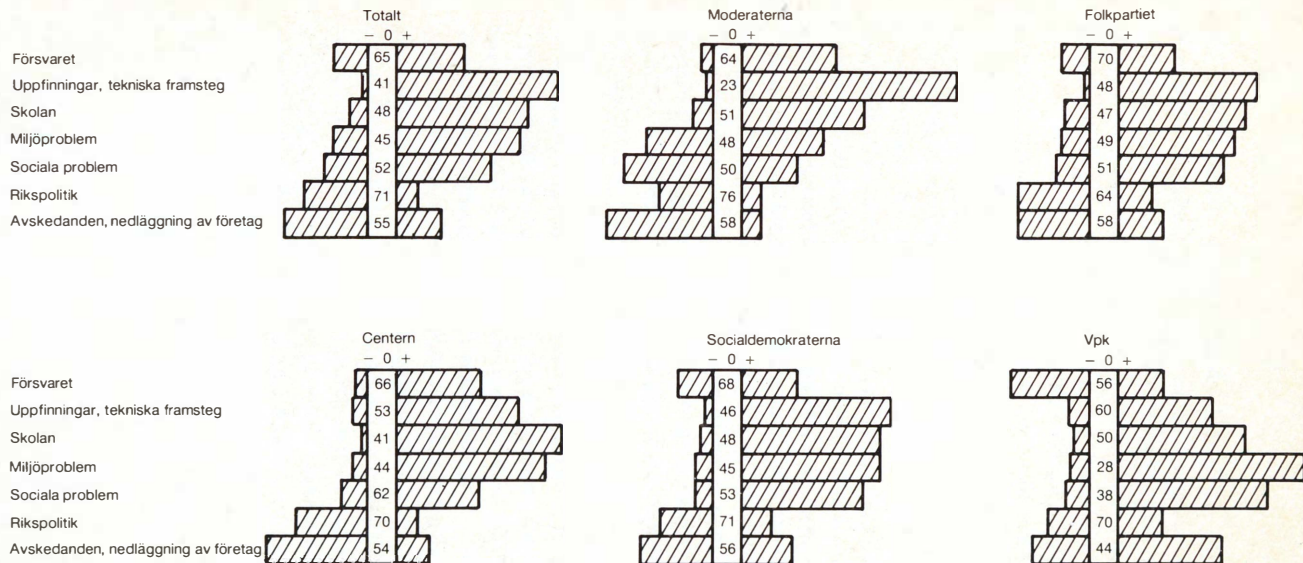
åldern 18–70 år ställdes ett antal frågor om vad de intervjuade tyckte om TVs program under det senaste halvåret: den första frågan gällde: "Hur mycket TV enligt Din åsikt uppmärksammar olika saker. Anser Du att man sänder för mycket, ungefär lagom eller för litet om..." (här visades ett frågekort, där de olika sakområdena var förtecknade).

De sakområden som i detta sammanhang är av intresse finns listade i figur 10:1. Av figuren framgår hur svaren fördelade sig dels inom hela befolkningen, dels bland sympatisörerna med vart och ett av de fem rikspartierna. Vad hela befolkningen beträffar kan man först konstatera att i alla frågor utom den som gällde uppfinningar och tekniska framsteg är det flera som stannar inför alternativet att det är bra som det är än för något av de andra alternativen. Man får räkna med att bland dessa "nöjda" ingår åtskilliga som inte har någon bestämd åsikt. Det största intresset knyter an till de svar som går i en bestämd riktning och kräver ökning eller minskning av uppmärksamheten.

Vad partisympatisörerna beträffar visar det sig att majoriteten för ökning respektive minskning i samtliga fall är densamma bland anhängarna av socialdemokratin, centern och folkpartiet. Majoritetsuppfattningarna inom dessa partier överensstämmer också med totalbefolkningens. Som två flygelpartier med avvikande preferenser framstår moderaterna och vpk. Moderaterna vill ha mindre om sociala frågor än majoriteten, vpk mindre om försvar och mer om avskedanden och nedläggning av företag än majoriteten. När det gäller rikspolitik kräver exakt lika många inom vpk ökning som minskning, medan det finns en majoritet inom övriga partier för en minskning.

Intervjufrågorna ställdes således i juni 1981 kort efter slutet av den period som ingår i huvudundersökningen. De spörsmål vi nu ska ta upp gäller i vilken mån den nyhetsideologi som började tränga igenom på 60-talet och som i huvudsak ännu låg fast i början på 80-talet hade medfört en utveckling som svarade mot TV-auditoriets preferens. Tyvärr saknar vi TV-data från 60-talets början – en jämförelse med Aktuellt 1960 och 1980/81 hade

Figur 10:1 Önskemål om förändringar i bevakningen av olika sakområden, fördelade på olika partisympatisörer.

Teckenförklaring: 0 ungefär lagom
 - för mycket
 + för litet

Anmärkning: Intervjuundersökning utförd av SIFO juni 1981
 Intervjuade män och kvinnor i åldern 18-70 år

varit idealisk. Den enda kompletta jämförelsen vi har gäller dagspressen. Vi vet emellertid att de allmänna utvecklingstendenserna är desamma, framför allt i storstadspressen, som i etermedierna. Vi använder därför data från undersökningen av storstadspressen 1960 och 1980/81 för att fastställa den allmänna utvecklingen när det gäller att prioritera de berörda sakområdena.

Resultatet presenteras i figur 10:2a: rapporteringen om försvar, uppfinningar och tekniska framsteg samt utbildning har minskat under denna period, medan däremot rapporteringen om miljöfrågor, sociala frågor, rikspolitik samt avskedanden och nedläggningar ökat. Det finns all anledning att tro att en jämförelse mellan Aktuellt 1960 och 1980/81 hade pekat i samma riktning, även om vi givetvis ingenting kan veta om de procentuella förändringarnas storlek.

Med utgångspunkt från denna skattning av förändringarnas riktning – något annat kan det inte bli frågan om – är det naturligt att också göra jämförelserna med medborgarnas önskemål så enkla som möjligt. Vi utgår därför endast från majoritetsuppfattningen inom varje grupp bland dem som uttalar bestämda önskemål och räknar ut för alla, och för de olika partisympatisörerna, i hur många fall majoritetsuppfattningen tillgodosetts.

Även detta framgår av figur 10:2a. Det visar sig då att flertalet, liksom de som stöder socialdemokraterna, centern och folkpartiet, fått två av sju krav tillgodosedda. Moderaternas partisympatisörer har fått ett krav av sju tillgodosett – det gäller miljöfrågorna – och vpk har fått fyra eller snarare fyra och ett halvt önskemål – eftersom partiet är jämnt delat när det gäller rikspolitiken – tillgodosedda. Vpk framstår alltså som den överlägsne vinnaren, och övriga partier och särskilt moderaterna som förlorare, när det gäller att se sina önskemål förverkligade.

Vad har hänt efter våren 1981? Här föreligger data från de tre följande vinterhalvåren av Rapports sändningar. En jämförelse kan alltså göras beträffande utvecklingen på dessa sakområden

Figur 10:2 Förändring i bevakningen av olika sakområden 1960–1980/81 respektive 1980/81–1981-84.

a) Förändring 1960–1980/81 mätt i storstadspress

Partier där förändringen
motsvarar majoritetens
önskemål

Vpk

–

–

M,F,C,S,Vpk

F,C,S,Vpk

–

Vpk

Antal majoritetsönske-
mål som tillgodosetts

Parti 1960–1980/81

M 1 av 7

F 2 av 7

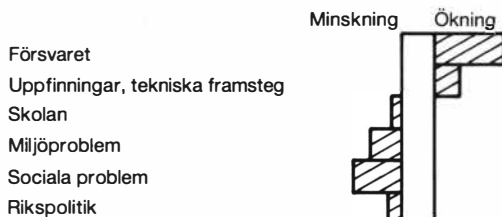
C 2 av 7

S 2 av 7

Vpk 4 (4,5) av 7

Totalt 2 av 7

b) Förändring 1980/81–1981-84 mätt i Rapport

Partier där förändringen
motsvarar majoritetens
önskemål

M,F,C,S

M,F,C,S,Vpk

–

–

M

M,F,C,S

Antal majoritetsönske-
mål som tillgodosetts

Parti 1980/81–1981-84

M 5 av 7

F 4 av 7

C 4 av 7

S 4 av 7

Vpk 1 av 7

under perioden 1980/81 och 81–84.

Resultatet presenteras i figur 10:2b. Två områden som under föregående period fick vidkännas minskning av uppmärksamheten – försvar och uppfinningar – ökar nu, medan övriga fem områden minskar. Vad detta betyder ifråga om att tillgodose de önskemål som medborgarna uttalade i maj 1981 framgår också av figur 10:2b. Dessa förändringar under 80-talet går i fyra fall majoritetens och de tre "mittenpartiernas" åsikter tillmötes, medan moderaterna får ytterligare ett önskemål, beträffande det sociala området, tillgodosett dvs sammanlagt fem krav. Vpk blir nu istället den stora förloraren, med endast ett krav tillgodosett, nämligen det önskemål som också alla andra partier har om ökat intresse för uppfinningar och tekniska framsteg. Rollbytet kunde knappast vara mer slående.

När man utvärderar dessa resultat bör några särskilda omständigheter uppmärksammas. Intervjufrågorna formulerades mer eller mindre "på känn", långt innan några som helst resultat från etermedieundersökningen förelåg. Hade resultaten varit kända hade vissa mera adekvata frågor kunnat ställas, t ex om konfliktrapporteringens omfattning. Att undersökningen trots detta ger så pass kraftiga utslag, kan delvis vara en tillfällighet. Man kan vidare diskutera om jämförelsen med storstadspresens förändring 1960–80/81 är den rätta, när det gäller att ställa in medborgarnas önskemål i ett utvecklingsperspektiv. Svaret är att den representerar det bästa jämförelsematerialet vi haft till hands.

Med dessa reservationer i minnet finns det alltså skäl att vara måttfull i de slutsatser man drar av undersökningen. Olika tillfälligheter kan ha haft ett visst spelrum. Detta hindrar emellertid inte att huvudresultatet, den huvudsakliga tendensen, torde vara att lita på. Den nyhetsideologi som bröt fram under 60-talet och som ännu satte sin prägel vid 80-talets ingång överensstämde i flera viktiga avseenden med vpk:s samhällssyn. Under de allra senaste åren har en omsvängning skett. Majoritetens synpunkter beaktas åter i större utsträckning. Även ett önskemål

som moderaterna var ensamma om på våren 1981 har blivit tillgodosett. Pendeln svänger tillbaka.

Stödet till barnfamiljerna — ett testfall

Frågan om stödet till barnfamiljerna är intressant från flera synpunkter. Det är en politiskt kontroversiell fråga. I mediernas behandling av frågan kan utläsas en klar tendens och, vilket är det väsentligaste, vi har här tillgång till ett omfattande intervju-material som också belyser politikernas och allmänhetens inställning. Mot den bakgrunden blir det sedan möjligt att mer ingående beskriva mediernas roll: hur agerar medierna i förhållande till olika förekommande opinioner, vilken kan effekten av mediernas agerande bli?

Vi börjar med att skildra etermediernas behandling av frågan om stödet till barnfamiljerna, vi redovisar därefter opinionen bland väljare och valda och kompletterar med en analys av väljardata i syfte att fastlägga vilka faktorer det är som starkast påverkar ställningstagandet i frågan. Avslutningsvis diskuteras mediernas roll.

I centrum för debatten om de offentliga insatserna till stöd för barnfamiljerna står de kommunala daghemmen; kommunalt stöd utgår också till deltidsgupper och fritidshem samt till kommunala familjedaghem. Som ett alternativ framfördes i debatten vid denna tid, vinterhalvåret 1980/81, allt oftare kravet på ekonomiskt bidrag till den förälder som stannar hemma och sköter sina barn och alltså inte utnyttjar daghemmen eller motsvarande (nedan kallat "bidragslinjen"). Regeringens planer på begränsning av de offentliga utgifterna, som står i centrum för uppmärksamheten vid denna tid, drabbar det tidigare uppställda målet för utbyggnaden av de kommunala daghemmen m m.

Mediabilden

Om daghemsfrågan finns under vinterhalvåret 1980/81 13 inslag av Ekoredaktionen, sju i Rapport och fyra i Aktuellt. Tre teman

avhandlas: nedskärningarna och höjda (varierande) daghemsavgifter, alternativ till daghem och de kommunala daghemmen som miljö.

I programmen redovisas argument för och emot olika uppfattningar inom dessa områden. Antalet inslag med argument för respektive emot – några inslag innehåller argument både för och emot – redovisas i figur 10:3. Dessutom har TT-telegrammen genomgåts för motsvarande tidsperiod för att få fram ett jämförelsematerial (sammanlagt 24 telegram).

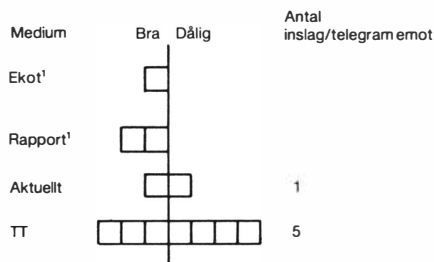
Av figur 10:3 framgår att det endast förekom ett inslag som direkt handlade om daghemmen som miljö och som innehöll både positiva och negativa synpunkter. Det var i Aktuellt. I Rapport och Ekot framhölls som argument i program om nedskärningarna att daghemmen erbjöd den bästa miljön för barnen. Fem telegram i TT behandlade detta ämne, med någon liten övervikt för de kritiska synpunkterna.

Det största debättämnet gällde nedskärningarna. Här förekom 20 inslag, varav 13 i de olika Ekosändningarna. De som kommer till tals i programmen är, förutom politiker, framför allt föräldrar med barn på daghem och anställda på daghem. Den kritiska argumentationen dominerar genomgående, särskilt påtagligt i Ekot, där bara ett inslag med försvar för nedskärningarna återfinns. I och för sig kan det vara naturligt att i ett dylikt läge protestuttalandena dominerar. Som TT-telegrammen visar, fanns det likväl tillgång också till flera uttalanden av motsatt slag.

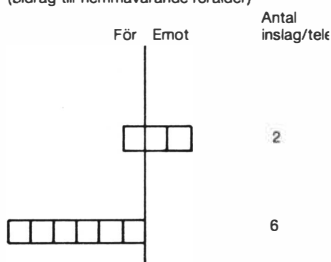
Alternativet till utbyggnad av daghemmen, bidragslinjen, tas endast upp i två inslag i Rapport och det är i själva verket Gösta Bohman, som själv tar upp denna fråga, i en intervju i samband med ett föredrag där han talar om besparingspolitiken. Reportern formulerar själv – i frågeform – en invändning mot Bohmans tanke: hur går det då med valfriheten? Sedan följes frågan nästa dag upp genom att ett mot Bohman kritiskt uttalande av Olof Palme återges samt också genom en intervju med statsminister Fälldin, där reportern utan framgång söker få Fälldin att

Figur 10:3 Etermedierna, TT och barntillsynen 1980/81, antal inslag medargument för respektive emot.

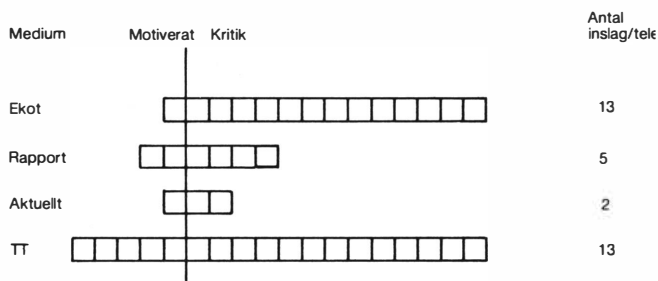
Tema 1: Kommunala daghem som miljö

Tema 2: Alternativ till daghem (bidrag till hemmavarande förälder)

Tema 3: Barnomsorg skärs ned, daghemstaxor höjs (varierar)

¹Enbart som argument under tema 3.

kritisera Bohman. Som TT-telegrammen visar förekom under denna tidsperiod ett flertal uttalanden, främst från politiska organisationer, till förmån för bidragslinjen. Inget sådant uttalande refererades i etermedierna.

Det är inte bara genom urvalet av nyheter och argument som man kan spåra en tendens. Reportrarnas aktivitet genom och under dessa inslag ger ett ännu tydligare vittnesbörd. Sålunda är en reporter så intresserad av protestverksamheten mot besparingarna ifråga om daghem att han i förväg meddelar att en *bojkottaktion* mot kommunens beslut *kommer att* anordnas; sedan rapporteras också om aktionen när den verkligen äger rum. En annan reporter ordnar en intervju med Olof Palme i anslutning till en socialdemokratisk partimotion. Där söker reportern genom frågor klarlägga att också socialdemokraterna svikit sina tidigare utfästelser om utbyggnad av daghemmen, och hon anför därutöver att socialdemokraterna även börjar sväva på målet, när det gäller ett ensidigt förord för kommunala daghem framför familjedaghem. En annan reporter gör senare en intervju med en kvinna på LO som hon efter upprepade frågor får att säga så mycket som att "helt spontant får man ju den uppfattningen" att socialdemokraterna ändrat sin inställning.

När det gäller stödet till barnfamiljerna bedrev framför allt Ekot en nyhetsrapportering som missgynnade regeringen i dess besparingssträvanden, och man uppmärksammade överhuvud taget inte bidragslinjen. Rapports behandling av bidragslinjen ger också ett intryck av aktivt motstånd från reporterns sida. Om Aktuellt finns inget att säga i detta sammanhang.

Som Ekots intervjuer också med socialdemokrater visar var det framför allt daghemmens snabba utbyggnad man ville slå vakt om. Man skulle därför från de berörda redaktionerna kunna hävda att det inte var fråga om ett politiskt ställningstagande utan om att föra fram önskemålen från en stark medborgaropinion för daghem: man förde barnföräldrarnas talan gentemot förstockade politiker.

Opinionsläget

Det är på denna punkt som medborgarintervjuerna kommer in i bilden. I samband med en stor undersökning med syfte att utvärdera den senaste kommunindelningsreformen genomfördes medborgarintervjuer i 50 slumpvis utvalda kommuner; de tre största kommunerna hade uteslutits ur undersökningen. Sammanlagt intervjuades 2 700 väljare vid 1979 års val. I en serie frågor om den kommunala servicen ingick också flera frågor om stödet till barnfamiljerna, kompletterade med uppgifter om de intervjuades familjesituation, antalet barn i olika åldrar, utnyttjande av olika former för kommunstödd barntillsyn etc.

I en provintervju presenterades de tre alternativen kommunala daghem, familjedaghem och bidragslinjen för de tillfrågade att välja mellan. Så många uttryckte självmant att de inte ansåg att samhället alls borde ge något stöd till barnfamiljerna att i den slutliga intervjun ett fjärde nollalternativ också infördes. Frågan, presenterad vid intervjun, också med hjälp av tryckt kort, lydde:

Barnomsorgen kan ordnas på olika sätt. Vilket av de här alternativen tycker Ni är bäst, näst bäst eller sämst?

- a Föräldrarna bör själva svara för barnomsorgen utan särskilda samhälleliga åtgärder.
- b Samhället bör göra det ekonomiskt möjligt för någon förälder att stanna hemma hos barnen.
- c Kommunen bör öka sitt ansvar för barnen genom att skaffa fler platser på familjedaghem.
- d Kommunen bör öka sitt ansvar för barnen genom att skaffa fler platser på kommunala daghem.
- e Ingen åsikt.

Motsvarande frågor ställdes också i en postenkät till fullmäktige i 25 av de 50 kommunerna. Av medborgarna valde 15 procent att svara "vet inte"; bl a många äldre uppfattade inte frågan som särskilt angelägen. Cirka 20 procent valde alternativ a, dvs de önskade inga samhälleliga åtgärder alls. Detta alternativ valdes till alldeles övervägande del av äldre medborgare, över 50 år och

uppåt. Eftersom detta alternativ inte hade någon motsvarighet i den aktuella politiska debatten fördelades dessa personer på de övriga tre alternativen efter sitt nästbästa alternativ. (Detta hade ingen egentlig inverkan på svarsfördelningen på de tre återstående alternativen, dvs man kunde också ha uteslutit dem som valde alternativ a).

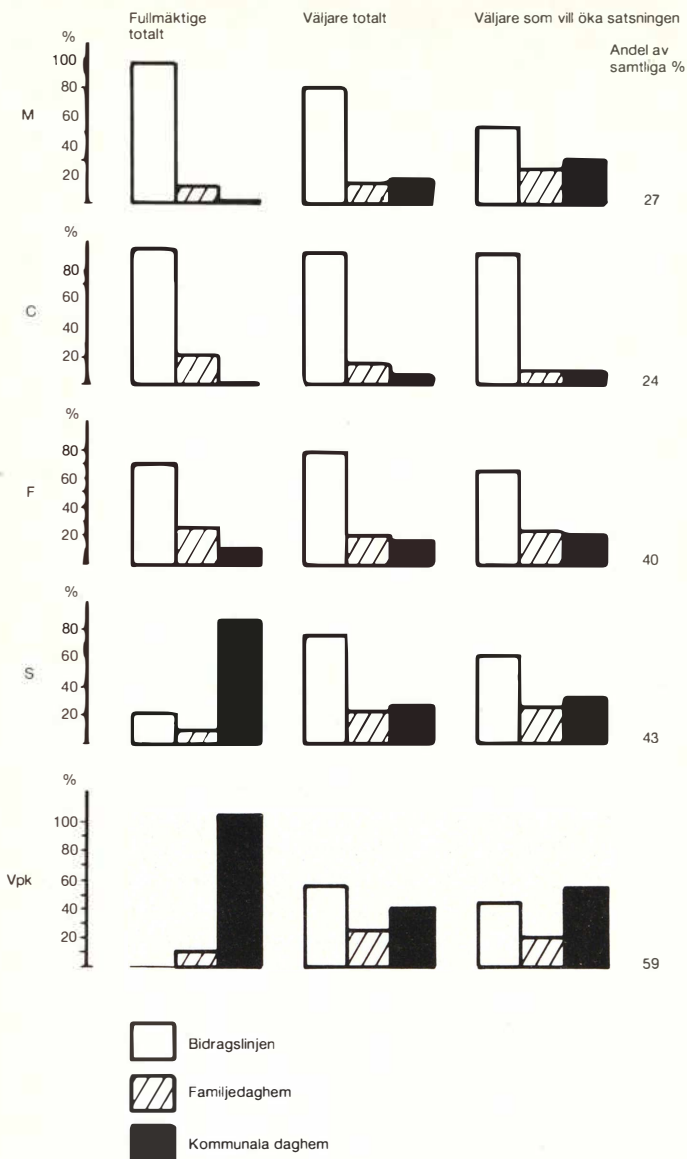
Intervjuundersökningen utfördes ungefär ett år innan den studerade perioden av nyhetssändningarna tog sin början. Någon väsentlig förändring av opinionsläget under mellantiden finns det knappast skäl att räkna med; om något skedde var det snarast att bidragslinjen blev mer uppmärksammas.

Däremot innebär uteslutandet av de tre största kommunerna sannolikt att sympatierna inom hela den svenska befolkningen för den kommunala daghemslinjen något underskattas. Med tanke på att så små kommuntypsskillnader uppträder i de undersökta 50 kommunerna, finns det dock inte anledning att räkna med några större avvikelser; för övrigt ingår också ett flertal förortskommuner inom storstadsområdena i intervjuundersökningen.

Åsiktsfördelningen bland såväl fullmäktige som väljare redovisas i figur 10:4. Vad väljarna beträffar återges svarsfördelningen dels för väljarna totalt, dels för den del av väljarna som på en annan fråga svarat att det finns anledning att öka samhällets insatser till stöd för barnfamiljerna. Om man först ser på väljarna totalt visar sig bidragslinjen ha flest anhängare inom samtliga fem partier. Bortser man från vpk föredrar mellan 70 och 80 procent denna linje. De övriga väljarna inom dessa partier fördelar sina sympatier ganska jämnt mellan de båda andra alternativen, varvid socialdemokraterna och moderaterna har en viss övervikt för kommunala daghem framför familjedaghem, medan centern och folkpartiet prioriterar familjedaghemmen något mer. Det mest slående är dock hur likartad åsiktsprofilen är i de fyra största partierna.

De väljare som vill öka satsningen på stödet till barnfamiljerna visar en delvis annan svarsfördelning. Bland vpk-anhängarna

Figur 20.1. De valda alternativen för barnomsorg enligt valarna i 50 kommuner och de valda fullmäktige i 25 av dessa kommuner (1979 års kommunalval)

Källa: Jörgen Westerståhl och Folke Johansson, *Medborgarna och kommunen* (Ds KN 1981:12) Liber.

blir då det kommunala daghemsalternativet det största. Detta alternativ vinner också ökade sympatier bland socialdemokraterna men framför allt bland moderaterna. Centerns väljare ändrar sig föga och bland folkpartisterna får både familjedaghemmen och de kommunala daghemmen något ökat stöd.

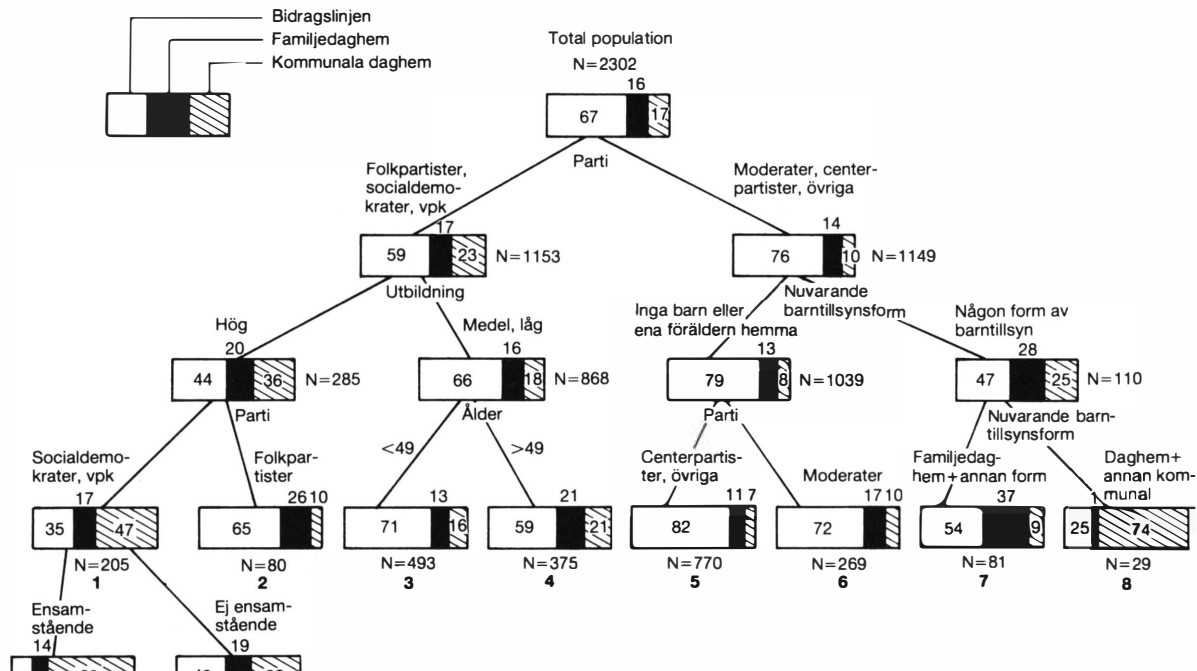
Vad förklarar åsiktsskillnaderna?

Även om åsiktsövertikten för bidragslinjen kan te sig ganska förkrossande finns det dock skäl att närmare analysera faktorer som kan tänkas ligga bakom de faktiska åsiktsskillnaderna på väljarplanet. För detta syfte använder vi en sk trädanalys, som innebär att datamaskinen prövar vilka av de egenskaper eller oberoende variabler som vi utnyttjar – kön, ålder, utbildning, inkomst, socialgrupp och yrke, form av barntillsyn, familjesituation, parti – som bäst förklarar valet av läge på den beroende variabeln, i detta fall de tre alternativen för stöd till barnfamiljerna. De förklarande variablerna används i tur och ordning allt efter förklaringskraft och delas på det mest effektiva sättet.

Resultatet för de första stegen i en sådan analys redovisas i figur 10:5. Den visar anhängarna för varje linje i procent på varje "gren". Bredvid, respektive under anges hur många individer som faktiskt står bakom svaren på den aktuella nivån. Procentsiffrorna är däremot vägda så att de ger genomsnittsvärden för den svenska befolkningen med borträknande av de tre största kommunerna.

Av totalpopulationen väljer 67 procent bidragslinjen, 16 procent familjedaghem och 17 procent kommunala daghem. Partisympati visar sig vara den faktor som har den största förklaringskraften. Uppdelningen går mellan folkpartiet, socialdemokraterna och vpk på ena sidan, moderater, centerpartister och "övriga" på den andra. Förklaringen till det jämförelsevis stora antalet individer i den sistnämnda gruppen är att hit förs också icke-röstande, de som vägrat uppge partisympatier samt anhängare av olika småpartier, även lokala. På den vänstra grenen har sympatierna för bidragslinjen sjunkit till 59 procent och på

Figur 10:5 Trädanalys av inställningen till tre barn tillsynsalternativ, procent (N=antal individer).

den högra grenen har de ökat till 76 procent.

Följer vi sedan den vänstra grenen till nästa delning, är det utbildning som betyder mest: högutbildade mot medel- och lågutbildade (högutbildade = mer än två års teoretisk utbildning efter obligatorisk skola). Bland de högutbildade på vänstergrenen utgör anhängarna av bidragslinjen bara 44 procent mot 36 för kommunala daghem.

Nästa delning på den yttersta vänstra grenen sker åter efter parti. Folkpartiet bildar en gren för sig och där får återigen bidragslinjen ett starkare stöd, samtidigt som väsentligt fler sympatiserar med familjedaghem än med kommunala daghem. De likaledes högutbildade socialdemokraterna och kommunisterna bildar den andra grenen. I denna grupp blir för första gången den kommunala daghemslinjen den starkaste och stöds av 47 procent medan anhängarna av bidragslinjen minskar till ungefär en tredjedel. För att äntligen få en majoritet för daghem i någon grupp på denna huvudgren måste vi gå ett steg till. Uppdelningen sker då mellan en mindre grupp, ensamstående, mot övriga. Bland de ensamstående är det 70 procent som är för daghem, eller en kraftig majoritet, mot 39 procent bland de övriga.

Vi går nu tillbaka till den första delningen på den vänstra grenen och ser på de folkpartister, socialdemokrater och vpk-are som inte är högutbildade. I denna stora grupp har bidragslinjen åter fått ett starkt stöd, praktiskt taget lika starkt som i totalpopulationen. Denna gren delas sedan efter ålder och då visar det sig att bidragslinjen är populärare bland dem som är yngre än 50 år än bland dem som är över 50.

I den högra halvan av trädet ger redan efter första delningen tre fjärdedelar eller 76 procent sitt stöd åt bidragslinjen. Nästa faktor som verkar och som ger ett kraftigt utslag är familjestruktur och barntillsynsform. I den vänstra grenen finns personer som inte har några barn eller föräldrar som är hemma och sköter barnen, och där är sympatierna för bidragslinjen ungefär lika stora som förut eller 79 procent. Denna gren delas sedan efter parti, varvid centern plus övriga visar sig vara ännu något mera

positiva till bidragslinjen än moderaterna.

Den stora förändringen sker om vi följer den högra grenen som omfattar dem som redan har någon form av barntillsyn. I denna relativt lilla grupp sjunker sympatierna för bidragslinjen till under 50 procent, medan familjedaghemmen få stöd av 28 procent och de kommunala daghemmen av 25 procent. Vid nästa delning representerar den ena grenen dem som har kommunala familjedaghem eller någon form av privat barntillsyn. Här ökar åter stödet för bidragslinjen till 54 procent men samtidigt når också sympatierna för kommunala familjedaghem sitt högsta värde, eller 37 procent. Den andra gruppen, som är längst till höger och ganska liten, representerar en extrem åsiktsfördelning: här är det 74 procent som föredrar kommunala daghem mot bara 25 procent för bidragslinjen.

Vi bryter trädanalysen. Det finns skäl att notera inte bara vilka bakgrundsegenskaper som först gjort sig påminta som förklaringsfaktorer utan även vilka som inte visat sig på ett tidigt stadium, t ex socialgrupp, inkomst och kön. Påpekas bör att utbildning, som ju gav utslag på vänstergrenen, tar upp en stor del av socialgruppsskillnaden och i viss mån också av inkomstskillnaderna. Vad kön beträffar är olikheterna små; barntillsynen är för de flesta en familjeangelägenhet.

Vi kan också karaktärisera de erhållna slutgrupperna, ett till åtta från vänster räknat, med hjälp av några ytterligare egenskaper. Sålunda återfinnes arbetare främst inom grupperna tre och fyra, företagare och jordbrukare inom grupperna fem och sex och tjänstemännen dominerar framför allt i yttergrupperna ett och två samt sju och åtta. Om man ser till organisationstillhörigheten blir LO naturligt nog särskilt dominerande i grupperna tre och fyra, där över 70 procent tillhör LO. TCO har en motsvarande nästan lika stark ställning inom grupp åtta och SACO är framför allt företräd i grupperna ett och två. Vad parti beträffar kan ytterligare nämnas att grupp ett består av 82 procent socialdemokrater och 18 procent vpk-anhängare, samt att inom grupp åtta nästan exakt samma styrkeförhållande råder

mellan moderaterna och centerpartisterna.

Om vi sammanfattar de hittills redovisade analyserna kan vi till en början konstatera, att den första förklaringsfaktorn som träder fram, när det gällde stödet till barnfamiljerna bland väljarna var partisympatierna. Skiljelinjen gick mellan folkpartiet, socialdemokraterna och vpk å ena sidan och moderater, centerpartister och övriga å den andra. Att folkpartisterna förs till den förstnämnda gruppen beror främst på att så relativt många av dem är anhängare av kommunstödda familjedaghem. Vad som gav utslag vid denna första uppdelning tycks alltså vara partiideologi.

Går vi tillbaka till figur 10:4 syns emellertid att partiideologin delvis ger ett annat och mycket kraftigare utslag på fullmäktigenivå. Bland moderata fullmäktige försvinner nästan helt sympatierna för kommunala daghem och bidragslinjen når upp till omkring 90 procent. Än mer markerad är skillnaden bland socialdemokraterna. Där förbyts den kraftiga majoriteten för bidragslinjen bland väljarna till en ännu kraftigare majoritet för kommunala daghem. Bland vpk:s fullmäktige registreras inte en enda anhängare av bidragslinjen, trots att den var störst bland väljarna. Vad de båda mittenpartierna beträffar är däremot överensstämelsen i åsiktsfördelning mellan väljare och valda påtaglig. På fullmäktigeplanet sker för centern en liten ytterligare förstärkning av partiets bidragslinje, för folkpartiet en liten ökning av sympatierna för familjedaghem.

När det gäller ideologiska skiljelinjer är det vanligt att de aktiva, engagerade partianhängarna intar en mer konsekvent eller utpräglad ståndpunkt än den stora gruppen sympatisörer. Detta kan i föreliggande fall sägas gälla om moderaterna, socialdemokraterna och vpk, även om åsiktsskillnaderna mellan väljare och valda för de båda sistnämnda partierna är extremt stora. Men hur skall läget för mittenpartierna tolkas? Har de varit extremt framgångsrika i sin propaganda? Snarare förhåller det väl sig så att dessa partiers ställningstagande svarar mot en redan befintlig, mer traditionell uppfattning om hur barntillsynen skall

ordnas. Tydligt delar de socialdemokratiska väljarna i stor utsträckning denna syn.

Hur skall man då förklara att så relativt många moderata väljare ställer sig positiva till daghem och familjedaghem? Moderatfullmäktige gör det ju inte. Det rimligaste är väl att anta att åtskilliga moderatväljare i praktiken funnit att den av kommunerna anordnade barntillsynen är lämplig för dem, dvs man skulle här ha att göra med ett slags intressefaktor. Den faktiska formen för barntillsyn spelade också roll inom den del av trädanalysen dit moderaterna förts. Det kan därför finnas skäl att något närmare granska åsiktsfördelningen hos barnföräldrarna, grupperade med hänsyn till det sätt på vilket de faktiskt löst frågan om barntillsyn.

Tabell 10:1 *Faktisk barntillsyn – val av alternativ – partiblock/ parti, procent.*

Faktisk barntillsyn	Alternativ: föredrar				Andel av total barn- tillsyn
	Bidrags- linjen	Familje- daghem	Kommunalt daghem	Summa	
Förälder hemma	83	5	12	100	53
därav borgerliga	83	6	11	100	
socialister	81	6	13	100	
Annan priv form	54	21	25	100	22
därav borgerliga	83	15	2	100	
socialister	38	22	40	100	
Familjedaghem	45	48	7	100	14
därav borgerliga	38	49	13	100	
socialister	47	45	8	100	
Kommunala daghem	26	1	73	100	11
därav borgerliga	23	1	76	100	
socialdem	44	0	56	100	
Totalt					100

I tabell 10:1 har barnföräldrarna uppdelats i fyra grupper: de som ordnat barntillsynen genom att någon förälder är hemma (53 procent), de som har någon annan form av privat tillsyn (22 procent), de som anlitar familjedaghem (14 procent), och kommunala daghem (11 procent). Ett genomgående drag för de olika grupperna är att majoriteten tycks vara relativt nöjd med den tillsynsform man har. Bidragslinjen har således ett massivt stöd – lika stort bland borgerliga och socialister – hos dem som har någon förälder hemma och alltså skulle få det bättre genom bidragslinjen. Mindre än en femtedel föredrar någon form av kommunal barntillsyn. När det gäller dem som anlitar någon annan form av privat tillsyn finns också totalt sett en svag majoritet för bidragslinjen men här föreligger en anmärkningsvärt stor skillnad mellan de båda partiblocken. De som röstar borgerligt är starkt positiva till bidragslinjen, medan åsikterna inom det socialistiska blocket är mycket delade. Nära två tredjedelar föredrar någon form av kommunalt ordnad barntillsyn och endast drygt en tredjedel förordar bidragslinjen. Den närmast ligande förklaringen tycks vara att man bland de socialistiskt röstande i mycket mindre utsträckning är nöjd med den privata tillsynsform man lyckats ordna.

De som har sina barn på familjedaghem delar sina sympatier ganska jämnt mellan denna tillsynsform och bidragslinjen; nämnvärda skillnader efter politiska linjer finns inte. Det gör det däremot när man kommer över till den grupp som har ett eller fler av sina barn på kommunala daghem. Här är tre fjärdedelar av de borgerligt röstande positiva till kommunala daghem mot bara 56 procent av socialdemokraterna (de fåtaliga vpk-röstande har här tagits bort; deras åsiktsfördelning liknar de borgerligas). Nästan lika många eller 44 procent föredrar bidragslinjen, vilket väl får tolkas så att dessa föräldrar inte är helt tillfreds med de kommunala daghemmen.

Det finns skäl att ytterligare belysa sammansättningen av den grupp som har sina barn på daghem. De socialdemokratiskt röstande föräldrarna utgör här en fjärdedel, dvs de är kraftigt

underrepresenterade i förhållande till totalbefolkningen. Det samma gäller centern. Moderater och folkpartister liksom även vpk-röstande är däremot starkt överrepresenterade. På motsvarande sätt är socialgrupp I mycket starkt och socialgrupp II något överrepresenterad, medan socialgrupp III är klart underrepresenterad. Av det sagda framgår alltså att de kommunala daghemmen främst används av/öppnar sina portar för socialgrupp I och II samt att de arbetare och socialdemokrater som har sina barn på daghem i väsentligt större utsträckning än andra ogillar daghemmen och föredrar en traditionell vårdform.

Det är ju enbart en mindre del av den röstberättigade befolkningen som har barn under skolåldern. Om vi återgår till hela väljarurvalet och ser på den grupp som inom socialdemokraterna och vpk främst har sympatier för kommunala daghem karaktäriseras den av att vara högtbildad. Inte ens inom denna grupp får daghemslinjen majoritet, förrän man lägger till ett ytterligare kriterium, som är påtagligt behovs- eller intresserelaterat, nämligen egenskapen att vara ensamstående. För övrigt kan nämnas att fördelningen på socialgrupper bland dem som röstar på socialdemokraterna och vpk och väljer daghemslinjen är följande: 43 procent i socialgrupp I, 26 procent i socialgrupp II och bara 20 procent i socialgrupp III.

Att ha hög utbildning och tillhöra högre socialgrupp hänger ju ofta i hop med högre inkomster och yrken med karriärmöjligheter. Eftersom de kommunala daghemmen erbjuder de bästa garantierna mot att någon av makarna måste stanna hemma för att sköta barn, kan det för dessa grupper också finnas ett påtagligt intressemotiv att välja daghemsalternativet. På vänstersidan går här vårdideologi och intresse ofta samman. Vad som betyder mest eller går först kan vi knappast avgöra. Som ett särskilt motiv för daghemslösningen brukar anföras att den är speciellt bra för barn från "svaga" hemmiljöer. Våra undersökningar visar att det är de "starka" hemmiljöerna som främst utnyttjar daghemmen och att föräldrarna från andra miljöer inte är övertygade om daghemmens välsignelser.

Mediernas roll

Förhållandet mellan mediebild och faktiskt opinionsläge, när det gäller inställningen till barntillsynen, är fascinerande. Den åsikt som två tredjedelar av befolkningen omfattar blir, i varje fall i etermedierna, praktiskt taget osynlig.

Varpå beror detta? Som den föregående analysen visat kan den positiva inställningen till kommunala daghem återföras både på ideologiska motiv och intressemotiv. Den typiska daghemsanhängaren är en högutbildad tjänsteman som röstar på vpk, socialdemokraterna eller, i viss utsträckning, moderaterna. Med den rymliga definition på högutbildad som här använts kan man räkna med att flertalet bland både journalisterna själva och de personkategorier som uppträder i deras program om barntillsynen tillhör denna kategori. Det gäller intervjuade föräldrar med barn på daghem, anställda på daghem, andra anställda inom den sociala sektorn och organisationsrepresentanter. Exempelvis uttalar i en intervju en kvinnlig LO-tjänsteman att om man inte genom daghem tar hand om barnen kommer man i framtiden att få stora sociala utgifter genom utslagning etc; att de vanliga LO-medlemmarna är föga entusiastiska för daghem tycks hon inte vara medveten om. Till denna kategori av personer som genom sin utbildning och yrkesverksamhet finner daghem önskvärda hör också många politiker. Antagligen är det så att hela denna personkrets, genom att i första hand kommunicera inom kretsen, får uppfattningen att åsiktsfördelningen är densamma inom hela samhället.¹

Mediernas bild av daghemsfrågan – en allmänhet som i kamp med gensträviga politiker kräver en snabb utbyggnad av daghemmen – kan alltså ha tillkommit i god tro. Det är ju så lyckligt ordnat, att den intressegemenskap som faktiskt finns

¹ Det kan nämnas att författarna, som genomförde den behandlade intervjuundersökningen, själva blev ytterst överraskade av den föreliggande opinionen bland allmänheten.

inom den berörda kretsen i stor utsträckning döljs av en ideologi som talar om annat än intressen.

Mediebilden av opinionsläget under vinterhalvåret 1980/81 torde i väsentliga avseenden likna den som givits både tidigare och senare. Följden av den skeva opinionsbilden torde, i varje fall på kort sikt, inte bli att den stora allmänhetens inställning nämnvärt påverkas. Här gäller det ett område, där den enskilde i särskilt hög grad har väsentliga personliga erfarenheter att sätta emot mediebilden. Den allvarliga risken är i stället att politikerna blir påverkade så att de tror att de tillgodoser folkviljan, när de koncentrerar resurserna på att bygga ut de kommunala daghemmen.

11 Sammanfattning och slutsatser

Vi skall i detta kapitel dels sammanfatta vissa huvudresultat i undersökningarna, dels föra resonemangen om resultatens praktiska innebörd vidare. De resultat som sammanfattas är sådana som kan föras in under några få övergripande frågeställningar. Vad de praktiska resonemangen beträffar, innehåller de både spekulativa och värderande inslag. Dylika inslag har i det föregående begränsats till ett minimum.

Utgångspunkter

Undersökningen

Mediernas bild av samhället – det är den gemensamma benämningen på hela detta forskningsprojekt. Vad som i denna bok presenteras är vissa huvuddrag i bilden av Sverige, sådan den framträder i SRs nyhetssändningar och på dagspressens nyhetsidor. Detta material har gjorts till föremål för en systematisk innehållsanalys.

Nyheter från pressen och etermedierna har i några fall kompletterats med TT-telegram. Vidare har dokument från SRs arkiv granskats, liksom historisk statistik från skilda samhällsområden. Expertopinioner har inhämtats, i vissa fall genom personliga intervjuer och i ett fall genom en beställd promemoria (bilaga 2). Även intervjuer med ett representativt urval medborgare har i några fall utnyttjats.

Denna mångfald av undersökningar möjliggör jämförelser mellan olika Sverigebilder: mellan skilda medier vid samma tid,

mellan samma eller olika medier vid skilda tidpunkter, mellan mediebild och samhällsstatistik, expertopinion och allmän opinion. Jämförelserna spänner över en lång tidsperiod, nästan hela detta sekel. Det ligger i sakens natur att sådana jämförelser måste hållas på ett generellt plan och inte kan gälla enskildheter. Med den urvalsteknik som används kan vi inte heller, med undantag för 80-talet, ge en mer exakt datering för när olika förändringar har inträtt. Tidsintervall på upp till 12 år skiljer ibland de olika mätningarna åt.

Undersökningsresultaten möjliggör i första hand en beskrivning av *hur bilden av Sverige ser ut* i olika medier vid olika tidpunkter. Med hjälp av skilda jämförelser kan också frågan om *varför mediebilden ser ut som den gör* tas upp till prövning. Uppmärksamheten riktas här främst på den roll som spelas av journalisterna och av andra inom medierna verksamma aktörer. Slutligen bildar undersökningarna också underlag för vissa resonemang om *effekten av mediernas samhällsbild*.

Även om således ett historiskt perspektiv omfattande nästan hela detta sekel spelar en central roll både för beskrivning och förklaring av mediebilden, ligger naturligt nog tyngdpunkten på de senaste decennierna och framväxten av den aktiva, samhällskritiska journalistiken. En kritisk granskning av den kritiska journalistiken skulle kunna tjäna som rubrik för denna del av undersökningen.

Föreställningsram

I *inledningskapitlet* redovisas några byggstenar i en teori om vad som bestämmer journalisternas och andra medieaktörers nyhetsurval. I den nyhetsprocess, varigenom en händelse omvandlas till en nyhet, träffas val som schematiskt kan sägas gälla dels vad som skall behandlas, dels vilken infallsvinkel som skall anläggas. Två huvudsakliga motiv förutsätts vara bestämmande för dessa val, nämligen hänsyn till läsarnas, lyssnarnas eller tittarnas intressen samt medieaktörernas vilja att informera och/eller påverka auditoriet.

Hänsyn till auditoriets intressen, som ibland kan vara helt dominerande men alltid finns med vid massmediernas samhällsrapportering, förutsätts bl a komma till uttryck i vad som kan kallas för de traditionella nyhetsvärderingsprinciperna. Dessa principer antas summera allmänpsykologiska erfarenheter om vilka egenskaper hos en nyhet som gör den intressant för auditoriet. Dessa egenskaper kan specificeras på olika sätt men har alla anknytning till dramat och dess logik. Eftersom nyhetsvärderingsprinciperna kan återföras på allmänpsykologiska erfarenheter ligger de fast under lång tid.

Det andra slaget av motiv, nämligen viljan att informera och/eller påverka, kommer till uttryck i ett slags samhällssyn eller ideologi, som anger hur samhällsrapporteringen skall se ut. Vi har valt att kalla den, med ett kort uttryck, för *nyhetsideologi*. Den utsäger vad det är angeläget att rapportera om och vilken belysning det rapporterade bör ges.

Nyhetsideologin har anknytning till andra i samhället förekommande ideologier och kan ses som ett slags översättning av dessa ideologier till direktiv för nyhetsrapporteringen. Dessa andra ideologier kan vara mer speciella, såsom olika partipolitiska ideologier, eller mer allmänna med anknytning till massmedieideologier eller till ännu mer diffusa strömningar som man kan kalla det allmänna opinionsklimatet. Nyhetsideologierna är, till skillnad från nyhetsvärderingsprinciperna, föränderliga på kort sikt.

Tre epoker i SRs nyhetsideologi

En genomgång av publicerade och interna uttalanden angående riktlinjerna för SRs samhällsrapportering, redovisade i *kapitel 2*, ger ett ganska entydigt resultat. Tre huvudsakliga skeden i nyhetsideologins utveckling kan urskiljas. Den första perioden omfattar tiden från starten 1925 fram till mitten av 50-talet. Nyhetsideologin karaktäriseras då framför allt av två egenskaper, nämligen en stark folkbildningsidealism kombinerad med en medveten strävan att undvika kontroversiellt stoff. Först så

småningom och med många restriktioner släpps sålunda politiken in i sändningarna. Med folkbildningsidealet följde också ett slags förmyndarattityd i förhållande till lyssnarna på den enda existerande kanalen; i internationella sammanhang har motsvarande ideologi ibland karaktäriserats som "paternalistisk".

Från mitten av 50-talet framträder en helt ny ideologi: ledstjärnan för nyhetsrapporteringen skall vara publiksmaken. "Att känna sin publik, att ständigt befinna sig på dess nivå" sägs nu vara det väsentliga kravet. Att däremot med Ekot som underlag göra lyssnarna till goda medborgare, det tilltrorde man sig inte: "Vi är inga folkskollärare i den meningen".

Redan i början av 60-talet började nya tankar föras fram. Man erinrade om att SR var ett företag i "allmänhetens tjänst" och att medborgarfostran var ett viktigt mål. "Kritisk granskning" angavs vara en uppgift för SR, även om man från början förutsatte att den skulle utövas inom ramen för en grundläggande lojalitet mot samhället; den restriktionen upprepades inte senare. Inom företaget företrädde vid 60-talets slut kanal 2 och den nya Rapportredaktionen en skeptisk inställning till gängse nyhetsförmedling. I stället skulle en händelses "viktighet" vara avgörande, en bedömning som vederbörande redaktion gjorde. Man skulle "driva kampanjer" och skapa intresse för programstoff som inte enligt konventionella bedömningar var populärt.

De andra nyhetsredaktionerna talade om behovet av att ta stor hänsyn till tittarnas intressen och att "spegla" skeenden i samhället. I Ekots utförliga policydeklaration i början av 70-talet betonades både hänsynen till publikens intresse och ämnets vikt. I senare aktstycken av detta slag kan man möjligen avläsa ett visst närmande till Rapports synsätt. Någon dokumenterad intern debatt om principerna för nyhetsrapporteringen finns inte från 80-talet.

Av dessa tre skeden i samhällsrapporteringens ideologiska utveckling inom SR omfattade det första 30 år, det andra cirka tio år och det tredje började någon gång på 60-talet utan att därefter några klara nedslag av en ny ideologi registrerats. Innehålls-

ligt är den korta mellanperioden mest entydig, medan en förändring ägde rum både under den första och den sista perioden. Under det första skedet försvagas successivt restriktionerna mot kontroversiellt stoff och samhällsrapporteringen blir mer omfattande. Under den senare perioden kommer den aktiva kritiska samhällsbevakningen in först som ett komplement till den traditionella nyhetsrapporteringen, sedan får den i den nya kanal 2 en mer extrem framtoning, för att senare under 70-talet återkomma i en mer balanserad form i Ekots olika policydeklarationer.

Mellanperioden har ingen annan målsättning än att tjäna publikintresset, dvs i realiteten knyta an till riktlinjerna för den traditionella nyhetsförmedlingen. Det betyder att man väsentligen begränsar sig till att spegla vad som sker. Denna nyhetsideologi kan ses som ett direkt utflöde ur den liberala varianten av den frihetliga medieideologin.

Under den första perioden strävar man avsiktligt efter att styra samhällsrapporteringen i enlighet med en idealistisk folkbildningstradition, där konflikter tonas ned och samförståndet framhävs. Under den andra perioden styr man i omvänd riktning: det är problemen i samhället som skall lyftas fram i ljuset och motsättningarna som skall avslöjas. En anknytning till den massmedieideologi som kallats social ansvarsideologi föreligger i båda fallen, men dessutom spelar växlingar i opinionsklimatet en påtaglig roll.

Egentligen intar man ett slags förmyndarattityd i förhållande till publiken under båda perioderna. I det ena fallet grundar man sina anspråk på att man anser sig veta vad som är rätt, i det andra på att man anser sig veta vad som är fel. Att man i båda fallen åberopar sig på public-service-ideologin visar att denna är innehållslös i den meningen att den ger rum för skilda tolkningar. Det är snarare fråga om en och samma täckmantel för helt olika anspråk.

Vad skall rapporteras?

Nyhetsideologierna säger något både om vad som skall uppmärksammas och hur det skall uppmärksammas. Det som först prövas, i *kapitel 3*, är om nyhetsideologierna påverkat valet av ämnen eller sakområden som behandlas i medierna. Nyhetsmaterialet uppdelas härvid på 23 sakområden – en minsta gemensam nämnare för de olika undersökningarna – och på 25 undersökningsperioder för berörda medier (se tabell 3:4 och figur 3:1).

Ett första resultat är att den stora brytpunkten i mediernas utveckling ligger mellan åren 1960 och 1972. Då ändrar medierna sin inriktning på olika sakområden mer än vid något annat tillfälle. I pressen hände före denna tidpunkt mycket litet. Särskilt storstadspressen fördelade sitt intresse mellan olika sakområden på nästan exakt samma sätt årtionde efter årtionde.

Ekot 1937 och 1948 avviker kraftigt från alla andra medier. Det är framför allt inriktningen på evenemang och på olika folkbildningsinslag som sätter sin särprägel på Ekot under denna tid, helt i enlighet med den första periodens nyhetsideologi. Ekot utvecklar emellertid allt större likheter med pressen och 1960, under den ideologiska mellanperioden, är uppdelningen på olika sakområden i landsortspressen och Ekot nästan exakt densamma. Pressen framstår som Ekots förebild.

Rapport är den nyhetsredaktion som går i spetsen för förändringen 1972. Traditionella nyheter som brott och olyckor försvinner nästan helt, medan miljöfrågor och sociala frågor lyfts fram. Övriga medier utvecklas i samma riktning som Rapport, men de kommer efter. 1980/81 är Ekot och Aktuellt väl ifatt, och både storstadspress och landsortspress liknar nu mer Rapport från 1972.

Så här långt kan vi konstatera att de ideologiska deklarationerna om samhällsrapporteringen och den periodindelning som där konstaterades har en tydlig motsvarighet också när det gäller den faktiska nyhetsförmedlingen. För Rapports vidkommande

har vi uppgifter dels för 1980/81, dels för 1981–84. Det förefaller av dessa resultat som om Rapport nu delvis är på väg bort från Rapport 1972 tillbaka till en mer traditionell nyhetsförmedling: bl a har brott, försvar och teknik ökat – t o m evenemang har fått någon liten uppmärksamhet – medan sociala frågor och miljöfrågor minskat. När det gäller denna senaste utveckling, som troligen har en motsvarighet ifråga om andra medier, kan vi inte hänvisa till några nya principiella deklarationer.

Huvudresultatet står alltså fast: för etermediernas vidkommande ger de tre nyhetsideologiska perioderna också klart skilda utsåg i den faktiska rapporteringens inriktning på olika sakområden, dvs på vad som skall rapporteras. Det förefaller naturligt att tolka dessa faktiska skillnader som resultat av en styrande nyhetsideologi.

Vad pressens nyhetsrapportering beträffar finns, som väntat, inga spår av någon speciell, inledande folkbildningsideologi. Däremot sker det en stor förändring, den ojämförligt största för storstadspressens vidkommande, mellan 1960 och 1972. Sedan fortsätter pressen, framför allt landsortspressen, att i sitt nyhetsurval närma sig etermedierna. Om Ekot en gång hade pressen som förebild, tycks dessa resultat visa att pressen nu snarast följer i etermediernas spår.

I och för sig är det rimligt att anta att den tredje periodens ideologiska strömningar också direkt kom till uttryck på tidningsredaktionerna. Men sannolikt var den nybildade Rapportredaktionen den som lättast kunde präglas av dessa strömningar. För pressens vidkommande tycks det alltså bara finnas anledning att räkna med två nyhetsideologiska perioder, den som oförändrat gällt fram till 60-talets början och den som därefter så småningom trängt igenom. Möjligen håller nu nyhetsideologin åter på att ändras under inverkan av ett förändrat opinionsklimat.

En förklaring

Vi har alltså ansett oss kunna konstatera att växlingar mellan olika nyhetsideologier direkt påverkar valet av sakområden i

medierna. Är det då verkligen så att journalister väljer ut händelser med hänsyn till det sakområde som berörs? Till en del förhåller det sig nog på det viset, men man måste komma ihåg att, även om varje händelse kan sägas falla inom ett visst sakområde, omfattar en händelse vanligen också aktör och infallsvinkel. Att sakområde blir ett så pass effektivt mått på händelsernas kvalitet från nyhetsideologisk synpunkt torde till stor del bero på att vissa aktörer och vissa vinklingar normalt är förbundna med särskilda sakområden.

Olyckor och brott, exempelvis, karaktäriseras vanligen av en individorientering. Aktörerna är enskilda människor. Relationen mellan offret och den vållande eller gärningsmannen är i första hand individuella. När det gäller det sociala området eller miljöområdet domineras de rapporterade händelserna av problem. Dessa problem skall, enligt det under senare årtionden gängse synsättet, i första hand avklaras genom samhällliga åtgärder; "samhällsansvarsideologin" har här fått den speciella utformningen att det är samhället som i första hand är ansvarigt. Evenemang är däremot exempel på harmlösa händelser utan problem och kontroverser.

De använda sakområdeskategoriområdena är ganska grova och ibland kan det förekomma förändringar i ingående delkategorier som gör att sakområdets karaktär ändras. "Försvar" är ett bra exempel. Där kan konstateras en sedan lång tid pågående minskning av uppmärksamheten ända fram till de senaste åren, då kurvan vänt.

Rapport 1972 ägnade inte bara liten uppmärksamhet åt försvaret utan mer än hälften av detta utrymme behandlade försvarskostnader, vapenindustri och vapenexport samt de värnpliktigas situation, medan försvarets säkerhetspolitiska roll inte alls berördes. När Rapport under senare år fyrdubblat sin bevakning — det är frågan om en ökning även bortsett från ubåtsincidenterna (figur 5:6) — dominerar den säkerhetspolitiska rollen, medan bara en tiondel av utrymmet ägnas åt de inslag som förut utgjorde merparten. Den ökande uppmärksamheten på

försvaret har alltså gått hand i hand med en mer positiv belysning av försvaret och dess roll.

Olika omständigheter bidrar således till att göra även en avläsning av förskjutningen mellan brett definierade sakområden till en indikator på ideologiskt betingade förändringar i nyhetsurvalet.

Partipolitiska ideologier

De nyhetsideologier som hittills beskrivits och prövats mot den faktiska rapporteringen har haft anknytning till allmänna massmedieideologier och inte till partipolitik. Att i policydokument från SR finna uttryck för speciella partipolitiska synsätt är inte att vänta. Samtidigt är det närmast självklart att den politiska samhällssynen också kan färga av sig på samhällsrapporteringen. Vi har emellertid räknat med att en sådan färgning skall vara tydligare i andra samhällsprogram än nyhetsprogrammen. En undersökning bör då främst bygga på detaljstudier av samhällsbilden i tidningar med klar politisk hallstämpel och motsvarande bild i etermedierna. Detta är ännu inte gjort.

Vår intervjuundersökning våren 1981 angående medborgarnas åsikter om TVs bevakning av olika samhällsområden ger emellertid underlag för en översiktlig bedömning av TVs programpolicy, mot bakgrund av de intervjuades partipolitiska hemvist. Förfarandet bygger på att redan valet av sakområden – och inte bara den samhällssyn som eventuellt präglar sakområdenas behandling – kan ha partipolitisk relevans.

Intervjufrågan gällde om den tillfrågade ansåg, att TV sände för mycket, ungefär lagom, eller för litet bl a inom följande områden: försvar, uppfinningar och tekniska framsteg, skolan, miljöproblem, sociala problem, rikspolitik samt avskedanden och nedläggning av företag. Genom att för varje parti jämföra andelen som svarade för "för mycket" respektive "för litet", kunde en majoritetsopinion bland vederbörande partis anhängare avläsas (figur 10:1).

Sedan jämfördes den faktiska utvecklingen i medierna under

två perioder, 1960–1980/81 respektive 1981–84, dvs om uppmärksamheten i de undersökta medierna ökat eller minskat på de angivna sakområdena. Man kan på så vis avläsa, vilka partisympatisörer som fått sina önskemål tillgodosedda genom mediernas policy (figur 10:2).

Det visar sig då att under perioden 1960–1981/81 fick moderaterna ett önskemål tillgodosett, folkpartiet, centern och socialdemokraterna två, vpk fyra (eller 4,5) av sex möjliga. Vpk framstår som ”vinnare” under denna period. När det gäller den följande perioden 1981–84, får däremot moderaterna fem önskemål tillgodosedda, folkpartiet, centern och socialdemokraterna fyra, mot bara ett för vpk av sex möjliga. Rollerna har alltså blivit ombytta.

Det starka utslaget i detta enkla prov kan delvis vara slumpens verk. Mycket talar emellertid för att en mer inträngande studie, av den typ som förut berördes, i huvudsak skulle peka i samma riktning. Den tidigare vänstervinden, som främst gynnade vpk, har försvunnit och börjat ersättas av en annan, motsatt vind.

Mediebild och samhällsstatistik

Den mest närliggande förklaringen till att mediernas uppmärksamhet på olika sakområden ökar eller minskar är att samhället, verkligheten, förändras på motsvarande sätt. För att pröva detta slag av förklaring har vi på sju olika områden – arbetslöshet, varsel, arbetskonflikter, utbildning, hälso- och sjukvård, försvar samt brott – lyckats ställa samman statistiska tidsserier som kan jämföras med våra serier om mediernas täckning av motsvarande områden. Vad som jämförs är alltså statistiska uppgifter om företeelsernas eller verksamhetens omfattning och dess förändring över tid med rapporteringens omfattning och dess förändring över tid.

Resultaten (se *kapitel 5*) är praktiskt taget genomgående negativa, dvs det går inte att utläsa något samband mellan förändringar i företeelsernas omfattning, mätt genom statistiska serier,

och rapporternas volym. När arbetslösheten är som störst är rapporteringen som minst, när den växer från 1980 och framåt avtar uppmärksamheten i medierna, samtidigt som brottsligheten fyrdubblas från 50-talets början halveras rapporteringen om brott i storstadspressen etc etc.

Man kan givetvis anföra en rad olika skäl varför det inte är rimligt att begära att massmedierna troget skall återspegla långtidsförändringar i olika samhällsföreteelsers utveckling. Detta är emellertid av mindre intresse i föreliggande sammanhang. Det väsentliga är endast att kunna utesluta den mest närliggande förklaringen till förskjutningar i uppmärksamheten mellan olika sakområden. Om det inte är förändringar i verkligheten som ger nyckeln till förändringar i mediernas bild av verkligheten blir förändringarna i nyhetsideologierna en mer plausibel förklaring.

Nyhetsvärderingsprinciper

Det är nyhetsideologierna och deras konsekvenser och inte de mer oföränderliga nyhetsvärderingsprinciperna som huvudsakligen behandlas i denna skrift. En nyhetsvärderingsprincip, nämligen intresset för olika slag av negativa nyheter eller "eländesrapportering", görs dock till föremål för ett systematiskt studium (*kapitel 4*).

Klassificeringen har genomförts på tidningarna och på etermedierna från 1980/81 samt på Rapport 1972. Den totala andelen negativa artiklar/inslag är ganska konstant under hela tidsperioden från 1912 och fram till 1984 och ligger för det svenska materialet vid omkring en tredjedel (andelen för det utländska materialet är högre). Under de första åren på 80-talet noteras ett flertal värden för det negativa materialet som ligger omkring 10 procent högre; detta extra tillskott kommer i stor utsträckning från sakområdet ekonomi och näringsliv (tabell 4:1).

Om således nivån på andelen negativt material i de undersökta medierna varit i huvudsak konstant under hela perioden, har däremot bidragen från de olika sakområdena växlat kraftigt. I pressen utgjorde fram till och med 1960 olyckor och brott till-

sammans omkring två tredjedelar av hela det negativa materialet, eller t o m något mer vid de senare mättillfällena. Därefter har de två sakområdenas bidrag till pressens negativa material successivt gått ned till 25–30 procent. I Rapport 1972 utgjorde dessa områden tillsammans 3 procent av de negativa inslagen, för alla etermedieredaktioner 1980/81 till mellan 11 och 15 procent och i genomsnitt för Rapport 1981–84 19 procent.

Vad Rapport 1972 satsade på av negativt material var istället ekonomi och näringsliv, arbetsmarknad, socialt och miljö eller mellan 13–17 procent för vart och ett av dessa områden. Samma sakområden har vid de senare mättillfällena fortsatt att uppmärksammas i ganska stor utsträckning, bortsett från miljöproblemen som gått ned till ett par procent av det negativa materialet under de senaste åren. Istället har under dessa år kategorin ”övrigt” kraftigt ökat, vilket innebär att de negativa inslagen sprids ut över ett större antal sakområden än förut.

När man koncentrerar uppmärksamheten enbart på den tredjedel av nyhetsmaterialet som har negativ karaktär, blir således gränslinjen mellan början av 60-talet och senare år ännu mer markerad. Rapport 1972 avviker i sin nyhetsvärdering nästan totalt från den tidigare dagspressen. Vad som skett är alltså inte bara en förändring i rapporteringen från olika sakområden utan i än högre grad en förändring i frågan om det negativa materialet. Rapport 1972 hade ungefär samma andel negativt material som pressen hade, och tidigare haft, men det gällde material av ett helt annat slag.

Vad som skett kan alltså beskrivas så att ett visst slags elände bytts ut mot ett annat. Den förklaringen ligger då nära till hands, att just hänsynen till eländeskaraktären är väsentlig och permanent vid nyhetsvärderingen. När man av nyhetsideologiska skäl ökar uppmärksamheten på vissa områden och minskar den på andra som sedan länge haft negativ karaktär, måste man öka de negativa inslagen även på de nya områdena.

Detta antagande har vi empiriskt prövat på utvecklingen inom tre medier mellan två tidpunkter (tabell 4:2). Antagandet att ett

område som ökar sin andel av den totala rapporteringen också måste innehålla en ökande *andel* (inte bara antal) negativa inslag bekräftas i huvudsak. Det tycks alltså vara själva möjligheten att spåda på med nytt negativt stoff som utgör en slags förutsättning för att ett område får expandera.

Även ett annat test har genomförts. Det sägs ofta att periferin, både internationellt och nationellt sett, har svårare att hävda sig i nyhetsförmedlingen än centrum. Om nu de negativa nyheterna är speciellt attraktiva, bör det vara i sådana sammanhang som periferin får en extra chans att komma till tals. Om det nyhetsmaterial som inte gäller riket utan har lokal anknytning fördelas på Stockholm, Göteborg och Malmö samt landet i övrigt, visar det sig att andelen negativt material genomgående är större för landet i övrigt (det uppgår till cirka 60–65 procent) än för storstadsregionerna (tabell 4:3). Även detta resultat stöder antagandet om att den negativa karaktären hos nyheterna regelmässigt ger dem ett extra tillskott vid nyhetsvärderingen.

Vi har således funnit att i stort sett var tredje nyhet om Sverige – under 1900-talet i pressen och under senare tid i etermedierna – också handlar om någon form av elände. Detta bedöms tydligen vara den dos läsarna, lyssnarna och tittarna behöver för att inte förlora intresset. I princip är tillgången på händelser som kan bilda underlag för eländesrapportering obegränsad; man behöver t ex bara sänka tröskelvärdet för rapportering om olyckor och brott för att fylla hela mediet med dylika meddelanden.

Mot antagandet om att två slags hänsyn här gör sig påminta, nämligen både till nyhetsideologier och till nyhetsvärderingsprinciper, skulle kunna invändas att redan nyhetsideologin, t ex på miljöområdet, innebär att det är miljöproblemen och inte miljöfrågorna i allmänhet som skall belysas i medierna. Som en mer detaljerad studie visar (jämför *kapitel 8*) prioriterar medierna emellertid inom miljöområdet sådana problem som kan upplevas som konkreta hot mot enskilda, medan de mer långsiktiga, enligt Naturvårdsverkets bedömning lika viktiga problemen,

uppmärksammas mindre. Det är alltså en traditionell nyhetsvärdering som kommer igen, fast på ett nytt område. Tilläggas må dock att det behövs bredare undersökningar av nyhetsvärderingsprinciperna innan deras relation till nyhetsideologierna närmare kan anges.

Om iakttagelsen att nya faroområden, nya hotbilder väljs ut på ideologiska grunder, kombineras med ett antagande om att skrämseleffekten så småningom avtar på grund av mättnad eller utmattning, öppnar sig ett fält för vida spekulationer. Har vi möjligen här fått inblick i delar av den mekanism, som driver fram de stora, varandra avlösande opinionsvågorna under senare tid? Härmed avses t ex miljöaktionerna som började under 60-talet, 70-talets antikärnkraftskampanj och det tidiga 80-talets fredsrörelse.

Ingen av dessa opinionsrörelser initierades emellertid av massmedierna. Lika uppenbart är att de aldrig skulle ha fått en så snabb spridning och stor genomslagskraft utan massmediernas aktiva stöd, inte bara i deras roll som förmedlare av opinioner, utan även genom att självständigt driva på. Journalisternas betydelsefulla roll i kampanjen mot kärnkraften har nyligen fått en ingående belysning, där det också konstateras att utmattningsfenomen så småningom förekommer bland allmänheten.¹

Gemensamt för dessa opinionsvågor som sköljt över oss under senare årtionden är just faro- eller skräckmomenten. Det anmärkningsvärda är inte att människor blir oroadе eller rädda utan att den oro massmedierna ger uttryck för går i vågor, medan de verkliga förhållanden som motiverar oron är mer eller mindre permanenta under lång tid.

Till sist finns skäl att framföra en slutreflektion som rör de traditionella nyhetsvärderingsprincipernas tillämpning under olika förhållanden. Det är knappast ett aldeles harmlöst företag att föra över dessa principer från de gamla, klassiska områdena till nya, ideologiskt bestämda områden. När sensationsrubriker-

¹ Sören Holmberg/Kent Asp, *Kampen om kärnkraften*, Liber 1984.

na om "mördaren är lös" ersätts med rubriker om "bärplockare hotade av giftbesprutning", blir konsekvenserna helt olika. I det första fallet skräms kanske ett antal människor att stanna hemma ett par dagar, i det andra fallet påverkas en opinion som kan driva fram en lagstiftning med påtagliga konsekvenser för en hel näringsgren. Det är alltså ett mycket större ansvar som åvilar medierna i det sistnämnda fallet. Frågan inställer sig: vem är det egentligen som tar detta ansvar och på vilket sätt?

Kritisk samhällsbevakning

Innebörd

När man talar om massmediernas uppgift att kritiskt granska myndigheter, organisationers och företags verksamhet torde man i första rummet avse ett kritiskt förhållningssätt av innebörden, att journalister inte utan vidare skall godta de uttalanden och redovisningar som dessa aktörer gör utan behålla en distans och en beredskap att vid behov ifrågasätta. Den kritik i egentlig mening som det här kan vara tal om, och som kan vara en uppgift för etermedierna, måste grundas på att den kritiserade anses bryta mot allmänt accepterade normer. Det kan vara fråga om lagstridigt handlande, om avsteg från förhärskande moral, om bristfällig information och liknande. Hit kan man antagligen också föra påpekanden om oriktig sakframställning och inkonsekvenser.

Däremot kan det inte vara etermediernas uppgift att själva framföra kritik, därför att vederbörande journalist eller redaktion har en annan åsikt eller utgår från andra värderingar än den behandlade aktören. Vi bortser här från de praktiskt oväsentliga undantagen, där avtalet med staten ålägger etermedierna att tillgodose vissa värden. Vad etermedierna kan och skall göra på värderingsområdet är att redovisa i samhället förekommande olika åsikter.

Den form av kritisk, granskande journalistik, som är aktivt

undersökande och leder till avslöjanden av okända förhållanden, har sedan länge bedömts som ett slags journalistiskt mäs-
tarprov. Av naturliga skäl blir dylika insatser så sällsynta att de
inte ger utslag i översiktliga statistiska redovisningar. Vad vi
behandlar är helt enkelt förekommande kritik, mot vilka den
riktas och av vilka den framförs.

Omfattning och utveckling

Vad storstadspressen beträffar återgavs kritik vid de sex under-
sökningstillfällena under perioden 1912–72; mellan 3–10 pro-
cent av nyhetsartiklarna (tabell 7:1). Trots att flertalet av åren
var valår – t ex konfrontationsåret 1948 – och pressen i huvud-
sak var partipress översteg kritikandelen således inte 10 procent.

I SRs nyhetsideologi under det första skedet var det ett cent-
ralt mål att undvika kontroversiella ämnen. Ingen kritik före-
kom i Ekot 1937 och under 1948 registrerades kritik i omkring
0,5 procent av förekommande inslag. Målsättningen var tydligen
lätt att uppfylla. Mer anmärkningsvärt är att fortfarande 1960,
då Ekot leddes av en nyhetsredaktion med pressen som förebild,
kritik fortfarande förekom i mindre än 1 procent av inslagen; för
övrigt gällde nära hälften av kritiken utländska aktörer. På kri-
tikområdet gjorde tydligen den äldre ideologin sig fortfarande
påmind.

Så kommer ideologiskiftet i samband med den tredje perio-
den. Kritikandelen i Ekot tiodubblas och omfattar 1972 nära 11
procent av inslagen. De återhållande krafterna hade släppt och
Ekot var nu på samma nivå som pressen. Rapport 1972 går
emellertid även på detta område före; andelen kritiska inslag
utgör där drygt 16 procent.

När det gäller förekomsten av kritik representerar emellertid
inte 1972 något maximivärde. Mängden kritik fortsätter att öka
och når i början av 80-talet upp till 25-procentsnivån i eterme-
dierna liksom i storstadspressen. Inte heller sker någon nämn-
värd minskning under åren 1981–84 i Rapport. Kritikandelen
uppgår i genomsnitt till 27 procent, dvs det är fråga om en

stabilisering på hög nivå.

Politikerna är den grupp som kritiseras mest i alla medier vid alla undersökningstillfällen (figur 7:1). Mot dem riktas mellan en tredjedel och hälften av all kritik. Det är också politikerna som brukar stå för den största delen, ofta mer än hälften, av kritiken mot politikerna, dvs det är frågan om en inbördes kritik mellan politiker.

Skäl finns att erinra om att andelen rikspolitiker av alla aktörer, dvs sådana som gör eller säger något och därvid bl a uttalar kritik, fördubblades i etermedierna från 1972 i förhållande till det tidigare läget (tabell 6:1). Nu utgör de en fjärdedel av alla aktörer. Parallellt ökade alltså, som nyss framhållits, kritikvolymen kraftigt bl a mot politiker. Politiseringen av nyhetsmaterialet kommer därför till uttryck både i att flera politiker syns och att flera kritiseras.

Andelen nyhetsinslag i TV och radio innehållande kritik har således tjugofemdubblats eller mer, mellan 1960 och 80-talets första år. Det finns inga som helst skäl att tro att den faktiska konfliktnivån i det svenska samhället undergått en motsvarande utveckling. Här har vi i själva verket det mest otvetydiga beviset för nyhetsideologins betydelse.

Så länge man följde normen att etermedierna skulle så långt möjligt undvika att blanda sig i kontroversiella frågor, låg man långt under partipressens nivå för sådan rapportering. När sedan ideologiskiftet kom på 60-talet inhämtade etermedierna snabbt detta försprång och gick om pressen i konfliktrapportering. Etermedierna har sedan lett utvecklingen vidare, och storstadspressen har följt efter, till en nivå som innebär att vart fjärde inslag numera återger någon form av kritik.

Motiv och uttrycksformer

Hur skall denna fortsatta ökning under 70-talet och stabiliseringen på hög nivå förklaras? Några antydningar om en successiv skärpning har inte iakttagits och, när det gäller själva valet av nyheter, har t o m en viss återgång till tidigare praxis kunnat

konstateras under de senaste åren. En förklaring, som här anmäler sig, är att sökandet efter det kontroversiella blivit rutin.

Man kan tänka sig att denna rutin utvecklas på följande sätt. Ideologin påbjöd kritisk granskning från journalisternas sida. En sådan uppgift kräver emellertid både kunskaper och tid. I avsaknad av endera eller bådaddera finns det en enkel utväg: man hämtar in en kritiker, dvs någon som tycker annorlunda, i förhållande till det förslag, den åtgärd etc som presenteras i nyheterna.

Nyhetsideologierna kan, med hänsyn till sin funktion i samhället, karaktäriseras på följande sätt. Om den första periodens ideologi kan sägas, att den verkade i *harmoniserande* riktning. Även under mellanperioden, vilken för övrigt kan karaktäriseras som det *speglande* skedet, följde man tidigare praxis vad kritiken beträffar. Om den tredje perioden kan däremot sägas, att det bedrivs en *konfronterande journalistik*. Journalisterna använder en stor del av sin tid till att få tag i opponenter och anordna debatter. Den skicklighet som härvid erfordras liknar, för att citera ett engelskt kommittébetänkande¹, den som krävs av en "boxningspromotor".

Man har avlägsnat sig långt från de ideal för en aktiv kritisk samhällsrapportering som 1960 års radioutredning uppställde, nämligen att resurserna skulle sättas in på ämnen som de ledande aktörerna hade ett gemensamt intresse av att inte ta upp. Mad tanke på de politiska partiernas permanenta behov av att profilera sig för att därmed visa nödvändigheten av sin existens, skulle t ex en återkommande uppgift för medierna kunna vara att belysa den faktiska graden av samförstånd i politiken.

Som välkända exempel på att det är viljan att ordna matcher och inte att lyfta fram det fördolda som präglar mycket av journalistiken, kan man erinra om de s k "svekdebatterna". Den ena gällde Torbjörn Fälldin, den andra regeringen Palme kort

¹ Lord Annan, *Report of the Committee on the Future of Broadcasting*. Home office, March 1977, s 279.

efter regeringsbildningen 1982. Om det finns något man kan vara säker på i partipolitiken, är det att motståndarpartier till det yttersta kommer att utnyttja vad som kan uppfattas som svikna vallöften. Medierna kan alltså i dessa fall lugnt inta en passivt speglande roll, utan risk för att något väsentligt försvinner. I själva verket låg medierna före partierna i framhävandet av svekargumenten och kom snarast att leda kritiken i båda fallen.

Vad som särskilt bör observeras är den grundläggande godtycklighet som är förbunden med konfrontationsverksamheten. Beträffande nära nog varje nyhet är det teoretiskt möjligt att finna någon som kan framföra kritik mot uttalandet, förslaget eller aktören.

Nu gör man bara detta i ett fall av fyra, generellt. Varför? Man kan hävda att det blivit regel att i vissa fall – t ex om regeringen lägger fram ett väsentligt förslag om vilket man vet att oppositionen har kritiska synpunkter – ge oppositionen tillfälle att omedelbart komma till tals. Det är inte självklart att det skall vara så, men det har blivit kutym.

Utanför denna krets av nu för tiden mer eller mindre givna fall, där kritiker inbjuds, finns emellertid en uppsjö av fall, där det är helt oklart om händelsen skall få formen av en rak nyhet eller om en opponent skall hämtas in och en match anordnas. Avgörande för ett sådant beslut kan vara tillgången på lämpliga kritiker. Det är emellertid fullt tänkbart, att journalistens egen inställning till förslaget blir avgörande för hanteringen: en opponent kan ju t ex fungera som ställföreträdande kritiker för journalisten. Detta godtycke kan svårligen undvikas, så fort man går utöver gränsen för vad som blivit mer eller mindre väletablerad praxis.

Konsekvenser

Det finns all anledning att söka överblicka konsekvenserna, främst på det politiska området, av den konfrontationsjournali-

stik massmedierna utvecklat under de senaste 20 åren. Utgångspunkten är att ökningen av rapporterad kritik, även om man enbart beaktar den ökning med två och en halv till fem gånger, som ägt rum vid jämförelse med de tidigare nivåerna i pressen, inte har någon motsvarighet i en förändring av den faktiska konfliktnivån i samhället. Konfliktvolymens ökning beror till väsentlig del på en förändrad nyhetsideologi.

Den första frågan gäller vad konfrontationsjournalistiken har fått för betydelse för medborgarna. Har den skapat större politiska motsättningar? Några mått på den politiska konfliktnivån bland medborgarna, som direkt skulle vara användbara för att besvara denna fråga, finns knappast. Man kan bara konstatera, att några dramatiska ökningar av de politiska motsättningarna i vårt land inte registrerats. Vad som däremot ligger ganska nära till hands är att själva sättet att beskriva det politiska skeendet som en oavbruten konfrontation får effekter, särskilt på politiskt mindre engagerade personer. Bilden av politiska ledare som utstakar framtida mål fördunklas av bilden av en grupp personer, inbegripna i ett ständigt gräl.

Intryck av detta slag skulle kunna vara en bidragande orsak till det "politikerförakt", som man i olika mätningar registrerat under senare år. Detta "förakt" har varit i kraftigt stigande sedan mätningarna började 1968 fram till 1979, för att därefter plana ut eller t o m minska något 1982¹. Även om detta mått bedömts vara otillfredsställande från många synpunkter, är utvecklingen av själva nivån av intresse i detta sammanhang. Både kritiknivån och politikerföraktet stiger brant under 70-talet, varvid kritikvolymen stiger snabbare och således, om man vill spekulera, kan tänkas gå före. Konfrontationsjournalistikens betydelse för politikerföraktet är föga mer än en gissning, men knappast en orimlig sådan.

¹ Sören Holmberg, *Väljare i förändring*. Liber 1984. Se vidare Sören Holmberg, *Svenska väljare*, Liber 1981, där Holmberg också berör möjligheten av att journalisternas sätt att beskriva politiken kan vara av betydelse i detta sammanhang.

Med något större bestämdhet går det att uttala sig om denna journalistiks effekt på politikerna. Psykologiskt måste läget här sägas vara skäligen enkelt: politikerna i t ex riksdagen vet sedan länge, att deras chanser att bli uppmärksammade i TV ökar väsentligt om de åstadkommer ett extra kraftigt formulerat angrepp på en politisk motståndare. Eftersom politiker yrkesmässigt är intresserade av att uppmärksammas i massmedierna, blir det en permanent lockelse att välja tillspetsade formuleringar. Vårt undersökningsmaterial tillåter på denna punkt en begränsad, indirekt kontroll. Det framgår således att sådana uttalanden i ett TV-program om politiker som innehåller kritik har väsentligt större chans att också komma med i andra nyhetsprogram i TV och i ljudradion än uttalanden som inte innehåller kritik (tabell 7:4).

Man kan fråga sig, om massmediernas premiering av hård kritik påverkar den politiska arbetsmiljön, möjligheterna till samförstånd och så vidare. I ett intervjuuttalande av talman Ingemund Bengtsson från januari 1985 konstateras att debattklimatet i riksdagen blivit hårdare och fränare och att det kan bero på att man vill profilera sig tydligare i TVs närvaro. Samtidigt erinrar talmannen om att inte minst i utskotten råder stor vänskap över partigränserna.¹ Det finns säkert skäl att inte överdriva debattklimatets betydelse för det praktiska politiska arbetet.

Den särskilt allvarliga konsekvens som konfrontationspolitiken kan få för det politiska systemet ligger på ett annat område. Enligt spegelmodellen, tillämpad utan speciella restriktioner mot kritik, kommer olika huvudaktörers kritiska synpunkter så småningom fram i medierna. Konfrontationsmodellen, som däremot innebär att man mer eller mindre rutinmässigt uppsöker kritiker, väger inte in den framförda kritikens representativitet eller tyngd. Detta leder i många situationer till att avvikande synpunkter och särintressen kommer att gynnas på de mer generella intressenas bekostnad.

¹ Göteborgs-Posten 6 januari 1985.

Behandlingen av besparingsförslag är här typisk: de drabbar nästan alltid någon mindre grupp, medan den stora majoriteten kan ha fördel av förslaget. Som en specialstudie visar (tabell 8:3) är det inte bara så att dessa specialintressen får en oproportionerlig uppmärksamhet i rapporteringen i förhållande till sin tyngd, utan de erhåller ofta t o m en kvantitativ övervikt i jämförelse med de mer allmänna intressena. "Att spara med TV" kan under sådana förhållanden bli en nästan omöjlig uppgift.

Konfrontationsjournalistiken får alltså till en mer eller mindre oundviklig konsekvens en permanent pågående *mobilisering av sårintressena* i samhället. Som en följd härav blir det svårare att regera, svårare att fatta politiska beslut i en demokrati. Den kritiskt granskande journalistiken kan på så vis bli ett hot mot själva förutsättningen för sin egen existens.

Bland de journalister som drivit fram konfrontationsjournalistiken har säkerligen funnits sådana, som av ideologiska skäl välkomnat en skärpning av motsättningarna i det existerande samhället; de antagonistiska krafterna i det kapitalistiska samhället skulle släppas loss. För det stora flertalet journalister som medverkat i denna utveckling torde dock sådana tankar ha varit främmande. Konfrontationsjournalistiken har blivit ett mode, en rutin vars konsekvenser man inte funderat över.

Det finns starka skäl att ompröva dessa rutiner.

Den tredje statsmakten

Utgångsläget

Talet om den tredje statsmakten går tillbaka till äldre, fördemokratisk tid. Den första statsmakten utgjordes av kungen, regeringen och ämbetsmännen. Den andra statsmakten var folkrepresentationen. Sedan länge var den första statsmakten den permanent politiskt aktiva. Folkrepresentationen ägnade sig främst åt att bevaka vissa inom representationen företrädde intressen. Dess bevakning av första statsmakten var sporadisk och ofull-

ständig. I detta system framväxte så tidningspressen. Här kunde regeringspolitiken kontinuerligt granskas och opinioner, som inte alls eller endast svagt var företrädare i folkrepresentationen, komma till uttryck och vinna anhängare. Pressens roll blev efterhand allt betydelsefullare. Den framstod som en ny, tredje statsmakt, framför allt i skepnaden av en regeringskritisk liberal press.

När pressen senare successivt började utvecklas till en parti-press, med mer eller mindre fast anknytning till olika politiska partier, förändrades dess roll. Den blev i de stora politiska frågorna i första hand ett språkrör för partierna. Den fick föra ut partibudskapen, den kunde nyansera dem, men inte mycket mera. Dess roll blev snarare megafonens än den fristående tredje statsmaktens.

SRs tillkomst förändrade till en början inte dessa förhållanden. Kravet på opartiskhet genomfördes i förening med en långtgående försiktighet, som betingades av att SR från början inte hade någon given auktoritet, inte kunde hänvisa till en allmänt erkänd "integritet". Successivt stärktes SRs position och självkänsla men ännu under det andra ideologiska skedet valde man, som nyss berörts, att nästan helt undvika kontroversiellt stoff i nyhetsrapporteringen.

I och med den senaste nyhetsideologins genombrott på 60-talet förändrades situationen snabbt. Etermedierna blev, liksom pressen under den fördemokratiska tiden, en självständig tredje statsmakt. Inflytandet inom SR ligger nu inte längre som tidigare i stor utsträckning i företagsledningens händer. Nu är det väsentligen fråga om journalistinflytande över den tredje statsmakten.

Kommentarverksamheten

Kommentarverksamheten kan ses som ett direkt utflöde av journalisternas egna bedömningar och åsikter. Här är det inte fråga om att enbart välja mellan av andra producerade nyheter eller återge andras uttalanden. Kommentaren är i denna mening

en särskilt genuin journalistprodukt. Samtidigt skall den utformas inom de ramar som gällande regler och konventioner drar upp.

En systematisk granskning av kommentarverksamheten i de tre nyhetsredaktionerna under ett halvår i början av 80-talet visade, att det var lämpligt att skilja mellan tre huvudtyper av kommentarer, nämligen egentliga kommentarer, kommenterande beskrivning och neutral bakgrundsinformation (*kapitel 9*).

Vad som är mest oproblematiskt är *den neutrala bakgrundsinformation* till nyheter. Den kan för den redan informerade möjligen bli tröttsam, men den väcker inga principiella betänkligheter. Observeras bör dock att gränsen mellan rent neutral information och sådan som främjar ett visst perspektiv på händelsen inte alltid är klar. I princip kan all information också ha en viss påverkanseffekt; avgörande blir om informations- eller påverkanssyftet dominerar.

De egentliga kommentarerna kännetecknas av att de innehåller en sammanfattande karaktäristik av en händelse, ett förlopp eller en aktör, vari ingår en bedömning/ställningstagande som får auktoritet genom kommentatorns kunskap och överblick. Sådana kommentarer förekommer, men inte särskilt ofta i etermediernas nyhetssändningar.

En anledning till detta kan vara att det, trots att de tre nyhetsprogrammen i SR officiellt brukar kallas "kommenterande" program, inte är så lätt att passa in kommentarfunktionen i SRs regelsystem. Företaget skall vara opartiskt, ansvaret inför radionämnden vilar på företaget och dess olika enheter. Det som karaktäriserar den egentliga kommentaren är däremot att det är kommentatorn som i realiteten själv, individuellt svarar för kommentaren. Det är inte företaget som kommenterar, även om kommentatorn är anställd där.

Det förefaller önskvärt att detta slags kommentarer vinner ett formligt erkännande. Här föreligger nämligen en möjlighet, som ofta utnyttjas i dessa kommentarer, att kritiskt granska t ex det politiska skeendet på det sätt som från början avsetts, nämligen

från en utanförståendes position. Det är inte fråga om kritik från en engagerad part utan om en bedömning av själva konflikten. Kommentaren är i den meningen opartisk, vilket inte hindrar att stundom en part kan komma bättre eller sämre ut än en annan.

Ett praktiskt hinder för egentliga kommentarer kan vara bristen på lämpliga personer inom SR. Stora anspråk ställs på kommentatorn. Det finns emellertid en enkel metod att lösa detta problem, nämligen att inkalla kommentatorer utifrån. Tidigare förekom detta då och då, nu är det sällsynt. Det talade ordet i nyhetsprogrammen behöver faktiskt inte vara "reserverat för de egna medarbetarna".

Mellanformen, *den kommenterande beskrivningen*, är däremot allt igenom problematisk. Den innebär att journalisten genom några korta kommentarer, genom själva ordvalet, genom val av infallsvinkel, genom intervjufrågor som innefattar en bedömning, genom att återge vad andra sagt eller genom ställföreträdande intervjuade personer etc ger en färgton åt meddelandet. Ett flertal exempel har lämnats på detta förfarande i *kapitel 9*.

Denna typ av kommentar är framför allt godtycklig. Man vet inte när och varför den kommer; den är oftast inte underbyggd av argument och den är svår att observera. I själva verket torde flertalet tittare eller lyssnare vanligen vara omedvetna om kommentarinslaget, eftersom det ingår i själva presentationen av nyheten.

Avgörande är att man inte drar, eller ens försöker dra, en klar gräns mellan raka nyheter och kommentarer. Så vitt bekant har man inte heller inom SR fört någon mer ingående debatt kring dessa frågor, till skillnad från pressen där flera principdeklARATIONER förekommit, inte minst på senare tid. En förklaring till dessa förhållanden på SR kan vara historisk, nämligen att man dels från början och dels senare under vissa perioder haft särskilda nyhetsredaktioner som svarat för de raka nyheterna. Nu när man själv svarar för bådadera har gränsdragningsproblemen inte tagits upp. Gränsen mellan telegramnyheter och andra nyheter gäller något annat, nämligen den egna journalistiska insat-

sen (om också den gränsen nu tycks vara mera obestämd i Rapport). Även längre inslag kan innehålla raka nyheter, eventuellt utbyggda med neutral bakgrundsinformation.

Vad som här kallats för kommenterande beskrivningar förefaller vara något som bör göras till föremål för en ingående debatt. Det kan inte vara tillfredsställande att man på detta vis smyger på tittare och lyssnare kommentarer.

Ensidig opinionspåverkan

Vi har i *kapitel 10* utförligt behandlat ett fall, där nyhetsredaktioner i etermedierna på olika sätt understött den ena parten i en politiskt kontroversiell fråga, en fråga där vi samtidigt råkar ha ingående intervjudata om folkopinionen och åsikter bland kommunfullmäktige. Fakta i ärendet är i korthet följande.

Under våra intensivstudier av etermedierna vinterhalvåret 1980/81 noterades ett 25-tal program i de tre kanalernas nyhets-sändningar om den s k *barnomsorgen*. Utgångspunkten var i de flesta fall regeringens besparingspolitik som bl a väntades begränsa takten i utbyggnaden av kommunala daghem. Om programmen i två av nyhetsredaktionerna kan sägas både att de genom sina reportage väsentligen speglade en daghemsspositiv opinion och att de genom särskilda reporterinsatser ytterligare markerade denna tendens. I inget av de tre nyhetsprogrammen nämndes heller att det vid denna tid gjordes ett flertal uttalanden till förmån för ett alternativ till daghem, nämligen bidrag till den förälder som stannar hemma och vårdar sina barn (se figur 10:2). Detta alternativ nämndes en gång i ett av programmen av en intervjuad regeringsledamot, som emellertid omedelbart fick en kritisk motfråga från reportern. Det kan knappast råda någon tvekan om att programverksamheten ensidigt gynnade anhängarna av en fortsatt stark satsning på kommunala daghem.

En omfattande intervjuundersökning från hösten 1979 visade att totalt två tredjedelar av befolkningen föredrog bidragslinjen, medan resten delade sina sympatier jämnt mellan kommunala daghem och familjedaghem. Den opinion som gynnades i eter-

mediernas nyhetssändningar omfattade således endast 17 procent av befolkningen. Bland samtliga partiers sympatisörer är bidragslinjen störst och den dominerar kraftigt i förhållande till familjedaghem och kommunala daghem utom i vpk. Ser man endast till den del av befolkningen som samtidigt begär ökade satsningar på barntillsynen, växer andelen anhängare av kommunala daghem, främst bland moderater och vpk-anhängare.

Sympatierna för de tre alternativa formerna för barntillsyn visar en annan fördelning på fullmäktigenivå. Centerns och folkpartiets åsiktsprofiler överensstämmer i stort sett på båda nivåerna. Sympatierna för kommunala daghem återfinns knappast alls bland moderata fullmäktige, medan socialdemokratiska fullmäktige och vpk-fullmäktige nästan genomgående sätter de kommunala daghemmen främst. I dessa senare partier har således majoritetsuppfattningen bland väljarna en obetydlig respektive ingen motsvarighet på fullmäktigenivå. Det är naturligt att tolka detta opinionsläge så att det är en politiskt ideologisk faktor som slår igenom kraftigare på fullmäktigenivå och som förklarar avvikelserna.

Detaljerade analyser av vilka andra faktorer som påverkar väljarnas ställningstaganden till förmån för kommunala daghem pekar på hög utbildning, främst när det gäller socialdemokrater och vpk-anhängare. Bland moderater återfinns de starka sympatierna för kommunala daghem bland dem som har sina barn på daghem, vilket kan tolkas som uttryck för en intressefaktor (figur 10:5). De väljare som röstar på socialdemokraterna och vpk och stöder daghemslinjen uppvisar följande socialgruppsprofil: 43 procent i socialgrupp I, 26 procent i socialgrupp II och bara 20 procent i socialgrupp III. Nämnas må också dels att socialdemokrater och arbetare är starkt underrepresenterade bland daghemsbarnens föräldrar, dels att socialdemokrater med barn på kommunala daghem är väsentligt mindre nöjda med denna tillsynsform än väljare som röstar borgerligt (tabell 10:2).

Sammantaget tyder dessa analyser på att den positiva inställningen till kommunala daghem betingas både av ideologiska och

intressebetonade faktorer. Hos åtskilliga går dessa faktorer samman, varvid intresset försvinner bakom ideologin.

Att en majoritetsopinion, som har stöd av två tredjedelar av väljarna, inte kommer till synes i etermedierna, är uppseendeväckande. Det har under senare år då och då talats om "tysta majoriteter". Här föreligger ett otvetydigt sådant fall. Vad som syns och exponeras är åsikterna inom en liten minoritet.

Två frågor inställer sig: vad får en dylik opinionsspeglings konsekvenser och varför blir det så här? Konsekvenserna för medborgaropinionen förefaller inte särskilt allvarliga. Trots att det finns all anledning att tro att i huvudsak denna typ av opinionsspeglings pågått sedan åtskillig tid och fortfarande pågår, tycks svenskarna i gemen inte ha blivit påverkade. Förklaringen torde vara att barn tillsynsfrågan är något som alla, på ett eller annat sätt, har erfarenheter av och därför kan bilda sig en egen uppfattning om.

Däremot finns det anledning att tro att denna opinionsspeglings påverkar politikerna och den politiska debatten. Den som utgår från mediernas bild måste ju få föreställningen, att i samhället finns jättelika köer av människor som ingenting hellre önskar än att få sina barn intagna på kommunala daghem. Att flertalet föräldrar inte ser det kommunala daghemmet som den bästa lösningen, blir man inte medveten om. Man kan fullfölja den hittillsvarande politiken i god tro. Denna konsekvens, som innebär att man fattar politiska beslut i strid mot folkmajoritetens uppfattning, är den mest påtagliga.

Varför blir det så här? Det finns skäl att återkomma till intressefaktorn. De personer som exponeras i programmen om barn tillsyn är vanligen anställda på daghem och har ett direkt egenintresse i verksamheten, högutbildade föräldrar med barn på daghem, politiker och organisationsrepresentanter som stöder daghemsutbyggnaden. Även de journalister som präglar program policyn tillhör samma medelklassgrupper. "Hög utbildning" – något som med de tillämpade definitionerna praktiskt taget alla i de nämnda grupperna har – står närmast för en viss

typ av yrkesverksamhet. Det är frågan om arbete med jämförelsevis hög lön och med karriärinslag, som gör det särskilt viktigt att barntillsynen kan ordnas på ett för de yrkesverksamma lämpligt sätt. De kommunala daghemmen torde för dessa erbjuda de bästa garantierna.

Vad som förekommer inom dessa ganska snäva medelklassgrupper kan givetvis inte beskrivas som en sammansvärjning i syfte att tillgodose ett egenintresse, utan det är snarast frågan om en tyst intressegemenskap. Argumentationen kan föras i rent ideologiska termer om daghemsmiljöns företräden framför hemmiljön, om likställtheten mellan könen etc. Läger man här till att man inom dessa kretsar, liksom inom andra, främst umgås med likar, kan man förbli helt omedveten om majoritetens synsätt.

Vi har alltså på detta område inte bara funnit en tyst majoritet och ett beslutsfattande i strid mot dennas önskemål. Man kan också finna argument för att hävda att politiken utformas av en liten grupp eller elit, förenad i intressegemenskap. Detta är själva urtypen för den situation som brukar målas upp av dem som bestrider att vi lever i en demokrati.

De problem vi här stött på berör alltså vida mer än enbart etermediernas sätt att fungera. Problemet gäller åsiktsbildning och beslutsfattande i demokratin överhuvudtaget. Massmedierna är bara en rollinnehavare bland andra. Medierna spelar med och underlättar eller motverkar, men de är sällan huvudaktörer.

Det finns inga skäl att tro att opinionsbildningen i barntillsynsfrågan är unik; att just den frågan så ingående behandlats, beror på vår tillgång till intervjudata. Säkertligen kan många andra exempel på elitstyre plockas fram. Härvid bör följande observeras:

Att en liten minoritet går före och visar vägen, kan vara acceptabelt i en demokrati under två förutsättningar. Dels måste majoriteten så småningom komma efter, dels måste minoriteten ledas av oegennyttiga motiv. Enligt vår analys är det tveksamt, om handläggningen av barntillsynsfrågan uppfyller något av dessa villkor.

Slutord

Det förefaller som om distinktionen mellan nyhetsvärderingsprinciper och nyhetsideologier är fruktbar. Påtagligt är att relationen mellan nyhetsideologierna och andra ideologier behöver belysas ytterligare. Detsamma gäller relationen till nyhetsvärderingsprinciperna, som här endast blivit föremål för begränsad uppmärksamhet.

Vi har kunnat konstatera, att nyhetsideologierna i hög grad präglar mediernas samhällsbild. Den folkbildningsidealistiska, harmoniserande första ideologin var en specialitet för SR. Som de två huvudideologierna framstår dels den som styrs av vad man uppfattar vara auditoriets intressen, dels den aktiva, samhällskritiska ideologin. Den förstnämnda blir speglande, den sistnämnda har utvecklats till en konfrontationsjournalistik. Denna speciella egenskap finns kvar, trots att andra inslag i den samhällskritiska rapporteringen försvagats under senare år.

De två nyhetsideologierna resulterar i starkt skiljaktiga bilder av Sverige, både när det gäller ämnesval och val av infallsvinkel. Det är naturligt att föreställa sig att alla som tar del av mediernas budskap påverkas, om de inte har någon avvikande bild att sätta emot. Experter har detta, ideologiskt övertygade personer har detta men också folk i allmänhet, om de har egen kunskap och erfarenhet att falla tillbaka på.

Åtskilligt talar för att politiker i många fall påverkas mer av mediebilden än vanligt folk. Inte därför att politiker är mer lättlurade än andra, utan därför att de tror att vanligt folk låter sig påverkas mer än de faktiskt gör. Politikerna tenderar att förväxla massmedieopinion med folkopinion.

Den speglande journalistiken är ingalunda problemfri. Den innebär i princip att de ledande aktörerna i samhället får framträda inför publiken, när och på det sätt de önskar. Medierna blir väsentligen megafoner som förstärker genomslagskraften hos dessa aktörers budskap. Det ligger nära till hands att anta att nya budskap från nya aktörer får svårt att komma fram. Så kan även vara fallet under andra förhållanden, och hur systemet

faktiskt fungerar beror på mediestrukturen.

Den kritiskt granskande journalistikens problem har närmare belysts. När journalisterna själva styr ämnesvalet, ökar också deras ansvar. Det är knappast en harmlös sysselsättning att på nya sakområden tillämpa traditionella nyhetsvärderingsprinciper för att väcka intresse. Framför allt är det konfrontationsjournalistikens följderna det finns anledning att uppmärksamma: politiseringen – som ett resultat av den ständiga jakten på kombattanter – påverkan på politikernas uppträdande, politikerföraktet, den ständigt pågående mobiliseringen av sårbarheten emot allmänintresset. Allt detta är omständigheter som kan försvåra det politiska beslutsfattandet i den svenska demokratin.

Den gemensamma nämnaren för dessa kritiska punkter är det godtycke, som den nya journalistikmakten medfört. När man inte nöjer sig med att spegla, att låta de ledande aktörerna framträda som de vill, vilken grund har man då att stå på? Det finns knappast något annat svar än att grunden måste vara ett självständigt omdöme byggt på gedigen kunskap och erfarenhet eller expertis. Men sådana krav på det löpande journalistiska arbetet är höga, orimligt höga.

Den utväg journalisterna valt för att markera sin självständiga kritiska roll är att, med eller utan andras hjälp, föra fram partsargument mot budskapen i nyheterna. Det godtyckliga ligger i att journalisterna avgör, om så skall ske och från vilket håll kritiken skall riktas. Den uppenbara risken blir att tillfälligheter, eller den egna ideologin, kommer att påverka detta avgörande.

Mer av raka nyheter och mer av egentliga kommentarer förefaller att vara vägar, som leder ut ur den kritiska journalistikens återvändsgränd.

Bilaga 1 Utdrag ur kodbok för undersökningen av etermediernas nyhetssändningar 1980/81

Aktörer, Sverige

Politiska institutioner

Riksdagen

Regeringen (3-parti, kollektivet)

De borgerliga partierna

De socialistiska partierna

Politiska partier/politiker ospecificerade

Mittenpartierna

Departement, statliga utredningar

Medlingskommissioner i avtalsrörelsen

Staten, allmänt

Landsting

Kommuner

Offentlig sektor

Politiska partier

(Vederbörande parti samt partiledare och 4–8 ytterligare namn har specificerats)

Myndigheter och förvaltning

Utrikesdepartementet

Universitet och högskolor

Arbetsdomstolen

Domstolar, åklagarmyndighet

Polis

Skolöverstyrelsen

Socialstyrelsen

Kriminalvårdsstyrelsen

Naturvårdsverket

Sjöfartsverket

Militära myndigheter

Övriga centrala myndigheter

Statens Järnvägar

Övriga affärsverk/statliga bolag

Länsstyrelser

Regional statlig förvaltning, övrig
Landstingskommunala förvaltningsorgan
Kommunal förvaltning

Arbetsstagarorganisationer

Fackliga organisationer/"Facket"
LO Gunnar Nilsson
LO Transport
LO Metall
LO Sjöfolksförbundet
LO Kommunalarbetarförbundet
LO Övriga/ospecificerade
Hamnarbetarförbundet
Facklig opposition, arbetare
Övriga fackliga organisationer, arbetare
Arbetsstagardelegationer
Fackliga organisationer, tjänstemän
TCO Lennart Bodström
TCO Övriga
KTK
PTK
SACO/SR Göran Kalin
SACO/SR Övriga
Facklig opposition, tjänstemän
Övriga tjänstemannaorganisationer
Strejkkommittéer/strejkande arbetare

Företag och arbetsgivarorganisationer

SAF Curt Nicolin
SAF Olof Ljunggren
SAF och övriga arbetsgivarorganisationer
Banker, försäkringsbolag
Småföretagarorganisationer
Enskilda företag, stora (namngivna, kända)
Enskilda företag, stora (övriga)
Små företag

Organisationer och folkrörelser, Ekonomiska organisationer
(20 st specificerade)

Sakområden

Justitiedepartementet

Rättsväsende allmänt inklusive polisväsende

Lag och ordning

Narkotikabrottslighet

Skattebrott

Trafikbrott

Våldsbrott

Egendomsbrott

Fångvårdens interna problem – utan direkt anknytning till fångvårdens egentliga syfte

Utrikesdepartementet

Utrikespolitik, allmänt

Biståndsfrågor

Nedrustningsfrågor

Försvarsdepartementet

Försvar, allmänt

Försvaret i sin säkerhetspolitiska roll/försvaret aktivt

Försvarets betydelse för försvarsindustrin

Försvarsindustriella frågor, övrigt, vapenexport

Telub

Försvarets betydelse för kommunen

Försvarskostnader

Värnpliktigas situation i försvaret

Socialdepartementet

Sociala frågor, allmänt

Pensionsfrågor, ATP, kommunalt bostadstillägg

Missbruksfrågor: alkohol

Missbruksfrågor: narkotika

Sedlighetsfrågor: pornografi, prostitution m m

Åldringsvård

Barnomsorgsfrågor, daghem, dagmammor, vårdnadsbidrag m m

Abortfrågan

Stöd till handikappade

Övriga familjepolitiska frågor

Sjuk- och hälsovård

Övriga vårdfrågor

Kommunikationsdepartementet
Kommunikationer, allmänt
Statens järnvägar
Flyget
Bilen som transportmedel
Kollektivtrafikfrågor övrigt
Posten

Aktörsvaenser

Positiva

Enig
Demokratisk
Håller löften
Principfast
Visar samförståndsvilja

Brottsbeskyllning grundlös
Human
Tar ansvar, talar sanning
Kunnig, kompetent

Parts sakframställning bekräffas
Konsekvent

Effektiv

Skyddar, förbättrar miljön
Missgynnade blir gynnade

Tar hänsyn till folkopinionen

Negativa

Splittrad
Centralstyrd, auktoritär
Sviker löften
Taktisk, inkonsekvent
Omedgörlig, saboterar överenskommelser
Brottslig
Brutal, aggressiv
Oansvarig, ljuger
Okunnig, oerfaren, inkompetent
Parts sakframställning ifrågasätts
Inkonsekvent
Saknar förslag, handlingsförlamad
Ineffektiv, improduktiv
Byråkratisk
Förstör, farlig för miljön
Gynnade blir mer gynnade, missgynnade blir mer missgynnade
Struntar i folkopinionen

Bilaga 2 Mått på likhet mellan fördelningar

Jan Vegelius¹

Låt oss anta att vi har två grupper av värden U och V , som skall fördelas över ett antal kategorier, $1, 2, \dots, c$. Det är lämpligt att tänka sig dessa kategorier som en nominalskala – och i varje fall skall vi här inte utnyttja någon ordinal information.

Inför beteckningarna $f_{u1}, f_{u2}, \dots, f_{uc}$ för de relativa frekvenserna av gruppen U i var och en av de c kategorierna. På samma sätt definieras $f_{v1}, f_{v2}, \dots, f_{vc}$ för grupp V .

Lämplig konvention: $\sum_{i=1}^c f_{ui} = \sum_{i=1}^c f_{vi} = 1$

Vilka krav bör vi ställa på ett mått på likhet mellan de två fördelningarna? En tänkbar uppsättning sådana är följande för ett mått r , och alla fördelningar U, V och W

- 1 $|r(U, V)| \leq 1$
- 2 $r(U, U) = 1$
- 3 $r(U, V) = r(V, U)$
- 4 Om $r(U, V) = 1$
och $r(U, W) = 1$ } så måste också $r(V, W) = 1$.

Alla dessa krav är uppfyllda för en så kallad *E-(korrelations)-koefficient* (Se exempelvis.: Vegelius, Jan och Jonssen, Henrik: *On weighted G analysis. Multivariate Behavioral Research*, 1977: 12, sid 243-254). Ett likhetsmått är en E-korrelationskoefficient, om och endast om den uppfyller alla krav på en skalärprodukt mellan normaliserade vektorer i ett Euklidiskt rum. En E-koefficient har vissa "lämpliga" egenskaper, bl a de fyra vi redan har nämnt.

¹ Jan Vegelius är docent i statistik vid Uppsala universitet.

Vi för alltså in:

5 r skall vara en E-koefficient.

En egenskap hos en E-koefficient, vilken är önskvärd om man vill utnyttja multivariata metoder som t ex trunkerad komponentanalys är följande.

6 En korrelationsmatris baserad på r skall vara positivt semidefinit.

Vi kommer sedan till ett par andra krav, som inte härrör av E-koefficientegenskaperna.

7 r har minimum $\Leftrightarrow \sum_{i=1}^c f_{ui} \cdot f_{vi} = 0$

8 r:s minimum = 0.

Krav 7 baseras på tanken att U och V är mest olika, då det inte finns någon kategori där båda förekommer. Krav 8 är beroende av krav 7. Ett annat vanligt minimivärde är -1 . Om vi tänker oss att tre fördelningar U, V och W inte har någon gemensam kategori, har alla minimal likhet med de andra. Om detta skulle svara mot ett värde på -1 , skulle detta innebära problem vid metoder, som beror på vektoravbildningar.

Av olika mått som föreslagits är Pearsons produktmoment-korrelationskoefficient ett alternativ som skulle kunna övervägas liksom PD = Procentuell skillnad/procentdifferens.

$$PD = 1 - \frac{\sum_{i=1}^c |f_{ui} f_{vi}|}{2}$$

Nu visar det sig att Pearsons koefficient klarar av de sex första kriterierna men ej de två sista. Den procentuella skillnaden (PD) klarar av alla.

Mot Pearsons koefficient kan vidare hävdas att den inte mäter likheten utan anpassningen till den bästa räta linjen.

I följande exempel.

U	0,18	0,19	0,20	0,21	0,22
V	0,00	0,10	0,20	0,30	0,40

är produktmomentkoefficienten 1, vilket kan tyckas konstigt för den som tror att koefficienten mäter hur lika varandra fördelningarna är.

Bilaga 3 Ekonomdebatten 1980/81¹

Villy Bergström²

Det ekonomiska läget 1980

Den produktionsuppgång som inleddes för OECD-ländernas industrier redan hösten 1975, efter den första oljekrisen, försenades för svensk industri ända till hösten 1978. 1979 blev visserligen ett år av tillväxt i industrin, men det var aldrig fråga om någon högkonjunktur, eftersom uppgången bröts innan produktionsnivån från 1974-75 hade nåtts.

BNPs tillväxt 1980 stannade vid cirka 1,5 procent bl a till följd av sjunkande export. Bytesbalansens underskott översteg 20 miljarder kronor – mer än 4 procent av BNP – och statsbudgetens underskott för 1980/81 låg vid cirka 60 miljarder eller cirka 12 procent av BNP.

Inflationen 1980 blev nästan 14 procent. Under loppet av två år från början av 1979 höjdes diskontot från 6,5 till 12 procent.

Industrikonflikter våren 1980 sänkte industriproduktionen med 20 procent. Nivån återhämtades visserligen snabbt, men inte de "förlorade volymerna".

Denna lägesbeskrivning tecknar nog i all sin korthet den värsta bilden av svensk ekonomi för hela krisperioden efter 1975. De löpande underskotten hade vid den här tiden börjat bli allvarliga restriktioner på den ekonomiska politiken genom att tidigare löpande underskott ackumulerats till en betydande stats- och utlandsskuld. Den ekonomiska politikens manöverutrymme hade därigenom påtagligt begränsats.

¹ Analysen gjordes i oktober 1983.

² Villy Bergström är docent, tidigare vid Uppsala universitet och sedan januari 1985 chef för Fackföreningsrörelsens Institut för Ekonomisk Forskning (FIEF).

Den ekonomisk-politiska debatten budgetåret 1980/81

Den ekonomisk-politiska debatten präglades budgetåret 1980/81 av i stort sett samma balansbrister som dominerar nu: underskotten i statsbudget och bytesbalans, inflationstakten, arbetslösheten, näringslivets strukturproblem. Skillnaderna mot nuvarande läge är framför allt två. 1980/81 kvarstod en stor kostnadsnackdel för svenskt näringsliv gentemot utlandet. Genom devalveringarna 1981 och 1982 samt genom en återhållsam lönepolitik har kostnadsläget radikalt förbättrats. Vidare var inte den öppna arbetslösheten ett lika dominerande problem 1980/81 som den är för närvarande.

Den kvalificerade ekonomiska debatten präglades under 1980/81 av några dokument som alla gav samma bild av Sveriges ekonomiska läge. Dessa dokument är regeringens finansplan, 1980 års långtidsutredning (LU 80), SNS Konjunkturråds rapport samt SAPs krisrapport. Analyser och bedömningar i dessa propositioner, utredningar och rapporter satte prägel på debatten i tidskrifter som Ekonomisk Debatt, Skandinaviska Enskilda Bankens Kvartalsskrift m fl

Debatten om de långsiktiga balansproblemen

Ekonomernas debatt om den ekonomiska politiken karaktäriseras av två egenskaper. Tidsperspektivet är ofta vad som brukar kallas "medellång sikt". Med det avses utvecklingen på cirka fem års sikt. Det betyder att problemen betraktas intertemporalt. Man frågar sig exempelvis vilka konsekvenserna skulle bli för möjligheterna att upprätthålla full sysselsättning om tre till fyra år av att genast satsa hårt och ensidigt på att nå full sysselsättning.

Vidare betonas interdependensen mellan målen i den ekonomiska politiken. Man betonar nödvändigheten av att samtidigt uppnå en rad mål. Ett ensidigt satsande på ett mål, t ex full sysselsättning kan, om andra mål åsidosätts, försvåra upprätthållandet av full sysselsättning på längre sikt¹. Detta synsätt

¹ Detta framgår bl a av regeringens ställningstagande till LU 80, se Prop 1980/81:150.

präglar Ragnar Bentzels långsiktsbedömning som publicerades i Skandinaviska Enskilda Bankens Kvartalsskrift.¹ I grunden samma analys publicerades på flera håll under 1980.² Ursprunget till Bentzels analys var ett föredrag vid Sparbankernas "Vårt ekonomiska läge" på våren och analysen återupprepades och utvecklades i Konjunkturrådets rapport 1980–81.

Enligt Bentzels bedömningar, som visade sig stämma mycket väl med den senare publicerade LU 80, utgjordes grundproblemen vad gällde Sveriges ekonomiska läge av en "överkonsumtion". Det var fråga om inte mindre än cirka 8 procents större konsumtion – privat och offentlig – än vad som vore förenligt med en balanserad utveckling. Överkonsumtionen bestod i en för låg investeringskvot samt ett bytesbalansunderskott, uppdelat så att halva obalansen föll på var och en av dessa faktorer.

Sett från produktionssidan hade tjänsteproduktionen blivit för stor och industriproduktionen för liten. Bentzel talade därför om en "avindustrialisering" av Sverige, vilken måste brytas genom praktiskt taget stopp för privat konsumtionsökning under flera år och en mycket måttlig ökning av den offentliga konsumtionen.

När analysen senare återupprepades i Konjunkturrådets rapport angavs i procent hur mycket resursanvändningen ur BNP avvek från det som vore förenligt med en balanserad utveckling. Konsumtionen låg 8–10 procent för högt, investeringarna 15 procent för lågt och industriinvesteringarna 20 procent för lågt. Sysselsättningen i industrin borde höjas med 10 procent (100 000 årsarbetare) och sänkas i offentlig sektor med 10 procent.³

Genom den omfattande debatten om krisen bland ekonomerna under 1980 som föregick publiceringen av LU 80 var det mesta känt om de förhållanden som LU 80 behandlade. Enskilda forskare som Bentzel, Bergström och konjunkturrådets rap-

¹ Bentzel 1980.

² Bergström 1980, samt Konjunkturrådets rapport 1980-81.

³ Konjunkturrådets rapport 1980–81 s 41.

port hade med mycket enkla medel kommit fram till i stort sett den bild LU 80 gav av den svenska krisen.

Utöver att Sverige hade "fel proportioner" i resursanvändningen pekade LU 80 på en rad systembrister i den svenska ekonomin. Dessa behandlades också av enskilda forskare¹ och de kom att spela en mycket stor roll i debatten. Det var fråga om låg rörlighet på arbetsmarknaden, svag finansiell position i företagen och (mer specifikt) ett otillräckligt virkesutbud som begränsade exporten av produkter från skogsindustrin.

På grund av dessa systembrister avvisade LU 80 möjligheterna att med traditionell expansiv politik få fart på den svenska ekonomin. Bristande rörlighet och svag investeringsvilja skulle snabbt leda till "flaskhalsar" i produktionen och inflation i stället för ökad produktion. Tidigare stimulanser av efterfrågesidan hade bidragit till de dåvarande strukturella problemen, hette det. Enligt LU skulle hela 80-talet åtgå för att rätta till dessa strukturproblem.

LUs rekommendationer var uppbromsning av den offentliga konsumtionstillväxten, återhållsam löneutveckling för att möjliggöra en sänkning av relativpriserna och en höjning av vinsterna samt dessutom en *höjning* av de industrianställdas relativa löneläge för att underlätta den industriella expansionen.²

Systemdiskussioner — strukturkris

En del författare behandlade olika delproblem av "strukturkrisen". Framför allt gällde det den snabba expansionen av den offentliga sektorn. Man kunde lätt påvisa att den relativa expansionstakten i offentliga utgifter vid 70-talets slut inom en 10-årsperiod skulle absorbera hela BNP och fordra en marginell skattesats på 100 procent vid skattefinansiering.

¹ Jacobsson och Herin 1981 och Lundberg 1981, Johansson och Strömkvist 1981 samt allmänt om industriländerna, Lindbeck 1981. Se också Björklund och Holmlund 1980.

² Se LU 80 och prop 1980/81:150.

Myhrman förklarade den offentliga sektorns expansion med inkomstomfördelningsargument. Detta argument var vid den tiden och är fortfarande mycket vanligt bland ekonomer: röst-maximerande politiker köper röster genom att erbjuda fördelningsmässiga förmåner till stora folkgrupper.¹

Lybeck berör även konjunkturfrågor i sin stora artikel om den kommunala expansionen. Han menade att kommunernas ekonomiska politik är illa konjunkturanpassad, något som beror på de kommunala statsbidragens eftersläpning.² Liknande problem diskuterades av Harry Flam i ledaren till Ekonomisk Debatt nr 5 1980.³

En annan specifik debatt som varit omfattande bland ekonomerna gällde subventionerna till det privata näringslivet. Dessa subventioner försenar strukturanpassningen genom att hålla liv i dåliga företag och branscher. Lundberg publicerade en utförlig redovisning av hur subventionerna växt sedan 1960.⁴ Denna debatt om subventionerna har pågått med intensitet alltsedan krisen inleddes.

Stabiliseringspolitikens möjligheter

En annan typ av systemdiskussion, som förs intensivt bland nationalekonomer världen över, lanserades med slagkraft i svensk debatt i Konjunkturrådets rapport 1980-81. Debatten gäller möjligheterna att med ekonomisk politik stabilisera sysselsättningen och hålla låg inflation. Är s k fine tuning möjlig?

Många ekonomer svarar numera nej på den frågan. Det föreligger nämligen långa och varierande eftersläpningar ("lags") mellan åtgärder och effekter i ekonomisk politik. Vidare lär sig företag och hushåll så småningom regeringarnas stabiliseringspolitiska reaktionsmönster. De kan därför gardera sig mot stabiliseringspolitiska ingrepp. Därför spelar förväntningar om den

¹ Myhrman 1980.

² Lybeck 1981.

³ Flam 1980.

⁴ Lundberg 1980.

ekonomiska politiken stor roll för utvecklingen (rationella förväntningar).

I den här debatten rekommenderas *fasta normer* i stabiliseringspolitiken och ett minimum av diskretionära, stabiliseringspolitiska ingrepp. Som ett exempel på denna nya inställning bland många ekonomer kan anföras lönepolitiken. Om den ekonomiska politiken ständigt anpassas för att motverka arbetslöshet, som uppstått på grund av alltför stora lönehöjningar, medför det bara nya lönestörningar i framtiden. Fackföreningar och arbetsgivare lär sig att staten lyfter av ansvaret för kostnadsläget från parterna på arbetsmarknaden genom s k *ackommodation* så att full sysselsättning garanteras oberoende av löneuppgörelsernas resultat.

Slutsatsen av den här diskussionen är att en regering inte – som man tidigare föreställde sig – kan ”köpa” hög sysselsättning till priset av hög inflation. På lång sikt går det inte att komma under den s k naturliga arbetslösheten. I stället rekommenderas normer för t ex inflationstakten och en deklaration om *icke-ackommodation* vid lönestörningar. Detta skulle förr eller senare tvinga ned inflationen. (USA och Storbritannien visar att det är möjligt men att det tar lång tid med stor resursupoffring.)

Att denna debatt satt spår visar bl a regeringens lansering av en norm för inflationstakten på 4 procent inför 1984. Denna norm väntas påverka förväntningarna på arbetsmarknaden, i företagen och hos hushållen, så att själva normen underlättar måluppfyllelsen.

Referenser

Bentzel, R, Överkonsumtionens och avindustrialiseringens följder, *Skandinaviska Enskilda Bankens Kvartalsskrift*, nr 1–2, 1980.

Bentzel, R m fl, Konjunkturrådets rapport 1980-81. *Stabiliseringspolitik för 80-talet*.

- Bergström, V, Lönepolitik, ekonomisk tillväxt och strukturförändring i *Lönepolitik och solidaritet, Debattinlägg vid Meidnerseminariet*, LO 1980.
- Björklund, A och Holmlund, B, Erfarenheter av 1970-talets arbetsmarknadspolitik, *Ekonomisk Debatt* nr 4, 1980.
- Flam, H, Kommunal ekonomi och kommunal demokrati, Ledare i *Ekonomisk Debatt* nr 5, 1980.
- Jacobsson, U och Herin, J, 1970-talets stabiliseringspolitik, *Skandinaviska Enskilda Bankens Kvartalsskrift* nr 3–4, 1981.
- Johansson, B och Strömquist, U, Investeringsmönster och strukturförändring i svensk tillverkningsindustri i ett internationellt perspektiv, *Ekonomisk Debatt* nr 2, 1981.
- Lindbeck, A, Problem i industriländernas strukturanpassning, *Ekonomisk Debatt* nr 2, 1981.
- Lundberg, L, De statliga subventionerna till den privata industrin, *Ekonomisk Debatt* nr 1, 1980.
- Lundberg, E, Den svenska modellen och dess upplösning, *Skandinaviska Enskilda Bankens Kvartalsskrift* nr 1–2, 1981.
- Lybeck, J, Perspektiv på den kommunala expansionen, *Ekonomisk Debatt* nr 3, 1981.
- Myhrman, J, Varför växer den offentliga sektorn så snabbt? *Ekonomisk Debatt* nr 5, 1980.

Offentligt tryck

- Långtidsutredningen LU 80, SOU 1980:52.
- Regeringens proposition 1980/81:150.

Massmedias bild av Sverige präglas i hög grad av de "nyhetsideologier" som för tillfället är förhärskande i samhället — det är ett av resultaten från denna omfattande studie av svenska massmedier under 1900-talet.

Den s k kritiskt granskande journalistiken, sådan den kommer till uttryck i Sveriges Radios nyhets-sändningar, skärskådas särskilt ingående.

I en kommande etapp av projektet, som avrapporteras 1986, behandlas svenska massmedias bild av utlandet.

Jörgen Westerståhl är tidigare professor och *Folke Johansson* forskarassistent vid statsvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet.